

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı
Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

GÜNÜMÜZ DÜNYA SORUNLARI KARŞISINDA SOSYAL BİLGİLER
ÖĞRETİMİ: SOSYAL BİLGİLER DERS KİTAPLARININ İNCELENMESİ

Ömer Faruk YİĞİT

ORCID: 0000-0001-7914-2594

Danışman

Doç. Dr. Seyit TAŞER

ORCID:0000-0002-2236-4644

Konya-2022

ÖN SÖZ (TEŞEKKÜR)

Yeryüzü, günümüzde birçok küresel sorunla karşı karşıyadır. Küresel sorunlar karşısında insanoğluna düşen en büyük görev ve sorumluluk ise sorunlarla yüzleşmek ve toplumsal yaşam içerisinde sorunların çözümü için kabiliyet geliştirmektir. Bu noktada öncelikle yapılması gereken sorunların oluşumu ve sonuçları hakkında bilgi sahibi olmaktır. Onun için eğitim kurumlarında günümüz dünya sorunlarına yönelik verilecek eğitim önemli olacaktır. İlk ve ortaokul sosyal bilgiler dersi kapsamında böyle eğitimin verilmesi önemli görülmektedir. Sosyal bilgiler, günümüz dünya sorunları karşısında bireylerde farkındalık oluşturmayı amaçlayan bir derstir. Öyle ki bu ders kapsamında bireylerin doğal çevreyi tanımaları, sürdürülebilir çevre anlayışına sahip olmaları, toplumsal sorunlar karşısında çözüm üretmeleri, ülkemizi ve tüm dünyayı ilgilendiren konular hakkında duyarlılık göstermeleri hedeflenmektedir.

Sosyal bilgiler öğretimi çerçevesinde bireylerde günümüz dünya sorunlarına yönelik bir bilinç oluşturulmasında sosyal bilgiler öğretmenleri kadar öğretmenlere kaynaklık eden ders kitapları da önemlidir. Onun için sosyal bilgiler ders kitaplarının günümüz dünya sorunları ve çözüm yollarını en iyi şekilde yansıtması gerekmektedir. Yazılı ve görsel unsurlarıyla sosyal bilgiler ders kitaplarının küresel sorunların aktarımına dair önemli bilgiler içermelidir. Bu bağlamda araştırma da sosyal bilgiler ders kitaplarının günümüz dünya sorunları ve çözüm yolları açısından incelenmesi amaç edinilmiştir. Amaca binaen çalışma kapsamında sosyal bilgiler ders kitapları günümüz dünya sorunları ve çözüm yolları karşısında incelenmiştir. İncelemeler sonucunda ortaya çıkan yazılı ve görsel bulgular çalışma içerisinde izah edilmiş ve değerlendirilmiştir.

Çalışmanın hazırlanma, araştırılma, yürütülme gibi safhalarında bilgi ve yönlendirmeleriyle yardımını esirgemeyen, kıymetli zamanlarını harcayan değerli hocam, tez danışmanım Doç. Dr. Seyit TAŞER'e ve yüksek lisans öğrenimim boyunca bilgi ve deneyimleriyle bana yol gösteren, tez konusunun şekillenmesinde bana yardımcı olan değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Ali ÜREMİŞ'e teşekkür eder, şükranlarımı sunarım.

Ömer Faruk YİĞİT

KASIM-2022

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ (TEŞEKKÜR).....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU.....	vii
BİLİMSEL ETİK BEYANNAMESİ.....	viii
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	ix
RESİMLER LİSTESİ.....	x
TABLolar LİSTESİ.....	xii
ÖZET.....	xiv
ABSTRACT.....	xv
BİRİNCİ BÖLÜM: GİRİŞ.....	1
1.1. Problem Durumu.....	2
1.1.1. Alt Problemler.....	3
1.2. Araştırmanın Amacı.....	3
1.3. Araştırmanın Önemi.....	4
1.4. Varsayımlar (Sayılıtlar).....	4
1.5. Sınırlılıklar.....	5
1.6. Tanımlar.....	5
İKİNCİ BÖLÜM: KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	6
2.1. Sosyal Bilgiler Öğretimi.....	6
2.1.1. Sosyal Bilgiler Öğretiminin Tarihsel Gelişimi.....	8
2.1.2. 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı.....	10
2.2. Ders Kitabı.....	13

2.2.1. Sosyal Bilgiler Ders Kitapları.....	16
2.3. Günümüz Dünya Sorunları.....	19
2.3.1. Günümüz Dünya Sorunlarının Sınıflandırılması ve Çeşitleri.....	23
2.3.1.1. Doğal Sorunlar.....	24
2.3.1.1.1. Küresel Isınma ve İklim Değişimi.....	24
2.3.1.1.2. Ozon Tabakasının Tahribatı.....	26
2.3.1.1.3. Çevre Sorunları.....	27
2.3.1.1.4. Doğal Afetler.....	32
2.3.1.2. Beşeri Sorunlar.....	38
2.3.1.2.1. Nüfus Artışı.....	38
2.3.1.2.2. Açlık ve Yoksulluk.....	39
2.3.1.2.3. Göç ve Mültecilik.....	41
2.3.1.2.4. Irkçılık.....	42
2.3.1.2.5. Terör.....	43
2.3.1.2.6. İnsan Hakları İhlalleri.....	44
2.3.1.2.7. İşsizlik.....	45
2.3.1.2.8. Eğitim Sorunu.....	46
2.3.1.2.9. Salgın Hastalıklar.....	47
2.3.1.2.10. Enerji İhtiyacı ve Sorunu.....	48
2.3.1.2.11. Ormanların Tahrip Edilmesi.....	49
2.3.1.3. Güncel Sorunlar.....	50
2.3.1.3.1. Yaşlılığa Bağlı Sorunlar.....	50
2.3.1.3.2. Şehirleşmeye Bağlı Sorunlar.....	51
2.3.1.3.3. Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği.....	52

2.3.1.3.4. İsrar ve Aşırı Tüketim Sorunu.....	53
2.3.1.3.5. İletişim Araçları Zararları.....	54
2.3.2. Çözüm Noktasında Günümüz Dünya Sorunları.....	55
2.3.3. Günümüz Dünya Sorunları ve Eğitim.....	57
2.3.4. Günümüz Dünya Sorunları ve Sosyal Bilgiler Öğretimi.....	60
2.3.5. İlgili Araştırmalar.....	62
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: YÖNTEM.....	65
3.1. Araştırmanın Modeli.....	65
3.2. Verilerin Toplanması.....	65
3.3. Verilerin Çözümlemesi (Analizi).....	66
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: BULGULAR VE YORUM.....	67
4.1. 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programından Günümüz Dünya Sorunlarına İlişkin Elde Edilen Bulgular (Amaç ve Kazanım İfadeleri).....	67
4.2. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarından Günümüz Dünya Sorunlarına İlişkin Elde Edilen Bulgular.....	68
4.2.1. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının İncelenmesi.....	70
4.2.1.1. 4. Sınıf Ders Kitabı İncelemesi.....	70
4.2.1.2. 5. Sınıf Ders Kitabı İncelemesi.....	80
4.2.1.3. 6. Sınıf Ders Kitabı İncelemesi.....	89
4.2.1.4. 7. Sınıf Ders Kitabı İncelemesi.....	102
4.3. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Günümüz Dünya Sorunlarına Çözüm Noktasında Uğraş Veren Ulusal ve Uluslararası Kuruluşlar.....	114
4.4. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Ölçme ve Değerlendirme Bölümlerinden Günümüz Dünya Sorunlarına İlişkin Elde Edilen Bulgular.....	118
BEŞİNCİ BÖLÜM: SONUÇ VE ÖNERİLER.....	121
5.1. Sonuç.....	121

5.2. Öneriler.....	126
KAYNAKÇA.....	128

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

“Günümüz Dünya Sorunları Karşısında Sosyal Bilgiler Öğretimi: Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının İncelenmesi” başlıklı tez çalışmamın toplam 154 sayfalık kısmına ilişkin, 8/11/2022 tarihinde tez danışmanım tarafından **Turnitin** adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı **%24** olarak belirlenmiştir.

Uygulanan filtrelemeler:

1. Tez çalışması orijinallik raporu sayfası hariç
2. Bilimsel etik beyannamesi sayfası hariç
3. Önsöz hariç
4. İçindekiler hariç
5. Simgeler ve kısaltmalar hariç
6. Kaynaklar hariç
7. Alıntılar dahil
8. 7 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Necmettin Erbakan Üniversitesi Tez Çalışması Orijinallik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve tez çalışmamın, bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranının (%30) altında olduğunu ve intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

08.11.2022

Ömer Faruk YİĞİT

08.11.2022

Doç. Dr. Seyit Taşer

BİLİMSEL ETİK BEYANNAMESİ

Bu tezin tamamının kendi çalışmam olduğunu, planlanmasından yazımına kadar tüm aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez hazırlama kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını ve bu kaynakların kaynakça listesine eklendiğini beyan ederim.

08.11.2022

Ömer Faruk YİĞİT

SİMGELER VE KISALTMALAR

Kısaltmalar

AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
BM	: Birleşmiş Milletler
DSW	: Deutsch Weltbevölkerung Stiftung
EM-DAT	: The Emergency Events Database
FAO	: Food and Agriculture Organization of the United Nations
ILO	: International Labour Organization
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
NCSS	: National Council for the Social Studies
OECD	: Organisation for the Economic Co-operation and Development
TDK	: Türk Dil Kurumu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UNDESA	: United Nations Department of Economic and Social Affairs
UNHCR	: The UN Refugee Agency
UNICEF	: United Nations International Children's Emergency Fund
UNISDR	: United Nations Office for Disaster Risk Reduction
WFP	: United Nations World Food Programme
WHO	: World Health Organization
YADES	: Yaşlı Destek Programı
YÖK	: Yükseköğretim Kurumu

RESİMLER LİSTESİ

Sayfa No

Resim 1: 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (Tuna Yayınları), 2019: 26.....	70
Resim 2: 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (Tuna Yayınları), 2019: 27.....	71
Resim 3: 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (Tuna Yayınları), 2019: 82.....	72
Resim 4: 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (Tuna Yayınları), 2019: 82.....	72
Resim 5: 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (Tuna Yayınları), 2019: 103.....	73
Resim 6: 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (Tuna Yayınları), 2019: 103.....	73
Resim 7: 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (Tuna Yayınları), 2019: 118.....	74
Resim 8: 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (Tuna Yayınları), 2019: 123.....	74
Resim 9: 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (Tuna Yayınları), 2019: 143.....	75
Resim 10: 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (Tuna Yayınları), 2019: 143.....	75
Resim 11: 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (Tuna Yayınları), 2019: 145.....	76
Resim 12: 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (Tuna Yayınları), 2019: 152.....	77
Resim 13: 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (Tuna Yayınları), 2019: 155.....	77
Resim 14: 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (Tuna Yayınları), 2019: 155.....	77
Resim 15: 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (Tuna Yayınları), 2019: 170.....	78
Resim 16: 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (Tuna Yayınları), 2019: 186.....	79
Resim 17: 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 14.....	80
Resim 18: 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 28.....	81
Resim 19: 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 30.....	82
Resim 20: 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 82.....	83
Resim 21: 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 82.....	83
Resim 22: 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 84.....	84

Resim 23: 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 84.....	84
Resim 24: 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 94.....	85
Resim 25: 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 99.....	86
Resim 26: 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 99.....	86
Resim 27: 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 128.....	87
Resim 28: 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 177.....	88
Resim 29: 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 20.....	89
Resim 30: 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 21.....	89
Resim 31: 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 27.....	90
Resim 32: 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 27.....	90
Resim 33: 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 36.....	91
Resim 34: 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 117.....	92
Resim 35: 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 151.....	93
Resim 36: 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 173.....	94
Resim 37: 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 174.....	95
Resim 38: 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 210.....	96
Resim 39: 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 216.....	97
Resim 40: 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 221.....	98
Resim 41: 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 235.....	99
Resim 42: 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 244.....	100
Resim 43: 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 247.....	101
Resim 44: 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 34.....	102
Resim 45: 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 108.....	103
Resim 46: 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 114.....	104

Resim 47:	7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 114.....	104
Resim 48:	7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 114.....	104
Resim 49:	7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 115.....	104
Resim 50:	7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 117.....	105
Resim 51:	7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 117.....	105
Resim 52:	7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 117.....	105
Resim 53:	7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 117.....	105
Resim 54:	7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 120.....	106
Resim 55:	7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 167.....	107
Resim 56:	7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 208.....	108
Resim 57:	7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 213.....	108
Resim 58:	7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 232.....	110
Resim 59:	7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 232.....	111
Resim 60:	7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 233.....	111
Resim 61:	7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 234.....	112
Resim 62:	7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 234.....	112
Resim 63:	7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 234.....	113
Resim 64:	7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 234.....	113
Resim 65:	5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 52.....	114
Resim 66:	7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 172.....	116
Resim 67:	7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 222.....	117

TABLULAR LİSTESİ

	<u>Sayfa No</u>
Tablo 2.1. Öğrenme Alanları ve İçeriği Oluşturan Sosyal Disiplinler.....	12
Tablo 2.2. Öğretim Programında Yer Alan Beceriler.....	13
Tablo 2.3. Öğretim Programında Yer Alan Değerler.....	13
Tablo 2.4. BM Tarafından Düzenlenen Çevreyle İlgili Toplantı ve Belgeler.....	56
Tablo 2.5. Terörle Mücadele Konusunda BM Tarafından Yapılan Sözleşmeler.....	56
Tablo 3.1. Araştırmada İncelenen Kitaplar.....	66
Tablo 4.1. 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı Özel Amaç İfadeleri.....	67
Tablo 4.2. 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı Kazanım İfadeleri.....	67
Tablo 4.3. Ders Kitaplarının Günümüz Dünya Sorunlarına Yer Verme Durumları.....	68

ÖZET

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi

Sosyal Bilgiler Eğitimi

Yüksek Lisans Tezi

GÜNÜMÜZ DÜNYA SORUNLARI KARŞISINDA SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİMİ: SOSYAL BİLGİLER DERS KİTAPLARININ İNCELENMESİ

Ömer Faruk YİĞİT

Bu araştırmanın amacı, sosyal bilgiler ders kitaplarının günümüz dünya sorunları ve bu sorunların çözüm yolları açısından incelemesini yapmaktır. Diğer bir ifadeyle bu çalışmanın amacı, sosyal bilgiler ders kitaplarında günümüz dünya sorunları ve çözümlerine ilişkin konuların sınıf seviyelerine göre ne düzeyde ele alındığını belirlemektir. Bu amaç kapsamında yürütülen araştırma da günümüz dünyasında meydana gelen sorunlar karşısında tüm eğitim paydaşlarında bir farkındalık oluşturulması amaçlanmıştır.

Çalışma nitel araştırma yöntemlerine göre yapılandırılmıştır. Bu kapsamda çalışma da nitel araştırma yöntemlerinden “doküman incelemesi” kullanılmıştır. Doküman incelemesi, hedeflenen olgu veya olaya ilişkin yazılı materyallerin analizini kapsayan bir araştırma yöntemidir (Yıldırım & Şimşek, 2018: 189). Kaynak ve materyal olarak da 2020-2021 eğitim-öğretim yılında Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda okutulan ilkökul 4 ile ortaokul 5, 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarından yararlanılmıştır. Sosyal bilgiler ders kitapları günümüz dünya sorunları ve çözüm yolları bağlamında bilimsellik, dil ve anlatım, görsel unsurlar açısından incelenmiştir. Verilerin analizinde ise bir nitel araştırma tekniği olan içerik analizi yöntemi kullanılmıştır.

Tetkik edilen sosyal bilgiler ders kitaplarında günümüz dünya sorunları ve bu sorunların çözüm yollarına ilişkin bilgiler öğrenme alanları çerçevesinde incelenmiştir. Dolayısıyla sosyal bilgiler ders kitaplarından araştırmanın konusuyla ilgili yazılı ve görsel verilerden yararlanılmıştır. Elde edilen veriler çeşitli yönleriyle analiz edilip yorumlanmıştır.

Sonuç olarak incelenen tüm sosyal bilgiler ders kitaplarının günümüz dünya sorunları ve çözüm yollarına ait yeterli bir bilgi donanımına sahip olduğu görülmüştür. Öğrenme alanları içerisinde konular ile doğrudan veya dolaylı bağlantılı olarak küresel sorunların işlendiği gözlenmiştir. Söz konusu bu sorunlara ait bilgi aktarımının sınıf düzeyine göre homojen bir dağılım gösterdiği saptanmıştır. Yani incelenen tüm sosyal bilgiler ders kitapları arasında küresel sorunların aktarımı açısından anlamlı bir farklılık görülemez. Ancak ünite bazında değerlendirildiğinde; “Birey ve Toplum” ile “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanlarında günümüz dünya sorunlarının daha detaylı olarak anlatıldığı görülmüştür. Ayrıca incelenen tüm sosyal bilgiler ders kitaplarında doğal ve güncel sorunlara nazaran beşeri sorunların ağırlıklı olarak işlendiği saptanmıştır. Tüm bu hususlar göz önüne alınarak gelecek yıllar için hazırlanacak sosyal bilgiler ders kitaplarının da yazılı ve görsel içerikleriyle günümüz dünya sorunlarını ve bu sorunların çözüm yollarını yazılı ve görsel unsurlarıyla yansıtmaları gerekmektedir. Hatta sosyal bilgiler öğretim programında ve ders kitaplarında günümüz dünya sorunlarına daha ağırlıklı olarak yer verilmesi önemlilik arz etmektedir. Çünkü günümüz dünyasının karşı karşıya kaldığı sorunlarla yüzleşmek ve bu konuda bilinçlenmek noktasında verilen eğitimde sosyal bilgiler öğretiminin önemi yadsınamaz.

Anahtar Kelimeler: Günümüz Dünya Sorunları, Sosyal Bilgiler Öğretimi, Ders Kitabı

ABSTRACT

Necmettin Erbakan University, Graduate School of Educational Sciences

Turkish and Social Sciences Education

Social Studies Education

Master's Degree

Social Studies Teaching in the Face of Today's World Problems: An Examination of Social Studies Textbooks

Ömer Faruk YİĞİT

The aim of this research is to examine social studies textbooks in terms of today's world problems and solutions to these problems. In other words, the aim of this study is to determine at what level the topics of today's world problems and solutions are handled in social studies textbooks according to grade levels. In the research carried out within the scope of this purpose, it is aimed to raise awareness among all education stakeholders in the face of the problems occurring in today's world.

The study was structured according to qualitative research methods. In this context, "document analysis", one of the qualitative research methods, was used in the study. Document analysis is a research method that includes the analysis of written materials related to the targeted phenomenon or event (Yıldırım & Şimşek, 2018: 189). As a source and material, social studies textbooks of primary school 4 and secondary school 5, 6 and 7 classes taught in schools affiliated to the Ministry of National Education in the 2020-2021 academic year were used. Social studies textbooks have been examined in terms of scientificity, language and expression, and visual elements in the context of today's world problems and solutions. In the analysis of the data, the content analysis method, which is a qualitative research technique, was used.

In the examined social studies textbooks, information about today's world problems and the solutions to these problems were examined within the framework of learning areas. Therefore, written and visual data related to the subject of the research from social studies textbooks were used. The obtained data were analyzed and interpreted in various aspects.

As a result, it has been seen that all social studies textbooks examined have sufficient knowledge of today's world problems and solutions. It has been observed that global problems are dealt with directly or indirectly in the learning areas. It has been determined that the transfer of knowledge about these problems shows a homogeneous distribution according to the grade level. In other words, there was no significant difference in the transmission of global problems among all social studies textbooks examined. However, when evaluated on a unit basis; It has been seen that today's world problems are explained in more detail in the learning areas of "Individual and Society" and "Global Connections". In addition, it has been determined that in all social studies textbooks examined, human problems are predominantly dealt with compared to natural and current problems. Considering all these issues, the social studies textbooks to be prepared for the coming years should reflect the current world problems and the solutions to these problems with their written and visual elements, with their written and visual content. In fact, it is important to include today's world problems more heavily in the social studies curriculum and textbooks. Because the importance of social studies education in the education given at the point of facing the problems faced by today's world and raising awareness on this issue cannot be denied.

Keywords: Contemporary World Problems, Social Studies Teaching, Textbook

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GİRİŞ

Günümüzde insanoğlunun kendine yaşam alanı bulduğu tek gezegen Dünya'dır. Dünyada ki canlıların en üstünü diye nitelendirilen insanoğlunun yaşadığı çevrede daha iyi bir hayat sürdürebilmek adına önemli faaliyetleri bulunmaktadır. Bu faaliyetler dünya da çok sayıda sorunlar çıkmasına ve dolayısıyla doğal dengenin bozulmasına neden olmaktadır. Dünya, üzerinde yaşayan tüm insanların ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir donanıma sahiptir. Fakat insanoğlu bitmek bilmeyen ihtiyaçları ve hırsı uğruna dünyanın dengesini altüst etmektedir. Bu durum dünyanın ve insanoğlunun birbirlerine olan bakış açılarının çok farklı olduğunu göstermektedir (Özey, 2013: 6).

Etkin hâkimiyet alanına sahip insanoğlu yeryüzünde pek çok sorununun ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Çünkü insanoğlu temel ihtiyaçların yanında lüks ihtiyaçlarında odağı altındadır. Sınırsız olan bu ihtiyaçlarını karşılamak için insanoğlu farklı yöntem ve tekniklere başvurmaktadır. Bunu yaparken dünyanın kaynaklarını bilinçsizce kullanmakta ve kaynakların çoğunu tahrip ederek küresel sorunların başlamasına sebep olmaktadır. Küresel sorunların çoğalması ve tüm insanları etkilemesiyle beraber dünya önemli bir tarihsel çözümsüzlüğün içerisinde bulunmaktadır. Diğer bir ifadeyle küresel iklim değişimi, nüfus artışı, yoksulluk, ırkçılık gibi küresel sorunların etkisi günümüz öyle bir güçlenmiştir ki; devletlerin çaresiz kalmasına ve hatta iflas etmesine yol açmıştır (Yazıcı & Arıbaş, 2015: 1).

İnsanoğlu geçmişten günümüze değin yeryüzünde rahat bir yaşam sürdürebilmek adına yaşadığı çevrede önemli değişiklikler yapmaktadır. Dünya üzerinde yapılan bu değişiklikler yeryüzünün doğal dengesini bozmakta ve küresel sorunları ortaya çıkarmaktadır. Söz konusu bu sorunların en önemlileri arasında; nüfus artışı, açlık, yoksulluk, göç, mültecilik, ırkçılık, insan hakları ihlalleri, küresel enerji sorunu, terörizm, kadın hakları sorunları, eğitim sorunları, sağlık sorunları, kentleşme, işsizlik, dilsel sorunlar, inançsal sorunlar, küresel iklim değişikliği, doğal afetler, çevre sorunları, çölleşme gibi sorunlar yer almaktadır (Özgen, 2012'den aktaran Demirkaya, 2016: 3).

Dünya, insanoğlunun faaliyetlerinin gerçekleştirdiği ve yaşam mücadelesini sürdürdüğü bir evdir. O zaman onu tehdit eden ve gelecekte felakete dönüşebilecek sorunlar karşısında korumak tüm insanlığın ve gelecek nesillerin bir önceliği olmalıdır. Dolayısıyla insanoğlunun en büyük görev ve sorumluluğu günümüz dünyasının gerçekleri yüzleşmek olmalıdır. Bu konu

hakkında gelecek nesiller ebeveynlerinden ve yaşadığı toplumdan pek çok tecrübe kazanmaktadır. Fakat yeryüzüne dair doğru ve nesnel bilgilerin bilimsel araştırmalar neticesinde edinildiği düşünüldüğünde, eğitim-öğretimin yadsınamayacak derecede bir etken olduğu bilinmelidir. Bireylerin hayata hazırlanmaları ve dünya sorunlarıyla başa çıkabilmeleri açısından eğitim ve öğretim bir gerekliliktir. Ayrıca günümüz dünya sorunlarını anlayan, bu sorunlar karşısında çözüm üreten iyi eğitilmiş bireylerin varlığı, modern bir toplum oluşturma hem gereklilik hem de bir ön şart olarak görülmektedir (Özmen, 2015: 2; Sayhan & Çamurcu, 2013: 3).

Eğitim kurumlarında bireylere günümüz dünya sorunlarıyla mücadele anlamında gerekli programların uygulanması önemlidir. Böyle olmasına karşın okul öncesi, ilköğretim ve ortaöğretim programlarında dünya sorunlarına yönelik bir ders bulunmamaktadır. Ancak sorunlara karşı duyarlılık geliştirme, çevre hakkında bilgilendirme gibi konular bazı derslerin programlarına girmiştir (Kılıçoğlu, Karakuş & Öztürk, 2012: 2212). Bu derslerden biri ilköğretim ve ortaokul seviyesinde ki bireylere verilen sosyal bilgilerdir. Günümüz dünya sorunlarının bilincinde olan, gelecekte var olması muhtemel sorunlara karşı duyarlılığa sahip ve sorunların çözümünde etkin katılım gösterecek bireylerin yetiştirilmesinde sosyal bilgiler dersi önemli bir konumdadır. Zira günümüz dünya sorunları eğitimi bu dersin öğretim programında ele alınmaktadır.

1.1. Problem Durumu

Günümüz dünya sorunlarının çözümünde eğitimin başrol oynayacağı düşünüldüğünde özellikle ilk ve ortaokul sosyal bilgiler dersi çerçevesinde bu eğitimin verilmesi önemli görülmektedir (Avcı & Gümüş, 2017: 488). Öyle ki coğrafya biliminden aldığı bulgularla insan-çevre etkileşimini ve sosyoloji biliminden aldığı buluntularla insan-toplum ilişkisi üzerinde duran sosyal bilgiler, bu bilgileri öğrencilere kazandırırken doğrudan veya dolaylı olarak günümüz dünya sorunlarına ve çözüm yollarına ilişkin bilgileri sunmaktadır. Çünkü günümüz dünyasında meydana gelen pek çok küresel sorununun temelinde insanoğlunun doğal çevre ve toplumlar ile etkileşimi yatmaktadır.

Sosyal bilgiler öğretim programı incelendiğinde günümüz dünya sorunları eğitiminin sosyal bilgiler dersi kapsamında verilmesi gerektiğinin altı çizilmiştir. Sözgelimi sosyal bilgiler programı ile bireylerin; *“doğal çevrenin ve kaynakların sınırlılığını farkına varıp çevre duyarlılığı içerisinde doğal kaynakları korumaya çalışmaları, toplumsal sorunların çözümü için görüşler belirtmeleri, ülkesini ve dünyayı ilgilendiren konulara duyarlılık göstermeleri”*

hedeflenmektedir (MEB, 2018: 8). Bu amaçlar doğrultusunda sosyal bilgiler ders kitaplarının günümüz dünya sorunlarını ve çözüm yollarını iyi bir şekilde yansıtması gerekmektedir.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin dünya sorunlarını ve çözüm yollarını öğrencilere aktarabilmesinde, öğrencilerin ise konuya ilişkin bir farkındalık kazanabilmeleri hususunda iyi analiz edilmiş bir sosyal bilgiler kitabına ihtiyaç duyulmaktadır. Dolayısıyla sosyal bilgiler ders kitaplarının yazılı ve görsel içerikleriyle dünya sorunlarını ve çözüm yöntemlerini iyi anlatabilecek kapasitede olması gerekmektedir. Öğrencilerin sürdürülebilir çevre anlayışına sahip olmaları ve küresel sorunlara karşı duyarlılık gösterebilmeleri konusunda sosyal bilgiler ders kitapları yazılı ve görsel unsurlarıyla yeterli seviyede öğretici nitelikte olmalıdır. Ayrıca günümüz dünyasında görülen sorunlara ilişkin güncel verilerle desteklenmiş olması lazımdır. Bu hususlar göz önüne alınarak sosyal bilgiler ders kitaplarının günümüz dünya sorunları ve bu sorunların çözüm yolları karşısında incelenmesi önemlidir.

Bu araştırma, “Günümüz dünya sorunları ve çözüm yollarının sosyal bilgiler ders kitapları konu ve kazanımlarında yer alma düzeyi nasıldır? ana problemi çerçevesinde gerçekleşecektir. Bu problem durumu kapsamında bazı alt problemlere cevap aranmıştır.

1.1.1. Alt Problemler

√ Günümüz dünya sorunlarının 2018 sosyal bilgiler öğretim programı içeriğinde (amaç ve kazanım cümleleri) yer alma düzeyi nasıldır?

√ Günümüz dünya sorunlarının 4, 5, 6 ve 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı konu ve kazanımlarında yer alma düzeyi nasıldır?

√ Sınıf düzeylerine (4, 5, 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitapları) göre günümüz dünya sorunları konularında anlamlı bir farklılık var mıdır?

√ Sosyal bilgiler öğretimi öğrenme alanlarına göre günümüz dünya sorunları konularının dağılımı nasıldır?

√ Günümüz dünya sorunlarına ilişkin ulusal ve uluslararası anlamda alınan önlemler/çözüm yolları ders kitaplarında nasıl ve ne kadar yer almaktadır?

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, 2020-2021 yılında eğitim-öğretim yılında sosyal bilgiler öğretiminde okutulmakta olan 4, 5, 6 ve 7. sınıf ders kitaplarının günümüz dünya sorunları ve çözüm yolları açısından incelenmesini yapmaktır. Diğer bir ifadeyle bu çalışmanın amacı,

sosyal bilgiler ders kitaplarının günümüz dünya sorunları ve çözüm yolları konusunda işlenişinde yeterlilik düzeyini belirlemektir. Bu amaçla çalışma kapsamında sosyal bilgiler ders kitaplarından yazılı ve görsel alıntılara yer verilecektir.

1.3. Araştırmanın Önemi

Günümüzde küresel dünyanın sorunları, tüm canlıların hayatının tehdit eder bir duruma gelmiştir. Bu bağlamda sorunların daha büyük bir artış göstermeden çözülmesi ve etkin önlemlerin alınması gerekmektedir. Dünya sorunlarının önlenmesi ve çözüme kavuşması ancak bu konuda verilen eğitimle mümkün olacaktır (Özmen, 2015: 4). Eğitim kurumlarında sosyal bilgiler dersi kapsamında günümüz dünya sorunlarına yönelik bir öğretim sunulmaktadır. Bu öğretim çerçevesinde bireylere ulusal ve uluslararası sorunlar karşısında araştırma, problem çözme, eleştirel düşünme, empati, işbirliği, sosyal katılım gibi beceriler ile duyarlılık, sorumluluk, dayanışma, tasarruf gibi değerlerin kazandırılması hedeflenmektedir (Avcı & Gümüş, 2017: 487 & MEB, 2018: 9).

Eğitimin temel unsurlarından birinin ders kitapları olduğu düşünüldüğünde sosyal bilgiler ders kitaplarının günümüz dünya sorunları ve çözüm yolları konusunda yeterli bir yazılı, görsel içeriğe sahip olması önemlilik arz etmektedir. Bu bağlamda araştırmada sosyal bilgiler ders kitaplarının günümüz dünya sorunları ve çözüm yolları konusuna yönelik bir inceleme yapılacaktır. Çalışmanın günümüz dünya sorunlarına yönelik bir bilinç oluşturması açısından eğitimin paydaşları olan öğretmenlere ve öğrencilere yarar sağlayacağı düşünülmektedir. Öğrencilerin küresel sorunlar karşısında bir farkındalık kazanmaları ve bu sorunlara çözüm bulma kabiliyeti geliştirmeleri hususunda bu çalışmanın fayda sağlayacağı umulmaktadır. Ders kitaplarının günümüz dünya sorunları ve çözüm yolları bağlamında değerlendirilmesi eğitim programcılarına konuya ilişkin yol göstereceği için çalışma bir farkındalık oluşturması açısından önemlidir.

Alanyazın incelendiğinde konuyla ilgili herhangi bir çalışmanın olmadığı saptanmıştır. Alanda oluşan bu boşluğu doldurması ve günümüz dünya sorunlarına yönelik farkındalık oluşturması açısından bu araştırmanın önemli olacağı umulmaktadır.

1.4. Varsayımlar (Sayıtlar)

Araştırmada problem durumu çerçevesinde incelenen MEB tarafından hazırlanmış sosyal bilgiler ders kitaplarının çalışma için yeterli olacağı düşünülmektedir.

1.5. Sınırlılıklar

Araştırma, 2020-2021 eğitim-öğretim yılında devlet okullarında okutulan 4, 5, 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarıyla sınırlıdır.

1.6. Tanımlar

Sosyal Bilgiler: Tarih, coğrafya, psikoloji, sosyoloji, felsefe, ekonomi, siyaset bilimi, hukuk, gibi sosyal bilimlerden ilk ve ortaokul çağında ki öğrencilerin seviyesine uygun bir biçimde seçilmiş olan bilgilerin disiplinlerarası yaklaşımla oluşturulduğu müfredat programıdır. (Safran, 2015: 15). Milli bilince sahip nitelikli vatandaşlar yetiştirmeyi amaçlayan ilk ve ortaokul dersidir.

Ders Kitabı: Herhangi bir derse ait bilgileri kapsayan, dersin öğretim programına uygun bir şekilde ve özel bir amaçla tasarlanan, düzenli, yazılı bir metindir. Eğitim sürecinin en temel unsurlarından biri olan ders kitapları sınıfta en çok kullanılan materyaldir. Sosyal bilgiler ders kitapları ise sosyal bilimlerin bulgularını öğrenci seviyesine (4, 5, 6 ve 7. sınıf) uygun bir anlatımla sunan, belli bir plan, tasnif ve düzen içerisinde oluşturulan bilgi kaynaklarıdır (Demirkaya, 2013: 90).

Günümüz Dünya Sorunları: Dünya üzerindeki canlı hayatını olumsuz yönde etkileyen küresel olaylardır. İnsanoğlunun daha iyi bir yaşam şartları içerisinde hayatını sürdürebilmesi amacıyla doğal çevre üzerinde yaptığı faaliyetlere bağlı olarak oluşmaktadır. Dünyanın doğal dengesini bozan bu sorunların demografik, çevresel, ekonomik anlamda pek çok örneği bulunmaktadır. Demografik anlamda; açlık, yoksulluk, işsizlik, ırkçılık, yaşlılık, sağlık sorunları, göç, eğitim sorunları, mültecilik, kadın-çocuk hakları sorunları, savaş, insan hakları ihlalleri; çevresel anlamda doğal afetler, kuraklık, aşırı soğuk ve sıcaklıklar, küresel ısınma, çevre kirliliği, ozon tabakasının delinmesi, su kıtlığı, erozyon, ormanların tahribi; ekonomik anlamda sanayileşme, kentleşme, silahlanma, ekonomik krizler, ulaşım yolları kazaları gibi pek çok olay günümüz dünya sorunları arasında gösterilmektedir (Özey, 2013).

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Sosyal Bilgiler Öğretimi

Bireyler ve toplumlar geçmişten günümüze sürekli bir değişim ve gelişim süreci içerisinde. Bu noktada bireylerin değişen hayat şartlarına uyum sağlayabilmeleri için sosyal bilimlere ait bilgi ve becerilerin eğitim alanında bireylere öğretilmesi gerekmektedir. Eğitim alanında sosyal bilimlere ait bulguların pedagojik süreçlerle ve basitleştirilmiş şekilde sunulması sosyal bilgiler kavramının doğmasını sağlamıştır. Sosyal bilgiler kavramına ilişkin günümüze kadar pek çok tanım yapılmış fakat bu tanımlar tarihi süreçte değişikliğe uğramıştır. Çünkü sosyal bilgiler çok disiplinli ve disiplinlerarası bir alandır ve bu yüzden kısa ve herkes tarafından kabul edilen bir tanımını yapmak oldukça güçtür (Doğanay, 2002'den aktaran Kılıçoğlu, 2015: 4).

1916 yılında ABD'deki Milli Eğitim Derneğinin Orta Dereceli Okulları Yeniden Teşkilatlandırma Komisyonu Sosyal Bilgiler Komitesinde sosyal bilgiler terimine ilişkin ilk tanım yapılmıştır. Komitede sosyal bilgiler *“konusunu doğrudan doğruya insan toplumunun teşkilatına ve gelişimine ve sosyal birliklerin bir ögesi olması dolayısıyla insana dair olan bilgiler”* şeklinde tanımlanmıştır (Moffat, 1957; Safran, 2015: 3).

Geçmiş yüzyıl boyunca sosyal bilgilerin tanımı konuyla ilgili bilgi arttıkça ve geliştikçe değişime uğramıştır. Sosyal bilgiler öğretmenleri her zaman gelecek nesiller için vatandaşlık eğitimi üzerinde durmuş ve sosyal bilgiler öğretimini bireylerin toplumsal hayatı anladıkları, etkin bir vatandaş olarak yer aldıkları aktif bir süreç olarak ifade etmişlerdir (Sunal & Haas, 2005: 11). Sosyal bilgiler eğitimcileri tarafından tarihi süreçte buna benzer pek çok tanım yapılsa da geniş bir mutabakat sağlanamamıştır. ABD Sosyal Bilgiler Ulusal Konseyi (NCSS), herkesin mutabakat sağlayacağı bir tanım yapmıştır. 1992 yılında yapılan tanıma göre *“sosyal bilgiler, sosyal ve beşeri bilimleri vatandaş yeterliliklerini geliştirmek amacıyla kaynaştıran bir çalışma alanıdır. Bu çalışma alanının temel amacı, birbirine bağlı küresel dünyada, demokratik bir toplumun üyeleri olarak kamu yararına dayalı ve mantıklı karar alabilme yeteneklerini geliştirmek için genç bireylere yardımcı olmaktır* (NCSS, 1993'den aktaran Doğanay, 2002: 16).

Ülkemizde ise 2005 yılında değiştirilen sosyal bilgiler öğretim programını hazırlayan komisyon tarafından sosyal bilgilerin en kapsamlı tanımı yapılmıştır. Komisyonun yaptığı tanıma göre sosyal bilgiler, “*bireyin toplumsal varoluşunu gerçekleştirebilmesine yardımcı olunması amacıyla sosyal bilimler ve vatandaşlık bilgisi konularını yansıtan, bireyin fiziki ve sosyal çevresiyle etkileşiminin geçmiş, bugün ve gelecek bağlamında incelendiği bir ilköğretim dersidir* (MEB, 2005: 51). Bu tanımdan da anlaşılacağı gibi sosyal bilgiler bir vatandaşlık eğitim programıdır. Konularının içeriği disiplinler arasıdır ve konularını sosyal bilimlerden entegre etmektedir. Bireysel ve sosyal tema ve konuları kapsamaktadır. Bireyin sosyal problemleri çözebilmesi için ihtiyaç duyacağı bilgi, beceri ve tutumları kazandırmayı amaçlamaktadır (Öztürk, Keskin & Otluoğlu, 2014: 3). Demokratik değerleri benimseyen yurttaşlar yetiştirme amacı taşıyan sosyal bilgiler dersi ilkokul 4, ortaokul 5, 6 ve 7. sınıf seviyesinde ki öğrencilere okutulmaktadır. Öğrencilerin yakın çevresini tanımalarına, yurt sevgisinin güçlenmesine yardım etmektedir. Milli ve evrensel değerleri öğrencilere empoze etmeye çalışan sosyal bilgiler dersi aynı zamanda bilimsel düşünme, bilgiyi analitik olarak kullanabilme mantıklı kararlar alabilme gibi becerileri öğrencilere kazandırmayı hedeflemektedir.

Eğitim kurumlarının temel işlevi etkin ve etkili vatandaşlar yetiştirilmesi için gerekli olan bilgi, beceri, tutum ve değerlerin öğrencilere kazandırılmasıdır. Bu önemli işlev ilk ve ortaöğretim kurumlarında sosyal bilgiler dersinde yerine getirilmeye çalışılmaktadır. Günümüzde özellikle açlık, yoksulluk, işsizlik, çevre kirliliği, kuraklık, savaş, insan hakları ihlalleri vb. gibi ulusal ve küresel çapta sosyal sorunlar meydana gelmektedir. Sosyal bilgiler dersi, bireylerin bu tür sorunlar karşısında bilinçli olmalarını, sorunlara yönelik etkin çözümler üretebilmelerini ve bu konu hakkında farkındalık kazanmalarını sağlamaktadır (Preston, 1974’ten aktaran Kılıçoğlu, 2015: 6).

Barth (1991)’a göre vatandaşlık, bilgiyi entegre etme becerisini gerektirmektedir. Vatandaşlar, yaşama ait sosyal sorunları birer tarihçi, sosyolog veya antropolog olmaksızın halledebilmektedir. Ayrıca insanlar elde ettikleri tüm bilgileri kullanarak daha verimli bir hayat sürebilmektedir. Dolayısıyla vatandaşlar, yaşam deneyimlerine dayanarak sosyal sorunların üstesinde gelebilmektedir (Öztürk, Keskin & Otluoğlu, 2014: 3). Sosyal bilgiler, sorumluluklarını bilen, sosyal sorunlara karşı etkin çözümler üretebilen ideal vatandaş yetiştirme gibi bir fonksiyona sahiptir. Bu özellikler sosyal bilgiler öğretim programının ana gövdesini oluşturduğu gibi temel ilkelerini de ifade etmektedir. Bireylerin içinde bulunduğu yaşama uyum sağlamasında ihtiyaç duyacağı bilgi, beceri ve tutumları aktarmaya çalışan sosyal

bilgiler öğretiminin temel ilkeleri Safran (2015) tarafından “etkili vatandaşlık, yöntem, kültürlenme, zaman” olarak dört başlıkta ifade edilmiştir. Etkili vatandaşlık, vatanını ve milletini seven, haklarını ve sorumluluklarını yerine getiren, milli bilince sahip yurttaş anlamındadır. Sosyal bilgiler öğretiminde etkili vatandaş yetiştirmek için gerekli olan bilgilerin kanıtlanmış, geçerliliği olan bilgiler olması gerekmektedir. Bu bilgilerin elde edilmesinde ve bireylere verilmesinde bilimsel yöntemlerin kullanılması öngörülmektedir. Kültürlenme, bir topluma ait gelenek ve göreneklerin, değerlerin, inançların, alışkanlıkların toplumun genç üyelerine aktarımıdır. Kültür geçmişle öğrenilmektedir. Bu yüzden sosyal bilgiler öğretiminde bireylerin geçmişi öğrenmeleri ve gelecek nesillere aktarmaları hedeflenmektedir (Safran, 2015: 5-7).

Sosyal bilgiler öğretimiyle etkin, üretken, demokratik vatandaşlar yetiştirilmeye çalışılmaktadır. Böyle vatandaşların yetiştirilmesi edinilen bilgilerin gelecek nesillere aktarılmasıyla mümkün olmaktadır. Bu aktarım bilimsel düşünme yöntemlerinin kullanılması ile zamana bağlı kalınmasıyla gerçekleşecektir. Bütün bu unsurlar sosyal bilgiler dersinin farklı yaklaşımlar temel alınarak öğretilmesine neden olmuştur. Söz konusu bu yaklaşımlar 1970 yılında James Barth ve Samuel Shermis tarafından NCSS’in yayın organı olan *Social Education*’da yayımlanan “*Sosyal Bilgilerin Tanımlanması: Üç Gelenek Üzerine Bir Araştırma*” isimli çalışmada sınıflandırılmıştır. 1977 yılında ise Robert Barr bu konu üzerine bir kitap yazarak yayımlamıştır. Yaklaşımların sınıflandırılması ve açıklamaları 1978 yılında Barr, Barth ve Shermis tarafından yazılan “*The Nature of Social Studies*” isimli kitapta genişçe yer almıştır. Sosyal bilgiler öğretimine rehberlik eden gelenek ya da yaklaşımlar şu üç kategoride toplanmıştır: Kültürel mirasın (vatandaşlık) aktarımı olarak sosyal bilgiler, sosyal bilim olarak sosyal bilgiler ve yansıtıcı problem çözme olarak sosyal bilgiler. Literatür incelendiğinde bu sınıflamanın genel olarak kabul edildiği görülmektedir (Öztürk, 2012: 5; Barth & Demirtaş, 1997).

2.1.1. Sosyal Bilgiler Öğretiminin Tarihsel Gelişimi

Sosyal bilgiler dersinin ne zaman ve nerede başladığı kesin olarak bilinmemektedir. Ancak bu dersin içeriğini oluşturduğu konuların, ilkçağlardan itibaren Antik Yunan, Roma, Mısır, Çin, Mezopotamya ve Anadolu gibi uygarlıkların eğitim kurumlarında öğretildiği bilinmektedir. İnsanlık tarihinin ilk büyük uygarlığı olan Sümerler döneminde E tuba (tablet evi) diye bilinen eğitim kurumlarında coğrafya dersleri verilmekteydi. Anadolu’da Hint çivi yazısı ile yazılmış metinler vasıtasıyla din, tarih ve diplomasi öğretimi yapılmaktaydı. Atina’da Herodotes, Thukydides, Eflatun, Aristo gibi bilim adamları birer öğretmen olarak felsefe,

edebiyat, hukuk, tarih vb. sosyal bilim alanlarında öğrencilere dersler vermekteydi. Burada verilen eğitimin temel amacı erdemli insan yetiştirmektir. Özetle söylemek gerekirse insanoğlunun var olduğu andan itibaren sosyal bilgilerde vardır. Sosyal bilgiler, bir ders olarak yapılandırılmamış olsa bile insanoğlu kadar eskidir (Özmen, 2015: 4-5; Kılıçoğlu, 2015: 7).

Sosyal bilgilerin içeriğini oluşturan sosyal bilimlere ait konular, ilköğretimden itibaren okullarda öğretilmiş olsa da bir ders olarak sosyal bilgilerin okul öğretim programlarında yer alması 20. yüzyılda ABD’de gerçekleşmiştir. Sosyal bilgiler eğitimi, ABD’nin 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında yaşadığı sosyal, ekonomik, kültürel vb. alanlardaki dönüşümünün doğurduğu sorunlara çözüm bulmak arayışı ile doğmuştur. ABD eğitim yöneticileri halkın yaşadığı sorunların eğitim vasıtasıyla çözülebileceği inandığı için ülkede eğitim reformu başlatmış ve bu yeni oluşum içerisinde sosyal bilgilerin bir ders olarak eğitim kurumlarında olması gerektiğini öngörmüştür (Öztürk, Keskin & Otluoğlu, 2014: 8). Bu düşünceler ile 1892 yılında toplanan Amerikan Milli Eğitim Konseyinde ulusal bir toplum anlayışı oluşturmak üzere sosyal bilgiler programı üzerinde çalışılarak içerik konusunda görüş birliğine varılmıştır. Dersin programı tarih, coğrafya ve yurttaşlık bilgisi konularından oluşturularak yapılandırılmıştır. Programın tasarısı 1892 yılında gerçekleşmesine rağmen sosyal bilgiler kavramının kabulü, 1916 yılında yine ABD’de Milli Eğitim Konseyine bağlı “Orta Dereceli Okulu Teşkilatlandırma Komisyonu Sosyal Bilgiler Komitesi” tarafından gerçekleştirilmiş ve böylece sosyal bilgiler dersinin okullarda okutulmasına yönelik karar alınmıştır (Yılar & Tomal, 2018: 7-8; Özmen, 2015: 5-6).

Sosyal bilgiler programı üzerinde 1930, 40 ve 50’li yıllarda önemli değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliklerde yeniden kurmacılık akımı ve çocuk merkezli eğitim anlayışı etkili olmuştur. İçerik olarak ise program, ağırlıklı olarak tarih ve coğrafya konularından ibaret kılınmıştır. O yüzden programa 1960’lı yılların başından 1970’li yılların ortasına kadar ağır tenkitler yapılmıştır. Eleştiriler üzerine sosyal bilgiler öğretiminde bir reform hareketi başlatılmıştır. Reform hareketleriyle coğrafya ve tarihin ağırlığı azaltılmış ve diğer sosyal bilimlerin de ağırlıklı olduğu yeni program bireylere sunulmuştur. 1970’li yılların sonuna doğru bu reform hareketi etkisini kaybetmiş ve 1980’li yıllarda yeniden geleneksel yaklaşım benimsenmiştir. 1994 yılında ise ABD Sosyal Bilgiler Ulusal Konseyi, sosyal bilgiler eğitimi için tematik standartlar belirlemiş ve bundan sonra ki programlar bu temele göre oluşturulmuştur (Öztürk, Keskin & Otluoğlu, 2014: 10-14).

Sosyal bilgiler bir ders olarak Türkiye’de ise ilk kez 1960’lı yıllarda benimsenmiştir. Osmanlı Devleti döneminde sosyal bilgiler dersi kapsamına giren disiplinlerin ayrı dersler

olarak (Tarih-i Osmani, Muhtasar Coğrafya, Malumat-ı Medeniye ve Ahlakiye) öğrencilere verildiği bilinmektedir. Cumhuriyet döneminde de 1926, 1930, 1936, 1948 programlarında sosyal bilgiler öğretiminin içeriğinde bulunan coğrafya, tarih, yurt bilgisi gibi disiplinler ayrı dersler olarak bireylere sunulmuştur. Bu programların hazırlanmasında John Dewey'in önemli katkıları olmuştur. Toplu tedris (öğretim) ve iş okulu anlayışı programlara Dewey'in çalışmaları sonucu girmiştir. Programlarda ilerlemecilik eğitim felsefesi benimsenmiştir (Tay, 2017: 466).

1962 yılında tarih, coğrafya ve yurt bilgisi dersleri disiplinlerarası yaklaşımla "Toplum ve Ülke İncelemeleri" dersi adı altında birleştirilmiştir. Bu ders 1968 yılında "Sosyal Bilgiler" adını almıştır. Sosyal bilgiler dersi çeşitli düzenlemelerle 1985 yılına kadar okutulmuştur. 1985 yılından itibaren sosyal bilgiler dersi milli coğrafya, milli tarih ve vatandaşlık bilgisi dersleri içerisinde verilmeye başlanmıştır. Sosyal bilgiler dersi üzerine yapılan düzenleme 1997-1998 öğretim yılında yürürlükten kaldırılmış ve ilköğretim kurumlarına tekrar sosyal bilgiler dersi konulmuştur. Bu dönemde başlanılan uygulama 2004 yılında lağvedilmiştir. Bunun yerine Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı'nın 118 aylık kararları neticesinde sosyal bilgiler (4. ve 5. sınıf) dersi öğretim programı yenilenmiştir. 2005 yılında ise 6. ve 7. sınıfların sosyal bilgiler dersi öğretim programı yenilenerek uygulamaya konulmuştur. Son olarak 2017 yılında güncellenen sosyal bilgiler öğretim programı güncel haliyle 2018 yılında yürütmeye girmiştir.

2.1.2. 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı

Günümüzde bilim ve teknolojiye yaşanan hızlı değişim toplumun gereksinimlerini, bireylerden beklenen rolleri doğrudan etkilemiştir. Bu değişim hareketleri sonucunda problem çözebilen, sorumluluklarını bilen, eleştirel düşünebilen, kültüre ve topluma katkı sağlayabilen nitelikli bireylere olan ihtiyaç artmıştır. Böyle niteliklere sahip bireylerin yetiştirilmesi eğitim vasıtasıyla mümkün olabilmektedir. Eğitimin amacı, bireyin davranışını değiştirmek, geliştirmek, içinde yaşadığı topluma ve çevreye uyumlu hale getirmektir. Bu amacın gerçekleştirilebilmesi ancak öğrenciye sunulacak yaşantılar ve hayata dönük uygulamalar ile mümkündür (Turan, 2018: 168).

Eğitim ve öğretim faaliyetleri çerçevesinde bireylerin hedeflenen noktaya ulaştırılması eğitim programları ile gerçekleştirilmektedir. Eğitim programı bireyin hedeflerine ulaşabilmesi için yapılan tüm eğitim faaliyetlerini içermektedir. Milli eğitimin amaçlarını gerçekleştirmeye dayalı olan bu program okul içi ve dışı tüm etkinlikleri kapsamaktadır. Eğitim programının

amaçları doğrultusunda her sınıf düzeyine ve disiplinine göre öğretim programları hazırlanmaktadır. Öğretim programı, Talim Terbiye Kurulu tarafından hazırlanmakta olup okullarda belli bir beceriyi, uygulamaya ağırlık tanıyan bilgi kategorilerinden oluşmaktadır. Demirel (2015)'e göre öğretim programı, *“bireylere okul içinde veya dışında bir dersin öğretimine dair tüm etkinliklerin oluşturulduğu yaşantılar düzeneğidir”* (Demirel, 2015: 96).

Sosyal bilgiler tarih, coğrafya, hukuk vb. gibi sosyal bilimlerin bulgularını entegre edip öğrenci düzeyine göre basitleştiren ilk ve ortaokul müfredat dersidir. Dersin içeriği amaçlarına uygun farklı disiplinlerden oluştuğu için sosyal bilgiler öğretimi, disiplinler arası ve bütünleşme gibi yaklaşımlara göre yapılandırılmaktadır. Bu bakımdan 2018 sosyal bilgiler öğretim programı, disiplinler arası bir yapıya sahip olup bütünleşmeye vurgu yapmaktadır. Ayrıca bu program, sosyal ve beşeri bilimlerden aldığı içeriği farklı şekillerde sıralamaktadır. İçeriğin sıralanmasında kullanılan yaklaşımlar sarmallık ve genişleyen çevre programıdır. Sarmal yaklaşım, içeriğin temelini oluşturan konu veya kavramların öğretiminin birbirini izleyen yıllarda kapsamı genişleyerek devam etmesidir. Genişleyen çevre yaklaşımı ise, karmaşık bilgilerden önce basit bilgilerin öğretiminin yapılmasıdır. Bu yaklaşımda konular öğrencilerin gelişim düzeyine göre bilinenden bilinmeyene ve yakından uzağa göre sıralanmaktadır. Sosyal bilgiler programında konular kademelere göre farklı boyutlarıyla ele alınmaktadır (Çelik, 2018: 304-305).

Yapılandırmacı yaklaşıma dayalı öğrenci merkezli bir öğretimi öngören sosyal bilgiler programı, 2018 yılında güncellenerek son halini almıştır. Program genel olarak genel ve özel amaçlar, temel yetkinlikler, beceriler, değerler, öğrenme alanları ve kazanımlardan oluşmaktadır. Programın yapısına bakıldığında sosyal bilimlerden derlenerek oluşturulan ve öğrencilere sunulan bilgilerin, öğrenme alanları vasıtasıyla iç içe verildiğini söylemek mümkündür (Turan, 2018: 169). Öğrenme alanı, konuya ilişkin bilgi, beceri ve değerleri içeren, öğrenmeyi organize eden bütünleştirilmiş, disiplinler arası bir yapıdır. Sosyal disiplinlerden alınan içeriğin programın felsefesi çerçevesinde kurgulandığı alanlardır. 2018 sosyal bilgiler öğretim programı, 7 öğrenme alanı kapsamında yapılandırılmıştır (MEB, 2018: 11-12).

Tablo 2.1. Öğrenme Alanları ve İçeriği Oluşturan Sosyal Disiplinler

1) Birey ve Toplum	• Sosyoloji, Psikoloji, İletişim
2) Kültür ve Miras	• Tarih, Sanat Tarihi, Folklor
3) İnsanlar, Yerler ve Çevreler	• Coğrafya
4) Bilim, Teknoloji ve Toplum	• Sosyoloji, Felsefe, Tarih
5) Üretim, Dağıtım ve Tüketim	• Ekonomi
6) Etkin Vatandaşlık	• Siyaset Bilimi, Sosyoloji, Hukuk
7) Küresel Bağlantılar	• Ekonomi, Siyaset Bilimi, Coğrafya

Sosyal bilgiler öğretiminde en önemli amaç bireye toplumsal bir kişilik kazandırmaktır. Toplumsal kişiliğin en önemli niteliği de iyi bir vatandaş olmaktır. İyi bir vatandaş olmakta amaç, bireyin hakları bilen, sorumluluklarını yerine getiren, çevrede meydana gelen olaylara karşı bilinçli olan, milli bilince sahip bir yurttaş olmasıdır. Sosyal bilgiler dersi, bireyin topluma ve devlete karşı görev ve sorumlulukların neler olduğunu ve özellikle sosyal çevreye nasıl uyum sağlanacağını öğretmektedir (Sözer, 1998: 19-20). 2018 Sosyal bilgiler öğretim programında 4 genel, 18 özel amaç ifadesi yer almaktadır. Özetle, sosyal bilgiler dersi öğretim programıyla; *“vatanını ve milletini seven, hak ve sorumluluklarını bilen, milli, çağdaş ve evrensel değerleri benimsemiş, kültürel mirasın korunması gerektiğini bilen, genel bir çevre duyarlılığına sahip, milli ekonominin yerini bilen, bilimsel ve eleştirel düşünmeyi temel alan, kişisel ve toplumsal sorunlara çözüm arayan”* bireylerin yetiştirilmesi amaçlanmaktadır (MEB, 2018: 8).

Etkin vatandaşlar yetiştirmeyi amaçlayan sosyal bilgiler öğretiminde bireylerin becerilerle donanımlı olması önemli görülmektedir. Beceri, bireyin öğrenimine bağlı olarak bir işi başarma ve amacına uygun şekilde sonuçlandırma yeteneğidir. Öğretim sürecinde bir konunun işlenilmesinde kazanılması ve geliştirilmesi gereken yatkınlıktır. Başka bir ifadeyle bireylerin zihinlerinde organize ederek yapılandırdıkları bilgileri günlük yaşamlarına başarılı biçimde transfer edebilme maharetleridir. Öğretim sürecinde edinilen beceriler, bireylerin yaşam standartlarının yükselmesine ve demokratik gelişimlerine katkı sağlamaktadır. Bu nedenle beceriler öğretim programının önemli bir boyutunu oluşturmaktadır (Yılar & Tomal, 2018: 17). Sosyal bilgiler öğretim programında belirtilen beceriler aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 2.2. Öğretim Programında Yer Alan Beceriler (MEB, 2018: 9)

• Araştırma	• Harita Okuryazarlığı	• Mekânı Algılama
• Çevre Okuryazarlığı	• Hukuk Okuryazarlığı	• Öz Denetim
• Değ. ve Sür. Algılama	• İletişim	• Politik Okuryazarlık
• Dijital Okuryazarlık	• İşbirliği	• Problem Çözme
• Eleştirel Düşünme	• Kalıp ve Önyargıyı F.E.	• Sosyal Katılım
• Empati	• Kanıt Kullanma	• Tablo, Grafik Çiz. ve Yor.
• Finansal Okuryazarlık	• Karar Verme	• Türkçeyi Doğru Kullanma
• Girişimcilik	• Konum Analizi	• Yenilikçi Düşünme
• Gözlem	• Medya Okuryazarlığı	• Zaman ve Kron. Algılama

Sosyal bilgiler öğretim programında nitelikli bireylerin sahip olması gerektiği değerler ifade edilmiştir. Değer, bir toplumun varlığını sürdürebilmesi için üyelerinin çoğunluğu tarafından doğru olarak kabul edilen düşünce ve inançlardır. Genç nesillere temel ahlaki ilke ve inançların öğretilmesi öğretim programlarının temel amaçlarındandır. Bu amacı benimsemiş sosyal bilgiler programında yer alan değerler aşağıda ki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 2.3. Öğretim Programında Yer Alan Değerler (MEB, 2018: 9)

• Adalet	• Dayanışma	• Saygı
• Aile Birliğine Önem Verme	• Duyarlılık	• Sevgi
• Bağımsızlık	• Dürüstlük	• Sorumluluk
• Barış	• Estetik	• Tasarruf
• Bilimsellik	• Eşitlik	• Vatanseverlik
• Çalışkanlık	• Özgürlük	• Yardımseverlik

2.2. Ders Kitabı

Ders kitabı, herhangi bir derse ait bilgileri kapsayan, dersin öğretim programına uygun bir şekilde ve özel bir amaçla tasarlanan, düzenli, yazılı bir metindir (Şahin, 2004: 367). Eğitim sürecinin en temel unsurlarından biri olan ders kitapları sınıfta en çok kullanılan materyaldir. Ders kitabı, dersin öğretim programında belirlenen kazanımlarla tutarlı konuların işlendiği temel kaynaklardır. Milli Eğitim Bakanlığı Ders Kitapları Yönetmeliğine (2006) göre ders

kitabı “*örgün ve yaygın eğitimde kullanılacak olan, muhtevası öğretim programlarına göre hazırlanmış, öğrenim amacıyla kullanılan basılı kaynak*” şeklinde tanımlanmıştır (MEB Ders Kitapları Yönetmeliği, 2006: 2).

Eğitimin vazgeçilmez kaynağı, öğretimin temel dayanağı olan ders kitaplarının ilk defa M.Ö. 4000 yıllarında Eski Mısır’da ortaya çıktığı bilinmektedir. İlk ders kitabının matematik, geometri ve tıp ile ilgili kavramların papirüs üzerine yazılıp çizilmesiyle oluştuğu kabul edilmektedir (Karagözoğlu, 2007: 6). Bu şekilde ortaya çıktığı bilinen ders kitaplarının tarihi süreç içerisinde tüm ülke ve toplumlarda temel eğitim aracı olarak işlev görmüştür. Japonya’da ders kitaplarına toprak parçası kadar önem verildiği bilinmektedir. Japon öğretmenler, okulda iken deprem olduğunda ilk kurtarılması gerekenlerin ders kitapları olduğunu belirtmiştir. Bu durum ders kitaplarına verilen değer ne ölçüde olduğunu göstermektedir. Shannon’un yaptığı çalışmaya göre öğrencilerin derste zamanlarının %80’ini ders kitapları ile harcadığı ortaya çıkmıştır (Öcal & Yiğittir, 2007: 52). Ülkemizde de ders kitaplarına verilen önem oldukça büyüktür. Ders kitapları, temel eğitim araçları olarak ülkemizde en yaygın kullanılan öğretim materyallerinden birisidir. Ülkemizde Milli Eğitim Bakanlığına bağlı Talim Terbiye Kurulu tarafından inceleme ve değerlendirme işlemleri yürütülen ders kitapları, 2003-2004 eğitim-öğretim yılından itibaren tüm öğrencilere ücretsiz olarak dağıtılmaktadır. 2019-2020 yılı eğitim-öğretim yılına kadar olan 16 yıllık süreçte toplam 2.850.288.456 adet ders kitabı ücretsiz olarak öğrencilere ulaştırılmıştır (MEB TTKB, 2019: 3).

Ders kitabı, ülkemizde ki sınıf içi öğretimin içeriğini büyük ölçüde belirlemektedir. Öğretim programı ile ders kitabı arasında ki sıkı bağlantı, MEB’in ders kitaplarını kullanmayı mecbur kılması, alternatif öğretim materyallerinin yokluğu gibi nedenlerden ötürü ders kitapları sınıf içinde yeri doldurulamayacak bir kaynağa dönüşmüştür (Karagözoğlu, 2007: 7). Öğretimde ders kitaplarının kullanılmasının birinci nedeni eğitim programıdır. Eğitim programında konuya ilişkin hedef, içerik, öğrenme- öğretim durumları ve değerlendirme boyutlarındaki bilgiler sırayla yer almaktadır. Ders kitapları, öğretim programı öğeleri doğrultusunda hazırlanmaktadır. İkinci neden, ders kitaplarının öğretim aracı olarak kullanılmasıdır. Öyle ki ders kitabı hem öğretmenler hem de öğrenciler tarafından çokça kullanılan bir öğretim materyalidir. Üçüncü neden, ders kitabının öğretime sağladığı kolaylıktır. Pek çok öğretmen ders kitabı üzerinde konuyu işlemekte ve öğrencileri ödevlendirmektedir. Bir başka neden ise, ders kitabının öğrenci değerlendirmesini hedeflemesidir. Ders kitabında yer alan değerlendirme soruları ile öğrencilerin konuya ilişkin bilgileri test edilmektedir (Şahin, 2004: 368).

Kültürel mirasın aktarıcıları olarak bilinen kitaplar, eğitim-öğretim sürecinin en yaygın kullanılan öğretim materyalidir. Geçmişten günümüze değişen teknolojik gelişmelere rağmen eğitim-öğretim ortamlarında vazgeçilmez bir unsur olarak yer almaktadır. Öğretimin ayrılmaz bir parçası olan ders kitapları, hem öğrenciler hem de öğretmenler için temel öğretim malzemeleridir. Bir yandan öğretmenlere ders işlenişinde yardım sağlayan bu kaynaklar diğer taraftan öğrencilerin öğrenmelerine kılavuzluk etmektedir. Aynı zamanda okulların üstlendiği sosyal, kültürel ve ekonomik işlevlerin yerine getirilmesinde önemli rol oynamaktadır. Bu bakımdan ders kitaplarının eğitim-öğretim sürecindeki merkezi rolünü günümüzde olduğu gibi gelecekte de sürdüreceğini söylemek mümkündür (Aydemir, 2017: 3). Öğretim araçlarının çeşitliliği ve teknolojik gelişmelere rağmen ders kitaplarının günümüz eğitim-öğretim sürecinin halen en önemli kaynağı olmasının sebebi, bu kitapların öğretim programında planlanan hedef ve amaçları somut olarak yansıtmasıdır. Ayrıca her zaman öğrenci ve öğretmenler açısından ulaşılması kolay, ekonomik bir temel başvuru kaynağı olması niteliğini sürdürmesidir. Ders kitapları müfredat programlarının içeriğinin değişmesine rağmen öğretmen ve öğrenciler için vazgeçilmezliğini korumuştur (Nalçacı, 2011: 322). Bu kaynaklar vazgeçilmezliğinin yanı sıra öğretimin daha nitelikli olmasını da katkı sağlamaktadır. Ders kitaplarının asıl işlevi, bilgileri düzenleme ve aktarma, öğrencilerin kendi öğrenmelerini yapılandırmasını sağlama, öğretimi koordine etme ve karakter geliştirmektir (Ceyhan & Yiğit, 2005'ten aktaran Öcal & Yiğittir, 2007: 52).

Öğretim programının amaç ve yetkinliklerine göre hazırlanan ders kitapları, bireyin toplumda aktif ve etkin şekilde bulunmasına katkıda bulunmaktadır. Aynı zamanda çağın gerektirdiği bilgi, beceri, değer ve tutumlara sahip olmasını sağlamaktadır. Ders kitapları sadece bilgi aktarmakla yetinmeyerek bir toplumun kültürel ve sosyal normlarını da bireylere kazandırmayı çalışmaktadır. Onun için pek çok öğretmen müfredat programına bakmadan öğretim etkinliklerine ilişkin düzenlemeleri ders kitaplarına göre yapmaktadır (Aydemir, 2017: 3). Bu durum ders kitaplarının önemini daha arttırmaktadır. Öğretim sürecinin temel dayanağı olan ders kitaplarının öğretim, öğretmen ve öğrenciler için faydaları şu şekildedir: (Şahin, 2004: 368-369).

- Öğretmenler ders kitapları sayesinde ders yükünde gücünü iyi kullanmaktadır.
- Öğretmenlerin çalışmalarını planlamada önemli bir işlev görmektedir.
- Ders kitabı içerdiği ödev ve araştırma konuları ile öğretmenlere yardımcı olmaktadır.
- Öğretmenin sözlü dersini tamamlayıp anlatılanları tekrar etme olanağı sağlamaktadır.

- Öğretmenlerin belleğini tazelemesi ve derse hazırlıklı girmesine yardımcı olmaktadır.
- Sözlü öğretimin eksikliklerini gidermekte ve bilgiler arası bağlantıyı kurmaktadır.
- Öğrencinin derse olan ilgisini sağlayıp öğretimi sıkıcılıktan kurtarmaktadır.
- Öğrencilerin eleştirel ve yenilikçi düşünme becerisini elde etmesini sağlamaktadır.
- Öğrenciler ders kitabı ile çalışırken daha aktif ve etkin bir yapıda olmaktadır.
- Öğrencilerin okuma alışkanlığı kazanmasını sağlamaktadır.

2.2.1. Sosyal Bilgiler Ders Kitapları

Günümüzde insanoğlunun yaşadığı çevreye egemen olma düşüncesi çeşitli sorunları beraberinde getirmektedir. Genel haberler incelendiğinde çevre sorunları, küresel ısınma, insan hakları ihlalleri, gelir dağılımındaki eşitsizlikler, şiddet vb. gibi sorunlar karşımıza sık sık çıkmaktadır. Dolayısıyla günümüzde ulusal ve evrensel çapta meydana gelen bu sorunlara karşın hak ve sorumlularını bilen, duyarlı, eleştirel düşünebilen vatandaşların yetiştirilmesi önem kazanmaktadır. Bu niteliklere sahip bireylerin yetiştirilmesinde sosyal bilgiler dersine büyük görevler düşmektedir (Karagözoğlu, 2007: 3-4). Binbaşıoğlu'na (1981) göre sosyal bilgiler dersi, bireyin içinde bulunduğu toplumsal yaşamla yakından ilgilidir. Bu dersi toplumsal değer ve düşüncelerin bireylere aktarılması şeklinde düşünmek gerekmektedir. Bireylerin topluma uyumu için gerekli bilgi, beceri ve tutumları kazandırmayı hedefleyen sosyal bilgiler dersinin içeriği sosyal bilim disiplinlerinden oluşmaktadır. Sosyal bilgiler, sosyal bilimlerden alınan içeriğin disiplinlerarası yaklaşımla bütünleştirilerek ilk ve ortaokul seviyesindeki bireylere sunulmasını amaçlayan bir derstir (Binbaşıoğlu, 1981: 32-33).

İlkokul 4 ve ortaokul 5,6 ve 7. sınıf öğrencilerine okutulan sosyal bilgiler dersinin önemi gün geçtikçe artmaktadır. Öyle ki sosyal bilgiler dersi ile bireylerin milli bilince sahip olmaları, kültürel mirası korumaları ve geliştirmeleri, milli ve çağdaş değerleri yaşatmaya istekli olmaları, insan ile çevre etkileşimini bilmeleri, ülkesini ve dünyayı ilgilendiren sorunlara karşı duyarlılık göstermeleri, bilimsel ve eleştirel düşünme becerisine sahip olmaları hedeflenmektedir (Demir & Atasoy, 2018: 755). Sosyal bilgiler dersi ile ulaşılması beklenen bu hedeflerin gerçekleştirilmesi için öğretim sürecinin doğru şekilde planlanması gerekmektedir. Bu durum öğretim materyallerinin ders içerisinde başarılı bir biçimde kullanılması gereğini ortaya çıkarmaktadır. Sosyal bilgiler öğretiminde vazgeçilmez olarak kullanılan materyallerin başında ders kitapları gelmektedir.

Ders kitapları, geçmişte olduğu gibi bugünde bir dersin işlenmesinde kullanılan en önemli öğretim araçlarıdır. Öğretim programında belirlenen kazanımların işlendiği, öğrencilere bilgi, beceri ve değerlerin aktarıldığı temel kaynaklardır. Ders kitapları, bilim ve teknolojiye ki hızlı değişim, gelişmelere rağmen eğitim-öğretim sürecindeki merkezi rolünü korumaktadır. Bu durumun temel sebepleri; ders kitaplarının MEB Talim Terbiye kurulu denetiminde hazırlanmış olan öğretim programına uygun olarak yazılmış olması ve dersin belli bir düzen içerisinde yürütülmesini sağlamasıdır (Demirkaya, 2013: 90-92).

Sosyal bilgiler ders kitapları, öğrencilerin hayatlarında ilk kez karşılaştıkları sosyal bilim disiplinlerine ait verilerden oluşmaktadır. Toplumsal yaşamla ilgili düzenlemeler, her türlü ilke ve genellemeler bu kitaplarda konu olarak yer alabilmektedir. Kitapta olgu ve olaylar bir bütün olarak ele alınmaktadır. Bu durumun nedeni, somut işlemler döneminde olan bireylerin her türlü olguyu ayrı ayrı değil de bir bütün halinde algılamasından kaynaklanmaktadır. Onun için sosyal bilimlerin bütüncül yaklaşımına uygun düşen niteliği ve küresel algılama özelliği olan sosyal bilgiler ders kitaplarının böyle bir yaklaşımla ele alınmasını gerektirmiştir (Önal & Kaya, 2006: 25).

Sosyal bilgiler ders kitaplarının eğitim-öğretim sürecinde yer almasına ilişkin karar 1968 yılında alınmıştır. Bu yılda hazırlanan program ile ilk ve ortaokul bünyesine konulması kararlaştırılan sosyal bilgiler dersinin öğretimi için MEB tarafından ders kitabı yazdırıldığı duyurulmuştur. Ancak ders kitabının yazım ve basım işlerinin uzun süreceği düşünülerek bu dönemde sosyal bilgiler dersinin yardımcı kitaplarla yürütülmesi kararı alınmıştır. 1968-1975 yılları arası dönemde yardımcı kitaplarla yürütülen sosyal bilgiler dersinin kendine özel, esas kitabının öğretime girmesi 1975 yılında gerçekleşmiştir. Yazımı ve basımı tamamlanan ders kitabı bu yıldan itibaren öğrenime alınmıştır. 1985 yılından itibaren milli tarih, milli coğrafya ve vatandaşlık bilgisi dersleri bünyesinde ayrı ayrı verilen sosyal bilgiler öğretimine ait kitaplar 1986 yılında tamamen öğrenimden kaldırılmıştır. 1996'da 15. Milli Eğitim Şurasında alınan sekiz yıllık kesintisiz eğitim kararı gereğince 1998 yılında sosyal bilgiler dersi tekrar eğitim-öğretim sürecine dâhil edilmiştir. Dönemin siyasi atmosferiyle içeriği değiştirilen ders kitapları yürürlükten kaldırılarak yeni sosyal bilgiler ders kitapları öğrenime alınmıştır. 2004 yılında 4 ve 5.sınıfların, 2005 yılında 6 ve 7. sınıfların öğretim programlarının revize edilmiş haliyle oluşan yeni sosyal bilgiler ders kitapları öğretimde yerini almıştır (Alaca, 2017: 762-774).

2004 yılından itibaren yayınlanmaya başlayan sosyal bilgiler ders kitapları öncekilerden pek çok açıdan farklılaşmaktadır. Ders kitaplarının içeriği, görsel unsurları, etkinlikleri, ölçme

ve değerlendirme soruları tamamen değişmiştir. Konularının farklılığının yanı sıra bilgilerin sunumu da değişime uğramıştır. 2004 yılı öncesi ders kitaplarında kullanılan düz ve bilgi aktarıcı metinler yerini yapılandırmacı yaklaşımın etkisiyle hazırlanmış kurgusal metinlere bırakmıştır. Ayrıca bu yaklaşım çerçevesinde kitabın teknik tasarım ve düzenlenmesinde de değişiklikler yapılmıştır. Kitabın tasarımı, öğrenci merkezli anlayış doğrultusunda düzeltilip dizayn edilmiştir (Oruç, 2015: 268).

Sosyal bilgiler ders kitapları ile milli ve çağdaş değerleri benimsemiş, Türk kültürünü ve tarihini kavramış, insan haklarına saygılı ve demokratik değerlerle donanmış, insan-çevre etkileşimini bilen, yaşadığı çevreye karşı duyarlı olan, eleştirel ve yenilikçi düşünme becerisine sahip, sosyal katılımı gelişmiş, etkin, üretken, hak ve sorumluluklarını bilen vatandaşların yetiştirilmesi amaçlanmaktadır (Öcal & Yiğittir, 2007: 53). Bu özelliklere sahip bireylerin yetiştirilmesi için sosyal bilgiler ders kitaplarının hazırlanmasında dikkat edilmesi gereken hususlar bulunmaktadır. Etkili bir sosyal bilgiler ders kitabı, bireylerin kendi kendine öğrenmeleri için fırsatlar ve öğrencinin kitapla etkileşimini güçlendirici yaşantılar sunabilmelidir. Bundan ötürü, sosyal bilgiler ders kitapları içerik, dil ve anlatım, öğrenme-öğretme ve ölçme değerlendirme, görsel tasarım açısından özenle düzenlenmelidir (Şahin, 2004: 375). Sosyal bilgiler ders kitaplarında yapısalılık yaklaşımı temel alındığı için içerik seçilirken; geçerlik, anlamlılık, öğrenilebilirlik, ilgi çekicilik, kullanılabilirlik gibi ölçütlere dikkat edilmelidir. İçerik, ünite ve konuların kazanımlarını karşılayacak şekilde düzenlenmelidir. İçeriğin organizasyonunda öğrencilerin gelişim özellikleri göz önünde bulundurulmalıdır. Dil ve anlatım açısından sosyal bilgiler ders kitaplarının okunabilirlik, anlaşılabilirlik, araştırmaya teşvik edicilik vb. gibi niteliklere sahip olması beklenmektedir. Öğrenme-öğretme ve ölçme değerlendirme ile görsel tasarım açısından sosyal bilgiler ders kitaplarının hazırlanmasında ise öğrencilerin zekâ gelişimi, bireysel farklılıkları, öğrenme stil ve ihtiyaçları dikkate alınmalıdır (Demirkaya, 2013: 101-102).

İlk ve ortaokulların 4, 5, 6 ve 7. sınıflarında güncellenerek okutulmaya devam eden ve çağdaş program geliştirme yaklaşımları ışığında hazırlanan sosyal bilgiler ders kitapları 7 öğrenme alanından oluşmaktadır. Bu öğrenme alanları: “*Birey ve Toplum*”, “*Kültür ve Miras*”, “*İnsanlar, Yerler ve Çevreler*”, “*Bilim, Teknoloji ve Toplum*”, “*Üretim, Dağıtım ve Tüketim*”, “*Etkin Vatandaşlık*”, “*Küresel Bağlantılar*” olmak üzere konu ve kazanımlarıyla sosyal bilgiler ders kitabında yer almaktadır (MEB, 2018: 11-12). Öğrenciler ders kitabının içeriğindeki tarih konularıyla geçmişini, coğrafya konularıyla insan-çevre etkileşimini, sosyoloji konularıyla yaşadığı topluma uyum sağlamayı, psikoloji konularıyla ilgi, istek ve ihtiyaçlarını, siyaset

bilimi konularıyla insanların yönetimle ilişkisini, hukuk konularıyla sosyal hayat kurallarını, antropoloji konularıyla kültürün yaşamı nasıl etkilediğini, ekonomi konularıyla kaynakların paylaşımını öğrenmektedir (Safran & Ata, 2003'ten aktaran Kurt, 2017: 23). Görüldüğü üzere sosyal bilgiler kitapları, insan hayatını ilgilendiren pek çok bilgiyi içermektedir. Bilhassa günümüz dünya sorunlarına ilişkin önemli bilgiler ders kitaplarında yer almaktadır.

2.3. Günümüz Dünya Sorunları

Geçmişten bugüne bilim ve teknoloji alanlarında meydana gelen gelişmelerin etkisine ve iletişim araçlarının kullanımının artmasına bağlı olarak siyasi, kültürel ve ekonomik yönlü toplumsal ilişkiler dünya çapında yaygınlaşmış durumdadır. Küresel düzeyde oluşan bu etkileşimin yaygınlığı ve hızı giderek artmaktadır. Bu durum yapısal ve toplumsal değişimi beraberinde getirmekte ve yeni küresel oluşumları ortaya çıkarmaktadır. Ülkelerin bu gelişim ve değişim karşısında yürürlüğe koyduğu makro düzey politikalarının yetersiz kalmasıyla siyasi ve ekonomik değişimler ülke sınırlarını aşarak bütün toplumları etkisi altına almıştır. İnsanlık tarihinde vuku bulan bu hızlı gelişim ve değişim dünya üzerindeki tüm ekonomik, siyasi ve kültürel ilişkilerin giderek birbirine bağlanmasına ve dünyanın tek bir birim haline dönüşmesine neden olmaktadır. Bu durum literatürde küreselleşme olarak ifade edilmektedir (Özmen, 2015: 1).

Etimolojik olarak “bütün dünyayı kapsayan” anlamına gelen küreselleşme günümüzde siyasi, sosyo-ekonomik ve kültürel yönden dünya ile bütünleşme olarak tanımlanmaktadır. Küreselleşme kavramının terim anlamı olarak İngilizce karşılığı “globalisation” olup “globe” kökünden gelmektedir. “Globe” kelimesi dünyayı ya da diğer bir deyişle yer küreyi ifade etmektedir. Dilimizde “küre” sözcüğü “dünya, yeryüzü” olarak karşılık bulmaktadır. “Küre” sözcüğüne –sel ekinin getirilmesi bu kelime dilimizde “küreselleşme” olarak yerini bulmuştur (Palaz, 2017: 13-14). Türk Dil Kurumu (TDK) sözlüğünde bu kavram, “uluslararası düzeyde yaygınlaşmış ekonomik ilişkilerin bütünleşmesi” şeklinde tanımlanmaktadır. Küreselleşme, bilim ve teknoloji alanlarında meydana gelen değişime bağlı olarak gelişen ve tüm insanlığı tek bir paydada birleştiren bir olgudur. Uzun bir süreden beri devam eden tarihsel gelişmelerin sonucu olan küreselleşme sadece ekonomik değil siyasi, kültürel, ideolojik ekolojik ve teknolojik boyutları da içeren bir süreci kapsamaktadır (Kan, 2009: 1).

Genel bir anlayış olarak küreselleşme ekonomi, politika ve sosyo-kültürel alanlarda bütünleşmeyi ifade etmek için kullanılsa da aslında yerel veya bölgesel çapta meydana gelen

çevre sorunlarının dünya çapında bir olguya dönüşme süreci olarak değerlendirilmektedir (Baykal & Baykal, 2009: 2). Dolayısıyla küreselleşme süreci yeni fırsatları beraberinde getirdiği gibi küresel çapta sorunların ortaya çıkmasına da zemin hazırlamaktadır. Küreselleşme toplumsal anlamda çatışmalara ve dengesizliklere neden olurken ekolojik olarak da bozulmaları tetiklemiş durumdadır. Kan (2009: 25-27) küreselleşmenin sosyo-ekonomik adaletsizliklere, eğitim alanındaki eşitsizliklere, nüfus artış hızındaki dengesizliklere, çevre kirliliğine, ormanlık alanların yok olmasına, sağlık sorununa, çocuk ölümlerinin yükselişine, savaş, şiddet ve çatışmanın artmasına neden olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca küreselleşme sürecinin terörün yaygınlaşmasına, nükleer tehlikenin varlığına, yoksulluğun ve işsizliğin artmasına, yerel ve ulusal kültürün zayıflamasına, göç ve mülteci sorununa sebebiyet verdiğini belirtmiştir.

İnsanoğlu küreselleşmenin etkisiyle meydana gelen bitmek bilmeyen ihtiyaçlarını karşılamak için yaşadığı çevrede önemli değişiklikler yapmaktadır. Dünya üzerinde yapılan bu değişiklikler dünyanın doğal dengesini bozmakta ve küresel çapta çok sayıda sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Mahatma Gandhi bu durumu: “*Dünya herkesin ihtiyacına yetecek kadarını sağlar, fakat herkesin hırsına yetecek kadarını değil*” şeklinde ifade ederek insanın doğaya bakışı ile doğanın insana bakışının çok farklı olduğunu vurgulamaktadır. Öyle ki yaşadığımız yer küre, tüm insanların gereksinimlerini karşılayacak düzeydedir. Fakat insanoğlunun gözü doymazlığı, hırsı ve tahripkâr tavırları dünyanın doğal dengesini altüst etmektedir (Özey, 2013: 6).

Tarihsel süreç içerisinde insan-doğa ilişkisine bakıldığında doğanın artık kendini yenileyemez bir duruma geldiği apaçık bir şekilde görülmektedir. İnsanoğlunun rahat yaşama isteği ve artan nüfusun ihtiyaçlarının karşılanması gereği dünya kaynakların bilinçsiz ve aşırı tüketilmesi birçok sorunları beraberinde getirmiştir. Doğanın tahribatıyla başlayan bu sorunlar küreselleşmenin etkisiyle tüm dünyayı sarsmış ve küresel sorunlar haline gelmiştir (Durmuş, 2020: 9-10) Günümüze kadar artarak devam eden bu küresel sorunlar neticesine dünya artık yaşanılmaz bir yer haline almıştır. Bu noktada insanoğlunun en büyük sorumluluğu ise günümüz dünyasının sorunları ile yüzleşmektir. Ancak günümüzün bilgi ve birikimiyle insanoğlunun bu sorunlara çözüm bulması imkânsız görülmektedir. Çünkü mevcut sorunlar geleceğe artmış bir şekilde taşınmaktadır. Öyle ki giderek artan nüfus doğal kaynaklar üzerinde baskı oluşturmakta ve doğanın kendini restore etmesi imkânsız hale gelmektedir (Demirkaya, 2016: 2).

Günümüz dünya sorunları, dünya ve dünya üzerindeki tüm canlıların hayatını olumsuz yönde etkileyen olaylardır. Dolayısıyla çok geniş bir çalışma alanının ifadesi olup insanoğlunun yaşadığı çevre üzerinde yol açtığı çok sayıda sorunları içermektedir. Günümüzde dünyamızı ve yaşadığımız çevreyi tehdit eden bu sorunlar son yıllarda giderek artış göstermekte ve ülkeler bu konunun önemini ön plana çıkarmaktadır. Özellikle 20. yüzyılın son dönemlerinden itibaren etkisini arttıran iklim değişikliği, buzulların erimesi, dünyanın ortalama ısısının artması, bitki örtüsünün değişimi, doğal afetler, çevre sorunları gibi birçok konu dünya ülkelerinin beraber hareket etme zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır (Kılıçoğlu, Karakuş & Öztürk, 2012: 2210). Çünkü bu durum tek bir topluma veya ülkeye ait olmayıp tüm insanlığı ilgilendiren sorunları içermektedir. Onun için günümüz dünya sorunlarına karşın gerekli ulusal ve küresel bazda çözümler üretilmemesi durumunda dünyanın yaşı ve toplumsal evrimin ilerlemesine bağlı olarak bu sorunlara yenilerinin eklenmesi kaçınılmaz bir durumdur.

Doğal çevre sorunları dâhil yer kürede meydana gelen tüm sorunlar insanoğlu tarafından ortaya çıkarılmaktadır. Diğer canlılardan üstün bir konumda olmasına karşın insanoğlunun kendisi başlı başına bir sorunlar yumağıdır. “Küçülen dünyanın büyüyen insanı” geniş hâkimiyet alanıyla dünyanın doğal dengesini bozmuştur (Avcı & Gümüšoğlu, 2017: 486). Özellikle küreselleşme hareketlerinin etkisiyle ülke içlerinde ortaya çıkan sorunlar dünya genelinde yansımış durumdadır. Dolayısıyla ulusal ve uluslararası toplumları birbirine yakınlaştıran küreselleşme hareketleriyle ülkelerin siyasi, kültürel ve ekonomik alanlarında vuku bulan sorunlar uluslararası boyut kazanmış ve tüm dünyayı etkiler duruma gelmiştir (Şeyihoğlu, Sever & Özmen, 2018: 2). Yer küre, küresel sorunların homojenleşmesi ve neredeyse bütün insanlığı etkilemesi açısından ilginç bir tarihsel döngü ile karşı karşıyadır. Küresel iklim değişimi, doğal afetler, çevre sorunları, nüfus artışı, ekonomik krizler, açlık, yoksulluk, ırkçılık vb. gibi sorunlar günümüzde öyle bir artmış ki ülkelerin sorunları çözme konusunda çaresiz kalmasına ve krizlerin olağanüstü ortamına sürüklenmesine sebep olmuştur.

2021 yılı verilerine göre dünya nüfusunun 7.794.798.729’a ulaştığı görülmektedir (<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dunya-Nufus-Gunu-2021-37250>). Genel bir değerlendirme yapıldığında hızla 8 milyara yaklaşan Dünya nüfusunda ki bu artış beraberinde pek çok sorunu getirdiği saptanmaktadır. Bu sorunların en önemlilerinden biri yetersiz beslenmektir. Dünya nüfusunun yaklaşık 850 milyonu bir gün içinde karnı doyuramadan yatarken günde yaklaşık 35.000 çocuk açlıktan ölmekte, 2,4 milyar insan ise yetersiz beslenmektedir. Dünya nüfusunun belli bir kısmı açlık ve yoksulluk ile mücadele ederken diğer kısmı yani yaklaşık 1,1 milyar insan ise aşırı beslenmekte ve buna bağlı olarak sağlık sorunları

yaşamaktadır (Akengin, 2018: 11). Her ne kadar bazı salgın hastalıklara karşın tedavi edici yöntemleri geliştirilse de Aralık 2019'da Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan ve tüm dünyaya yayılıp günümüze kadar sürmekte olan Covid-19 virüsü salgınına karşın tam kapsamlı bir tedavi yöntemi geliştirilememiştir. Günümüzde bu hastalığa karşı aşılama yöntemleriyle mücadele edilmektedir. Ayrıca günümüzde 2,4 milyar insan Malarya (Sıtma) riski taşımaktadır.

Dünya nüfusunun hızla şehirlerde toplanmasına bağlı olarak yaklaşık 1,2 milyar insan barınma sorunu yaşamaktadır. Yapılan çalışmalara bakıldığında halen 1,8 milyar insan mülteci olarak veya çatışma bölgelerinde barınaksız şekilde yaşamaktadır. Ortadoğu ülkelerinde meydana gelen mevcut yönetim düzenine olan baskıların, isyanların neticesinde özellikle Suriye'de olmak üzere milyonlarca insan mülteci durumuna düşmüştür. Mülteci sorunu barınma sorunu ile birlikte eğitim, sağlık vs. sorunları da beraberinde getirmektedir. Temel insan haklarından biri olan eğitim ihtiyacına yönelik tüm Dünya'da gerekli tedbirlerin alınmasına rağmen günümüzde sayısı milyar ile ifade edilecek insan okuma-yazma bilmemekte veya eğitim hakkından mahrum kalmaktadır. Bu sorunlara ek olarak günümüzde dünya nimetlerinin bölüşümünde meydana gelen eşitsizlikler, çeşitli nedenlerden kaynaklanan göçler, hâkimiyet sağlamaya yönelik yaygınlaşan şiddetler, küresel boyutlara ulaşan terörizm faaliyetleri, insani değerleri yok eden soykırımlar insanlığın ortak sorunlarını oluşturmaktadır (Akengin, 2018: 11-13).

Dünya, insanların yaşam mücadelesini verdiği, insani faaliyetlerini gerçekleştirdiği bir evdir. Onun için insanoğlunun en büyük görev ve sorumluluğu günümüz dünyasının gerçekleri ile yüzleşmek ve onu gelecek tehditlerden korumaktır. Dünyayı her türlü sorun ve krizlere karşı muhafaza etmek tüm insanlığın önceliği olmalıdır. Dünya sorunlarına çözüm bulmak için öncelikle sorunları ve kaynağını bilmek gerekmektedir. Bilinmeyen bir şey hakkında fikir yürütmek imkânsızdır. Bundan ötürü dünya sorunlarının öğrenilmesi önemli bir adımdır. "Dünyanın en büyük adamı öğrencidir, en küçük adamı ise öğrenecek bir şeyi kalmayandır" anlayışı ile dünya sorunlarının tüm insanlık tarafından bilinmesi ve sorunlara karşı çözüm önerilerinin sunulması elzemdir (Özey, 2013: 7). Şüphe yok ki gelecek nesiller, yetiştirilen çocuklar, gençler ebeveynlerinden ve çevrelerinden pek çok bilgiyi edinmektedir. Fakat dünyaya ilişkin bilgilerin, kavramların bilimsel yöntemler ile elde edildiği düşünüldüğünde eğitim-öğretimin burada yadsınamayacak bir etkene sahip olduğu bilinmelidir. Ayrıca dünya sorunlarını bilen ve çözümler arayan çağdaş toplumlar oluşturma da bireylerin eğitimi önemli görülmektedir (Sayhan & Çamurcu, 2013'ten aktaran Özmen, 2015: 2).

2.3.1. Günümüz Dünya Sorunlarının Sınıflandırılması ve Çeşitleri

Geçmişten günümüze sürekli artış gösteren dünya nüfusu ile birlikte insanların ihtiyaçları, istekleri, yaşayış biçimleri de değişikliğe uğramıştır. İnsanoğlu bitmek bilmeyen gereksinimlerini karşılamak ve rahat bir yaşam sürmek için çevre üzerinde önemli müdahalelerde bulunmaktadır. Bu müdahalelerin sonucunda dünyanın doğal dengesi bozulmakta ve çeşitli küresel sorunlar meydana gelmektedir (Koç & Dumlu, 2020: 2). Günümüz dünya sorunları tüm insanlığı ilgilendiren ortak sorunları içermekte olup çok geniş bir çalışma alanını kapsamaktadır. Bu sorunlar birbirinden farklı gibi görünseler de birbirleriyle ilgili özellikler göstermektedir. Onun için günümüz dünya sorunlarına ilişkin birçok uzman, yazar ve akademisyen tarafından çalışma ortaya konulmuş ve sınıflandırmalar yapılmıştır (Demirkaya, 2016: 2).

Özey (2001), insanlığı ilgilendiren küresel sorunları aşağıdaki gibi özetlemiştir: Çevre sorunları, kuraklık ve açlık sorunu, nüfus artışı, yaşayış ve sağlıkla ilgili sorunlar, yönetimle ilgili sorunlar, ayrımcılık (ırk, etnik grup, din, dil, mezhep, cinsiyet), savaşlar ve sınır anlaşmazlıkları, terör, silahlanma sorunu, enerji sorunu, su sorunu, şehirleşme.

Özgen (2012), günümüz dünya sorunlarını şu şekilde listelemiştir: Küresel iklim değişimi ve çölleşme, doğal afetler sorunu, çevre sorunları, nüfus sorunu, açlık, sağlık sorunları, göç ve yaşamsal örüntüleri, inançsal sorunlar, insan hakları sorunları, azınlıklar problemi, kentleşme, dilsel haklar sorunu, medya ve bilişim, eğitim sorunları, modern dünya kaynaklı sorunlar, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, küresel enerji sorunu, uluslararası ve sınır aşan sular problemi, uluslararası siyaset sorunları, tarım ve hayvancılık sorunları.

Sayhan ve Çamurcu (2013)'nin yaptığı çalışmada günümüz dünyasının sorunları şu başlıklar altında incelenmiştir: Küreselleşme ve yarattığı sorunlar, iklim değişimi (küresel ısınma, sera gazları ve etkisi), doğal kaynakların sınırlılığı, doğal ve beşeri felaketler (deprem, tsunami, heyelan, erozyon, orman yangınları, salgın hastalıklar vs.), nüfus sorunları (nüfus artışı, açlık, yoksulluk, işsizlik, savaşlar, sömürgecilik, terör, mültecilik, ırkçılık, insan hakları ihlalleri vs.), enerji kaynakları ihtiyacı ve sorunları.

Akengin ve Dölek (2018) yaptıkları çalışmada küresel sorunları aşağıdaki başlıklar altında değerlendirmiştir: Nüfus sorunları, göç ve sorunları, açlık, yoksulluk ve küresel beslenme, insan hakları ihlalleri, ırkçılık, din ve mezhep sorunları, eğitim sorunları, terör, çocuk

askerler sorunu, yerleşme sorunları, çevre sorunları, iklim değişimi ve küresel ısınma, küreselleşme, teknolojik afetler, enerji, sorunları, medya ve bilişim.

2.3.1.1. Doğal Sorunlar

2.3.1.1.1. Küresel Isınma ve İklim Değişimi

Yeryüzünde canlılara yaşama imkânı veren ortalama sıcaklığı sağlayan mekanizmaya sera etkisi denilmektedir. Sera etkisi, yeryüzünün sıcaklığını canlıların yaşam şartlarına uygun bir seviye olan 15 °C civarında tutmaktadır. Eğer ki sera etkisi olmasaydı Dünyanın ortalama sıcaklığı -20 °C civarında olacak ve yeryüzünde yaşanabilir bir iklim olmayacaktı. İşte bu yüzden atmosferde bulunan karbondioksit (CO₂), kloroflorokarbon (CFC), metan (CH₄) ve ozon (O₃) gibi sera gazları yeryüzünün ortalama bir derecede ısınmasını sağlamaktadır. Bu gazlar bazı geri yansıtılan güneş ışınlarını atmosferde tutarak ve tekrar yansıtarak yeryüzünün normalin üstünde veya altında ısınmasını engellemektedir. Ne yazık ki insan faaliyetleri sonucunda bu gazların emisyonunda artış olmakta ve yeryüzü normalin üstünde ısınmaktadır (Gürbüz & Kışoğlu, 2015: 172-173). Bu duruma küresel ısınma denilmektedir. Küresel ısınma, yeryüzünün ve atmosferin alt katmanlarında meydana gelen sıcaklık artışının ifadesidir. Fosil yakıtların yakılması, sanayi faaliyetleri, ulaşım araçları, arazi kullanımı değişikliği, tarımsal etkinlikler (anız yakma vs.), atık yönetimi gibi insan uğraşları sonucunda açığa çıkan gazlar küresel ısınmaya neden olmakta ve yeryüzünün canlı yaşamı için uygun olmayan bir sıcaklığa ulaşmasına neden olmaktadır (Dölek & Yazıcı, 2018: 277).

Yeryüzünde meydana gelen bu sıcaklık artışı iklim değişikliğini doğurmaktadır. İklim değişimi, doğal ve beşeri nedenlerle iklimin ortalama durumunda ve değişkenliğinde uzun süre boyunca gerçekleşen değişikliklerdir. Beşeri nedenleri olarak insan faaliyetleri sonucunda atmosfere yayılan sera gazları ve aerosollerin zararlı etkileri gösterilmektedir. Doğal nedenleri ise Dünya'nın güneş çevresindeki yörüngesinin 95.000 yılda bir basıklaşması, kıta kaymaları sonucu rüzgârların ve okyanus akıntılarının yönlerinin değişmesi, güneş lekeleri, yanardağ patlamaları vb. şeklinde sayılabilmektedir (Durmuş, 2020: 17). İklim değişimine bağlı olarak yeryüzünde aşırı soğukluklar ve sıcaklıklar meydana gelmektedir. Yükselen Dünya ısı, buzulların erimesine, denizlerin yükselmesine, çok değişkenli hava durumlarına sebep olmaktadır (Baykal & Baykal, 2009: 8). Deniz seviyesi yükselmesinin tsunami, gel-git, kuvvetli dalga gibi afetlere neden olacağı düşünülmektedir. Geçtiğimiz yüzyılda yeryüzünün sıcaklığı 0,5 °C deniz seviyesi ise ortalama 15-20 cm yükselmiştir. Yapılan araştırmalar sonucunda 2100

yılına kadar yeryüzünün yüzey sıcaklığının 1, 4-5, 8 °C artacağı tahmin edilirken buna bağlı olarak deniz seviyesinin 15-95 cm yükseleceği saptanmaktadır. Deniz seviyesinin 1 metre yükselmesi durumunda Bangladeş'in % 17,5'i, Hollanda'nın % 6'sı ve Mısır'ın % 1'inin sular altında kalacağı tahmin edilmektedir (Özey, 2013: 89).

İklimde meydana gelen değişmeye bağlı olarak sıcaklık, yağış, kar gibi hava olaylarının seviyesinde değişimler olacağı kaçınılmazdır. İklim ve hava parametrelerinde oluşan bu değişimin örnekleri olarak yağışların tutarında ve şiddetinde artış olacağı, yağmurun genellikle sağanak şeklinde olması, bazı alanlarda yağış artışı olurken bazı alanlarda yağış azalışları yaşanacağı, buzulların erimesi, deniz seviyesinin yükselmesi, fırtına, sel gibi afetlerin artması, tundraların çözülmesi, mercanların ağarması gibi olaylar gösterilmektedir. Yüzey sıcaklığındaki artışlar dünya'nın pek çok bölgesindeki ekosistemleri etkilemeye başlamıştır. Bitkilerin erken çiçeklenmesi, kuşların erken yumurtlaması, bitki ve hayvan topluluklarının yükseltisi fazla olan yerlere göçü, mercanların yok oluşları, iklimdeki değişimin biyolojik sistem üzerindeki etkisini gözler önüne sermektedir. Ayrıca iklim değişikliğine bağlı olarak biyolojik çeşitliliğin azalacağı ve üretkenliğin bozulacağı öngörülmektedir. Fauna ve Flora habitatlarının değişmesi birçok türün azalışına hatta yok oluşuna sebep olacaktır. Bu durumda bazı istilacı türlerin artacağı ve yayılış göstereceği bir gerçektir (Dölek & Yazıcı, 2018: 279-281).

Küresel ısınma ve küresel iklim krizi doğal hayatta olduğu kadar beşeri hayatta da etkisini göstermektedir. Sağlık sorunları, yoksulluk, göç, içme suyu sorunu, enerji sorunu, ekonomik kalkınmanın sürdürülememesi gibi sorunlar iklim krizi sonucunda yaşanacak sosyo-ekonomik durumlardır. Epidemiologlar, küresel ısınma ve iklim krizinin Lyme hastalığı, beyin iltihabı, sıtma, hantavirüs sendromu, dang humması, parazit salgını gibi sağlık sorunlarına yol açacağını belirtmektedir. Ayrıca sıcaklık artışına bağlı olarak gerçekleşen ve özellikle yaşlıları etkileyen güneş çarpması, kirliliği hava dumanının sebep olduğu astım gibi solunum yolları hastalıklarının artış göstereceği uzmanlar tarafından öngörülmektedir. Küresel ısınma ve iklim değişikliğinin etkileyeceği bir başka alanda ekonomidir. Sıcaklık artışına bağlı olarak meydana gelen sel, fırtına gibi afetler tarımsal verimliliğin düşmesine neden olacaktır. Artan ve azalan yağışlar biyolojik sistemlere zarar verecek ve tarımsal ekonomiyi olumsuz yönde etkileyecektir (Özey, 2013: 89-90).

2.3.1.1.2. Ozon Tabakasının Tahribatı

Ozon, Yunanca koku anlamına gelen “ozein” kelimesine karşılık gelmektedir. 3 oksijen atomundan (O_3) meydana gelen ozon, atmosferin her katmanında bulunmasına karşın yoğun olarak 12-45 km yükseklikteki stratosfer tabakasında toplanmaktadır. Dolayısıyla % 90 oranında ozon molekülü içeren stratosfer tabakasının bir kısmına ozonosfer adı verilmektedir (Gürbüz & Kışoğlu, 2015: 174). Ozonosfer, Dünyayı güneşin ultraviyole ışınlarından korumaktadır. Ayrıca atmosfere giren meteorları parçalayıp dağıtmaktadır. Onun için ozon katmanı Dünya'nın koruyucu zırhı olarak bilinmektedir

Keskin kokulu, zehirli ve şiddetli oksitleyici olan ozon, ultraviyole ışınlarının etkisiyle bir taraftan oluşurken bir taraftan da yakılmaktadır. Atmosferin alt katmanlarında biriken ozonu parçalayıcı gazlar şiddetli fırtınaların sayesinde ozon tabakasına ulaşarak burada ultraviyole ışınlarının yakıcı etkisiyle karşılaşmaktadır. Bu karşılaşma ozon moleküllerinin parçalanmasına ve ozon tabakasının incelmeye veya delinmesine yol açmaktadır. Böylelikle ozon tabakası ultraviyole ışınları ve meteorlar karşısında dünyamızı koruyamaz duruma dönüşebilecektir (Özey, 2013: 87).

İnsan faaliyetleri sonucunda atmosfere yayılan bazı gazlar ozon tabakasının tahribatına neden olmaktadır. Bu tahribata sebep olan halon-1301, metil kloroform, karbon tetraklorür, CFC-113, CFC-11, CFC-12 gazlar özellikle endüstrileşmiş ülkelerin faaliyetleri sonucunda açığa çıkmaktadır. Ozon tabakasının incelmeye yol açan CFC (kloroflorokarbon) bileşiği tamamiyle insan kaynaklı olup soğutma ve izolasyon maddesi olarak soğutucularda, temizleme alanı olarak elektronik sanayinde, itici gaz olarak sprelerde, klima sistemlerinde, yumuşak ve sert köpük üretiminde kullanılmaktadır (Baykal & Baykal, 2009: 8). CFC haricinde fabrika bacalarından, ulaşım araçlarından ve orman yangınlarında çıkan bazı gazlar ozon tabakasına çok ciddi zararlar vermektedir.

Ozon tabakasının incelmeye, yeryüzünün çok fazla ultraviyole ışınlarına maruz kalması anlamına gelmektedir. Bunun sonucunda cilt kanseri, katarakt (göz hastalığı), bağışıklık sisteminin zayıflaması ve bazı kalıtsal hastalık ve bozukluklar gibi sağlık sorunlarının artışı göstermesi olağandır. Ayrıca pek çok bitki ve hayvan türlerinin de bu küresel sorundan etkileneceği düşünülmektedir. Ozon tahribatı etkisini tarımdaki ürün verimliliğinin düşmesi ve okyanuslarda bulunan filo planktonlarının azalmasıyla göstermektedir (Gürbüz & Kışoğlu, 2015: 175; Baykal & Baykal, 2009: 8).

2.3.1.1.3. Çevre Sorunları

Çevre, içinde insanın veya herhangi bir canlının yaşadığı, canlıların hayati olarak bağlı olduğu ve canlılar arası farklı şekillerde etkileşimlerin meydana geldiği ortamdır. Toprak, su ve hava küre olarak üç geniş ortamı içeren çevre, canlı ve cansız varlıkların ilişki kurduğu bir yerdir (Öcal, 2013: 334). Çevre fiziki, beşeri ve ekonomik olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. İklim, yeryüzü şekilleri, toprak, bitki örtüsü ve su kaynakları fiziki çevrenin elemanlarını oluşturmaktadır. Nüfus ve yerleşmeyi ilgilendiren bütün konular beşeri çevre içerisinde değerlendirilmektedir. Ekonomik çevre ise tarım, sanayi, ticaret ve turizm gibi ekonomik faaliyetleri içermektedir. Fiziki, beşeri ve ekonomik çevre birbiriyle sürekli etkileşim halindedir. Bu etkileşim sonucunda çevre yararına olabileceği gibi çevre zararına da olabilecek olaylar meydana gelebilmektedir (Kayalı, 2018: 257).

Yüz binlerce yıllık geçmişe sahip insanoğlu, tarih boyunca ekonomik, sosyal ve kültürel faaliyetleri ile yaşadığı çevre üzerinde önemli değişim ve deformasyonlara neden olmuştur (Özgen, 2012: 404). İnsanoğlu geçmişten bu yana yaşadığı çevreden çok yönlü olarak yararlanmış ve teknolojinin de etkisiyle çevre koşullarını değiştirmek suretiyle doğayı kontrol altına almak istemiştir. Bunu yaparken de doğal kaynakları bilinçsizce kullanmış ve ekolojik dengenin bozulmasına sebep olmuştur. Günümüzde de bu olumsuz yansımalar devam etmektedir. Öyle ki günümüzde ülkelerin ana gündem maddelerinden biri politikayla beraber çevre sorunları olmuştur (Gürbüz & Kışoğlu, 2015: 153).

Çevre sorunları özellikle son yüzyılda insanoğlunun farklı beşeri ve ekonomik faaliyetleri sonucunda doğayı tahrip etmesi, kirletmesi hatta doğal çevrenin yapısını bozması şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Karadağ & Acar, 2020: 63). Çevrenin bozulması çevreyi oluşturan unsurların değişmesi ve değerinin kaybolması anlamına gelmektedir. Başta biyoçeşitliliğin kaybolması olmak üzere küresel ısınma, iklim değişikliği, hava kirliliği, asit yağmurları, su kirliliği, deniz kirlenmesi, toprak kirliliği, erozyon, gürültü kirliliği vb. sorunlar günümüzde insan yaşamını olumsuz yönde etkilemektedir. Tüm bu sorunlar sadece kirlenmeye sebep olan ülkelerle sınırlı kalmayıp küresel bir sorun olarak yeryüzünü tehdit etmektedir (Demirkaya, 2016: 4).

a) Hava Kirliliği

Hava, dünyanın yüzeyini saran ve hacimsel olarak yaklaşık % 78 azot, % 21 oksijen ve % 1 oranında diğer gazlar oluşan (argon, karbondioksit, neon, helyum vs.) bir karışımdır.

Ayrıca içerisinde % 0,01 ile %0,05 arasında değişen su buharı bulunmaktadır. Havayı kirleten katı, sıvı, gaz halindeki küçük bileşenlerin atmosferin ilk katmanı olan troposferde birikmesi sonucu hava kirliliği meydana gelmektedir. Hava kirliliğine neden olan kirleticiler iki kısımda ele alınmaktadır. Birincil kirleticiler, doğrudan doğruya atmosfere karışan zararlı konsantrasyonlardır. Doğal ve beşeri yollarla havaya karışan birincil kirleticilere örnek olarak karbonmonoksit (CO), karbondioksit (CO₂), kükürtdioksit (SO₂) ve azotoksitler (NO, NO₂) verilmektedir. İkincil kirleticiler veya diğer adıyla tali kirleticiler ise havanın normal bileşenlerinin kimyasal reaksiyona uğraması sonucu ortaya çıkan zararlı maddelerdir. CFC (kloroflorokarbon) ve O₃ (ozon) bu kirleticilere örnektir (Özey, 2013: 80; Gürbüz & Kışoğlu, 2015: 168-169).

Hava kirliliğine neden olan başlıca kaynaklar arasında sanayi tesisleri, ulaşım araçları, kömür kullanımı, yanardağ patlamaları, bataklıklar, orman yangınları, madencilik faaliyeti sayılabilmektedir. İster doğal ister beşeri yollarla olsun hava kirliliğinin temelinde oksitlenme olayı vardır. Fosil yakıtların yanması sonucu çok fazla kirletici atmosfere salınmaktadır. Bu kirleticiler başta küresel ısınma olmak üzere iklim değişikliği, ozon tabakasının incilmesi gibi birçok sorunu da beraberinde getirmektedir. İnsan faaliyetleri sonucu ortaya çıkan bu durumdan yine insanlar etkilenmektedir. Fosil yakıtların yanması sonucu açığa çıkan kadminyum, kurşun, civa gibi ağır metaller böbrek ve kemik hastalığına, kanser türlerine, cilt hastalığına, nörolojik problemlere, solunum bozukluklarına ve zehirlenmelere neden olmaktadır (Kayalı, 2018: 259-260).

Atmosferimiz gün geçtikçe artan tehditlerle karşı karşıyadır. Fosil yakıtı dayalı ekonomilerin yaygınlaşmasıyla ortaya çıkan karbon emisyonları doğal sistemleri büyük oranda tahrip etmektedir. Olaya ülke bazında bakıldığında, karbon yayımı en yüksek olan ülkenin ABD olduğu görülmektedir. ABD'yi sırasıyla Çin, Rusya, Japonya ve Hindistan takip etmektedir. Sözelimi hava kirliliğinin en çok bu ülkelerde olmasının sebebi ülkelerin sanayileşme ve şehirleşme faaliyetleridir. Ayrıca nüfusun kalabalık olması da hava kirliliğini arttırmaktadır. Hava kirliliğinin yoğunluğuna Mexico City, Los Angeles, Pekin, New York, Moskova gibi büyük şehirlerde rastlanmaktadır (Özey, 2013: 82).

b) Su Kirliliği

Kimyasal olarak iki hidrojen ile bir oksijen atomunun birleşmesiyle (H₂O) meydana gelen su, doğada çeşitli miktarlarda bulunan çözünmüş maddeleri ve farklı türdeki partikülleri

içermektedir. Doğal olan sulara çeşitli yollarla bazı maddelerin karışması bileşiminin bozulmasına neden olmaktadır. İşte su kaynağının fiziksel, kimyasal, bakteriyolojik, ekolojik özelliklerinin değişmesi şeklinde gözlenen bu olaya su kirliliği denilmektedir (Garipağaoğlu, 2011: 303). Yaşamın en temel kaynağı olan su kaynaklarının kirlenmesi veya azalması günümüz dünyasının en önemli sorunlarından biridir.

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) su kirliliğine neden olan unsurları şu şekilde sınıflandırmıştır: Bakteri, virüs gibi hastalık yapıcı canlılar, organik maddeler (hayvan ve bitki atıkları), yapay organik kimyasal maddeler (petrokimya), endüstri atıkları, yağ ve benzeri maddeler (petrol), radyoaktivite, sentetik deterjanlar, pestisitler, gübreler, inorganik tuzlar, çözünmeyen maddeler (örn: tebeşir). Gerek doğal gerek insan kaynaklı yollarla suya karışan bu unsurlar su bileşimlerini bozmakta ve suyun kalitesini olumsuz yönde etkilemektedir. Özellikle sanayi ve evsel atıkların doğrudan veya dolaylı olarak su ortamlarına karıştırılması suyun fiziksel ve kimyasal niteliklerini değiştirerek deniz, göl ve akarsu ekosistemlerinin dengesini bozmaktadır (Gürbüz & Kışoğlu, 2015: 162-164).

Nüfus artışı ile birlikte meydana gelen hızlı sanayileşme ve şehirleşme deniz, akarsu, göl ve yeraltı suyu kirliliğinin başlıca sebeplerindedir. Yerleşmelerde kanalizasyon suları, çöplerden kaynaklanan sızıntılar, cadde ve sokaklardan akan yağmur suları sızıntıları yeraltı suyunun kirlenmesine neden olmaktadır. Ayrıca hayvansal atıklar, petrol boru hatlarındaki sızıntılar, tarımda kullanılan pestisitler yeraltı suyunu kirletmektedir. Bu kirli suyun kullanılması tifo, kolera, dizanteri gibi hastalıklara neden olmaktadır. Yeraltı suyu kirliliğinde olduğu gibi akarsu ve göl kirliliği de şehirleşme ve endüstrileşmenin etkisiyle oluşmaktadır. Sanayi tesislerinin akarsu ve göllerin kenarlarına kurulması sonucu tesis atıklarının arıtılmadan sulara bırakılması suların kimyasal ve fiziksel yapısını bozmaktadır. Ayrıca evsel ve kanalizasyon atıklarının bu sulara karışması akarsu ve gölde yaşayan canlılara büyük zararlar verip aynı zamanda insanlar için çok tehlikeli sağlık sorunlarına yol açmaktadır (Kayalı, 2018: 261-262).

c) Toprak Kirliliği

Toprak; yeryüzünü kaplayan, “ana materyal” adı verilen kayaların ayrışmasıyla oluşan, içinde inorganik ve organik maddeler bulduran doğal bir varlıktır. İnsanoğlunun en önemli doğal zenginlik kaynağıdır (Şahin & Doğanay, 2000: 91). Ayrıca birçok canlıya ev sahipliği yapmaktadır. Toprak, bitkilere su, organik madde (humus), mineral vs. sağlayarak onların besin

kaynağı olmaktadır. Üreticilerin yanı sıra üreticilerle beslenen tüketiciler içinde oldukça önemli yaşam unsurudur. Canlılar için bu kadar önemli olan bir toprağın oluşabilmesi için milyonlarca yıl gerekmektedir. 1 cm toprağın oluşabilmesi için 150-350 yıl beklemek lazımdır. Tarıma uygun bir toprak (60 cm) ise ortalama 20.000 yılda oluşmaktadır (Gürbüz & Kışoğlu, 2015: 165).

İnsanlar ve diğer canlılar için önemli bir yaşam kaynağı olan toprağın bilinçsiz ve yanlış kullanımı kirliliğe neden olmaktadır. Toprağa karışan atıkların toprağın kimyasal, fiziksel ve biyolojik yapısını olumsuz biçimde etkilemesi sonucunda oluşan toprak kirliliği günümüzün önemli çevre sorunlarından. Toprağın değer kaybetmesi şeklinde tanımlanan bu olayın pek çok nedeni bulunmaktadır. göre toprak kirliliği; bitkisel üretim, sulama, yanlış arazi kullanımı, anız yakılması, aşırı otlatma, gübre kullanımı, madencilik faaliyetleri, evsel ve endüstriyel atıklar, arıtma tesisi atıkları, turizm faaliyetleri, erozyon gibi etkenlerle meydana gelmektedir (Yıldız, Sipahioğlu & Yılmaz, 2000: 113).

Canlı yaşamının devamı için toprağın korunması ve kirliliğinin önlenmesi gerekmektedir. Öncelikle tarımsal faaliyetlerle uğraşan kişiler eğitim programlarıyla bilinçlendirilmelidir. Verimli tarım arazilerinin yerleşim, sanayi ve turizm faaliyetleri ve ulaşım için amaç dışı kullanımına izin verilmemelidir. Endüstriyel ve evsel atıklar toprağa etki etmeyecek şekilde depolanmalıdır. Maden aramalarında çevre dostu yöntemler uygulanmalıdır. Toprak ekosistemine zarar veren ve erozyona yol açan anız yakılmasının önüne geçmek gerekmektedir (Kayalı, 2018: 267; Gürbüz & Kışoğlu, 2015: 168).

ç) Erozyon

Erozyon veya diğer bir ifadeyle toprak aşınımı, bitki örtüsünden yoksun kalan toprağın su, rüzgâr, dalga ve çığ gibi olayların etkisiyle aşınması ve taşınması olayıdır. Taşınma, yüksek yerlerden alçak yerlere doğru gerçekleşmektedir. Onun için eğimin fazla olduğu alanlarda erozyon olayı daha şiddetli bir şekilde meydana gelmektedir. Erozyona maruz kalan bölgeler verimsiz, tarım yapılamayan bir alana dönüşmektedir. Bu nedenle erozyon olayı günümüzün önemli doğal sorunları arasında karşımıza çıkmaktadır. Erozyonun başlıca sebebi, toprağın onu koruyan bitki örtüsünden yoksun kalmasıdır. Ayrıca toprağın aşırı işlenmesi, arazilerin engebeli ve eğimli olması, meraların aşırı otlatılması, toprağın eğim yönünde sürülmesi, yangınlar, bitki örtüsüne yapılan zirai müdahalelerde toprak erozyonunun şiddetini arttıran etkenlerdir (Özey, 2013: 108).

Toprak kayıpları bakımında erozyon; hafif, orta, şiddetli ve çok şiddetli olmak üzere dört grupta sınıflandırılmaktadır. Toprağın üst kısmının %25 oranında aşınmış olmasına hafif erozyon, %25-75 arasında aşınmış olmasına orta dereceli erozyon, %100'nün aşınmış olmasına şiddetli erozyon ve son olarak toprağın alt kısmının %25-75 arasında aşınıp taşınmış olmasına ise çok şiddetli erozyon denilmektedir (Gürbüz & Kışoğlu, 2015: 183). Erozyon sadece toprak kayıplarına neden olmamakta ve önemli toplumsal sorunları da beraberinde getirmektedir. Tarımsal faaliyetlerle geçimini sağlayan aileler, erozyon sonucu verimsizleşen arazileri yüzünden ekonomik sıkıntılar çekmektedir. Bu durum, kırsal kesimden kentlere doğru gelişen göçlere neden olmaktadır. Ayrıca barajlar ve yeraltı suları da erozyondan nasibini almaktadır. Yerinden kopup giden topraklar baraj göllerine dolarak barajların ömürlerini kısaltmaktadır.

d) Gürültü Kirliliği

Gürültü, rahatsız edici ve hoş gitmeyen duygular barındıran ses ve sesler topluluğudur. İnsanların iş yapabilme gücünü azaltan gürültü, fizyolojik fonksiyonları ve psikolojik dengeyi olumsuz biçimde etkilemektedir. Gürültü kirliliği, diğer kirlilikler gibi doğal tahribata yol açmazken insan sağlığı üzerinde olumsuz etkiler bırakmaktadır. Öncelikle işitme duyusu ve yollarında zararlara yol açmaktadır. İnsanların gürültüden rahatsız olma sınırı 80 dB'dir. Bu dB'den yüksek olan gürültü şiddeti, işitme organlarında ağır rahatsızlıklar meydana getirmektedir. Bununla beraber şiddetli gürültü; yorgunluk, uykusuzluk, sinirlilik, saldırganlık, konsantrasyon bozukluğu, depresyon, sindirim sistemi bozukluğu gibi psikolojik ve fizyolojik etkilere neden olmaktadır (Kayalı, 2018: 270).

Kaynakları bakımından gürültü, yapı içi ve yapı dışı gürültü olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Yapı içi gürültüler, yapılar içerisinde bulunan mekanik ve elektronik sistemlerden kaynaklanmaktadır. Yapı dışı gürültüler ise; ulaşım, sanayi, inşaat vb. kaynaklı gürültülerden oluşmaktadır. Sebebi ne olursa olsun gürültü kirliliği karşısında gereken önlemlerin alınması oldukça önemlidir (Gürbüz & Kışoğlu, 2015: 178).

2.6.1.1.4. Doğal Afetler

Yeryüzünde canlı yaşamını olumsuz etkileyen olaylar meydana gelebilmektedir. Bu olayların bir kısmı insan etkisiyle gerçekleşirken bir kısmı da doğada kendiliğinden oluşmaktadır. Doğanın sebep olduğu ve sonucunda can ve mal kaybına yol açan olaylara doğal afetler denilmektedir. Adından da anlaşılacağı gibi doğal afetler, tabiat kökenli olup tabiat özelliklerine ve olaylarına dayanmaktadır (Şahin & Doğanay, 2000: 128). Bazı doğal afetlerin

oluşumunda insan etkisi bulunabilmekle birlikte olayların hazırlanışı tamamen doğal unsurlara bağlıdır. Örneğin; heyelan, yamaç eğiminin fazla olduğu ve bol yağışların meydana geldiği sahalarda oluşmaktadır. Bu bölgelerde insanoğlu yol yapımı, maden ocağı açılması ve yamaç kazılması gibi nedenlerle heyelana sebep olabilmektedir. Ancak görüldüğü gibi heyelan her iklim bölgesinde veya jeolojik yapı üzerinde olmamaktadır. Başka bir ifadeyle insan faaliyetleri her iklim bölgesi veya jeolojik yapı üzerinde heyelana sebep olmamaktadır (Özdemir, 2013: 218).

Doğal afetler; yer (jeolojik), atmosfer (meteorolojik) ve biyolojik kökenli olmak üzere üç grupta sınıflandırılmıştır. Yer kökenli doğal afetler; deprem, tsunami, volkan püskürmeleri, heyelan, kaya düşmesi gibi kaynağını yerin veya yeryüzünün derinliklerinden almaktadır. Atmosfer kökenli doğal afetler; sel veya taşkınlar, çığ, etkili rüzgârlar (hortum, kasırga, tayfun, tornado), yıldırım düşmesi, don, sis, tipi, aşırı kar, asit yağmurları, kuraklık gibi oluşumu hava olaylarına bağlıdır. Biyolojik kökenli doğal afetler ise; orman yangınları, böcek istilaları, hayvanların sebep olduğu salgın hastalıklar gibi kaynağını canlılardan ve canlıların faaliyetlerinden almaktadır (Demirkaya, 2016: 5).

Doğal afetlerin büyüklüğü genellikle insan ve çevre üzerinde ki olumsuz etkileri ile değerlendirilmektedir. Canlılar dünyasında büyük yıkımlara neden doğal afetler başta can ve mal kaybı olmak üzere pek çok toplumsal, psikolojik ve ekonomik sorunları da beraberinde getirmektedir. Şahin & Doğanay (2000: 130) doğal afetlerin insan kaybı, mesken hasarı, toprak kaybı, tarımsal ürün kaybı, ulaşım yapılarının tahribi, haberleşme yapılarının tahribi vb. gibi doğrudan sonuçlarının ve işsizlik, yoksulluk, psikolojik etki (koru-panik), salgın hastalıklar gibi dolaylı etkilerinin olduğunu belirtmiştir. Canlı hayatını her yönüyle olumsuz etkileyen doğal afetlerin en önemli sonucu insan kaybıdır. BM Afet Riskini Azaltma Merkezi (UNISDR) yayınladığı raporda 2000-2019 yılları arasında tüm dünyada toplam 7 bin 348 doğal afet meydana geldiğini ve bu afetler sonucunda 1,23 milyon kişinin hayatını kaybettiğini açıklamıştır (<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bm-son-50-yilda-11-binden-fazla-dogal-afet-yasandi-2-milyon-kisi-oldu/2004518>).

a) Deprem

“Yer hareketi” veya “yer sarsıntısı” olarak da bilinen deprem, yer kabuğunda görülen, yeryüzünde önemli değişimler doğurabilen ani titreşim ve salınım hareketleridir. Oluşumları bakımında depremler; tektonik, volkanik ve çöküntü olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır.

Tektonik depremler, katı yer kabuğunu oluşturan büyük levhaların veya küçük levha parçalarının kaymaları ve kırılmaları sonucunda açığa çıkan deformasyon enerjisinin dalgalar halinde oluşturduğu titreşim hareketleridir. Genellikle levha sınırlarında meydana gelen bu depremlerin etki alanı oldukça geniş, şiddet dereceleri çok yüksektir. Depremler içerisinde en fazla can ve mal kaybına yol açan bir doğal afettir. Dünyada ki depremlerin %90'ı tektonik hareketler sonucu meydana gelmektedir. Bir diğer deprem türü olan volkanik depremler, volkan patlamaları sonucunda volkanik arazide meydana gelen yer sarsıntılarınıdır. Yanardağ faaliyeti sırasında meydana geldiği için bu depremlerin yayılımı alanı yereldir. Ülkemizde aktif yanardağı olmadığı için bu tür depremlere rastlanmamaktadır. Bir başka deprem türü olan çöküntü (göçme) depremleri ise, karstik arazilerde mağara tavanlarının göçmesi sonucu oluşan hareketliliklerdir. Etki alanları küçük olan bu depremlerin şiddeti de oldukça düşüktür (Sözcü, 2019: 7; Özdemir, 2016: 67; Şahin & Doğanay, 2000: 133-134).

Deprem, geçmişte olduğu gibi gelecekte de olmaya devam edecek olan bir küresel sorundur. Dünya var olduğu müddetçe depremlerin devam edeceği muhakkaktır. Bunun nedeni kıtaların sürekli hareket halinde olması ve birbirleriyle çarpışmalarıdır. Kıtaların birbirleri ile temas kurdukları bölgelerde depremler, volkanizma hareketleri meydana gelmektedir (Özey, 2013: 20). Dünya'da depremlerin yoğun olarak yaşandığı üç kuşak bulunmaktadır. Birincisi, Pasifik Deprem Kuşağı olup Şili'den başlayıp Güney Amerika kıyıları, Orta Amerika, Meksika, ABD'nin batı kıyıları, Japonya, Filipinler, Güney Pasifik Adaları ve Yeni Zelanda'ya kadar uzanmaktadır. Yeryüzünde meydana gelen depremlerin % 81'i bu kuşakta gerçekleşmektedir. İkincisi, Alpin Deprem Kuşağı olup Endonezya'dan başlayıp Himalayalar ve Anadolu'dan geçip Atlas Okyanusuna ulaşmaktadır. Dünya'da meydana gelen depremlerin % 17'si bu kuşak üzerinde gerçekleşmektedir. Üçüncüsü, Atlas Okyanus Kuşağı olup Atlas Okyanusu ortasında yer alan levha sınırlarında meydana gelmektedir. Deprem kuşaklarında her yıl bir milyondan fazla deprem gerçekleştiği saptanmıştır. Bu depremlerin çoğu hafif sarsıntılar şeklinde gerçekleşse de 20 kadarı nüfusu fazla olan yerlerde ağır kayıplara yol açmaktadır (Özdemir, 2013: 226). Öyle ki sadece 2000-2018 yılları arasında meydana gelen depremler, 50.494 kişinin ölümüyle sonuçlanmıştır.

Ülkemiz yeryüzünün en önemli deprem kuşaklarından biri olan Alpin Deprem kuşağı üzerinde yer almaktadır. Bunun bir sonucu olarak ülkemiz yüzölçümünün %42'si 1. derece, % 24'ü ise 2. derece deprem bölgesindedir. Başka bir ifadeyle Türkiye topraklarının % 66'sı büyük depremlerin olabileceği tehlikeli alanlardır. Ayrıca ülkemizde bulunan diri fayların uzunluğu 15000 km civarındadır. Bu diri fayların önemli bir bölümü büyük ölçekli deprem

yaratmaya adaydır. Ülkemizde yer fay hatları üç bölüme ayrılmış durumdadır. Kuzey Anadolu Fayı (KAF), Marmara Denizinden başlayıp İran'a kadar uzanmaktadır. Doğu Anadolu Fayı (DAF), Amik Ovasından başlayıp Karlıova yakınlarında KAF ile birleşmektedir. Batı Anadolu Fayı (BAF) ise, Anadolu'nun batısından başlayıp Akdeniz'e kadar uzanan bölgeyi kapsamaktadır (Dölek, 2016: 325-328). Fay hatlarının olduğu bölgelerde sık sık depremler olmuş ve çok sayıda can ve mal kaybına yol açmıştır. Ülkemizde sadece 1902-1999 yılları arasında 110 büyük ölçekli deprem olmuş ve toplam 83 binden fazla kişi hayatını kaybetmiştir (Özey, 2013: 23).

b) Tsunami

Japocada "liman dalgası" anlamına gelen tsunami, deniz dibinde meydana gelen depremlerden sonra oluşan ve kıyılarda büyük hasarlar bırakan dalgalara verilen isimdir. Tsunamiler; yer kabuğunda oluşan düşey yönlü hareketlilikler, deniz altında gerçekleşen büyük boyutlu heyelanlar ve volkanik patlamaların etkisiyle meydana gelmektedir (Özdemir, 2013: 229). Tsunami'nin gerçekleşebilmesi için deniz altında, kıyısında veya yakınlarında Richter ölçeğine göre 6,5'in üzerinde bir şiddette depremin oluşması gerekmektedir. Ayrıca kıyılarda ve deniz dibinde gerçekleşen yanardağ patlamaları ya da toprak kaymaları da tsunami dalgalarının oluşmasına neden olmaktadır. Dalgaların hızı, 5 km'lik derinlikte saatte 800 km'ye ulaşabilmektedir. Bu denli şiddete sahip dalgalar, binlerce km²'lik alanı silip süpürebilir ve büyük ölçekli çevre felaketinin yaşanmasına sebep olmaktadır (Özey, 2013: 25-26).

Büyük Okyanus kıyıları yani ateş çemberi kuşağı tsunamilerin ana vatanı olarak bilinmektedir. Öyle ki 19. yüzyıldan günümüze kadar meydana gelen tsunamilerin % 59'u Pasifik Okyanusu deprem kuşağında gerçekleşmiştir. Pasifik Okyanusunu % 25 ile Akdeniz (Karadeniz dâhil), %12 ile Atlas Okyanusu ve % 4 ile Hint Okyanusu takip etmektedir. Olaya ülke bazında bakıldığında ise Japonya, Filipinler, Endonezya, Papua Yeni Gine, Malezya, Hindistan, Çin, Meksika, Şili, Türkiye, İspanya ve Yunanistan gibi ülkelerin orta veya büyük ölçekli olarak tsunami riski taşıdığı görülmektedir. Tarih boyunca bu bölgelerde birçok tsunami gerçekleşmiştir. 2004 yılında Endonezya'da meydana gelen deprem sonrası oluşan tsunami, Güneydoğu Asya'da pek çok ülke kıyılarında etkili olmuş ve yaklaşık 300 bin kişinin ölümüne neden olmuştur. 2011 yılında Japonya'da gerçekleşen 8,9 büyüklüğünde deprem ve sonrasında oluşan tsunami yaklaşık 16 bin kişinin ölümüyle sonuçlanmıştır (Özdemir, 2016: 90-92; Özey, 2013: 27-29).

c) Heyelan

Yer kayması olarak da bilinen heyelan; ana kayadan, toprak örtüsü veya yamaç deposundan oluşan kütlelerin bulunduğu yerden koparak yer çekiminin de etkisiyle yamaç aşağı hareket edip yer değiştirmesidir. Heyelan genellikle killi tabaklarda, eğimli arazilerde ve yağışın bol olduğu yerlerde meydana gelmektedir. Yağmur sularıyla beslenen kil tabakası şişer ve doyma noktasına erişir. Eğimli arazide bulunan kaygan kil tabakası üzerinde ki kütleyi taşıyamaz ve aşağı kısımlara doğru kayar. Büyük oranda kütle hareketinin gerçekleştiği bu olaya heyelan denilmektedir (Özey, 2013: 37). Söz konusu bu olayı gerçekleşmesinde ana kayanın özellikleri, eğim, yer çekimi, deprem gibi jeolojik; yağış, don gibi meteorolojik; yol ve bina yapımı, maden ve taş ocağı açma, kanal ve tünel inşaatı vb. gibi beşeri faktörler rol oynamaktadır (Şahin & Doğanay, 2000: 131).

Heyelan birçok alanda etkisini gösterebilmektedir. Bu çevresel olay yıkım ölçüsünde can ve mal kabına sebep olabileceği gibi tarımsal bölgelerde de zararlara neden olabilmektedir. Heyelanla birlikte toprak-bitki ilişkisi bozulabilmekte ve bitki ve ağaçlar buldukları yerlerden taşınabilmektedir. Aynı zamanda kıyılarda oluşan büyük ölçekli heyelanlar tsunamiye neden olarak büyük kayıp ve zararlara yol açmaktadır. Ayrıca dünya kültür varlıkları da heyelan riskiyle karşı karşıyadır. Peru'da bulunan eski İnka medeniyetinin inşa ettiği Machu Picchu kale şehri ve Çin'de Tang Hanedanı tarafından inşa edilen Lisban Çin Huaqing Sarayı heyelan tehditi altındadır (Dölek, 2016: 334).

Ülkemizde özellikle Karadeniz bölgesi olmak üzere Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde heyelan olayı sıkça görülmekte, can ve mal kayıpları yaşanabilmektedir. Öyle ki yapılan araştırmalar sonucunda ülkemizde gerçekleşen doğal afetler içerisinde heyelan kaynaklı ölüm oranının % 15'lere ulaştığı görülmüştür (Özdemir, 2013: 232).

ç) Sel ve Taşkınlar

Bir kanala az ya da çok bağlı kalarak, eğim yönünde kontrolsüz ve yüksek enerjili bir akıma sahip su kütlelerinin yatağından çıkıp tahrip gücü yüksek bir su kütlelerine dönüşmesi olayına "sel" denilmektedir. Bu hadise, vadi tabanlarında ve akarsu yataklarında olabileceği gibi küçük sel yataklarında da meydana gelebilmektedir. Halk arasında sel, seylap, feyezan gibi adlarla anılan taşkın olayı ise, su fazlasına bağlı olarak düz ve çukur alanları kaplayan, havzada ki diğer alanları da etkileyen göllenme veya su basmalarındadır (Dölek, 2016: 338). Genel bir ifadeyle sel ve taşkınlar; kar erimeleri ve sağanak yağışların etkisiyle akarsularda ki suların

yatağından taşarak çevreye yayılması olayıdır. Doğal afetler arasında en sık görülen meteorolojik bir sorundur (Özdemir, 2013: 236).

Sel ve taşkınların meydana gelmesinde iklim, jeomorfoloji, hidrolojik ve litolojik özellikler, bitki örtüsü ve insan faaliyetleri gibi faktörler etkili olmaktadır. İklim kökenli olan bu olaylar genellikle şiddetli yağışların sonucunda gerçekleşmektedir. Akarsu veya deniz yatağının fazla eğimli olması sel ve taşkın pikini yükseltmektedir. Ayrıca akarsunun akım miktarının yüksek olması ve gevşek, kolay aşınan bir zemine sahip olması da taşkın riskini arttırmaktadır. Doğal unsurların haricinde beşeri faktörlerde sel ve taşkınların gerçekleşmesinde rol oynamaktadır. İnsanların akarsu havzalarında yaptığı değişiklikler, bitki örtüsünün tahrip edilmesi, akarsu yatağı üzerine yerleşimlerin yapıyor olması bu çevresel sorunun ortaya çıkmasını kolaylaştırmaktadır (Özdemir, 2016: 137-138)

Dünya üzerinde ani ve aşırı yağışların ortaya çıkardığı sel ve taşkın felaketlerinden her yıl binlerce kişi hayatını kaybetmektedir. EM-DAT (Acil Durum Veritabanı) verilerine göre 1900-2008 yılları arasında meydana gelen 3.556 sel ve taşkın olayı 6.821.637 kişinin ölümüyle sonuçlanmıştır (Özdemir, 2013: 237). Güneydoğu Asya (Çin, Hindistan vs.) sel ve taşkın felaketlerin en çok meydana geldiği yer konumundadır. Ülkemizde ise sel ve su baskınları kış erimelerine ve bahar yağışlarına bağlı olarak ilkbahar aylarında ve yaz başlangıcında gerçekleşmektedir. Karedeniz (%35,8 ile) en çok sel ve su baskınlarının meydana geldiği bölgedir. Bu bölgeyi Akdeniz (%17,6) ve Marmara (%16,6) izlemektedir (Özey, 2013: 71; Şahin & Doğanay, 2000: 140).

d) Fırtınalar (Hortum, Tornado, Siklon, Kasırga, Tayfun)

Yüksek basınç alanlarından alçak basınç alanlarına doğru hareket eden yatay yönlü hava hareketlerine rüzgâr adı verilmektedir. Oluşumlarına göre çok farklı rüzgâr türü bulunmaktadır. Bu türler içerisinde en tehlikeli olanı fırtınalardır. Fırtına, hızı saate 63 km'ye ulaşan ve şiddetli sağanak yağışlar, gök gürültüsü, yıldırım ve şimşek gibi elektriksel olayları üretebilen bir meteorolojik olaydır. Fırtınaların yağmur, kar, dolu, toz gibi türleri bulunmaktadır. Bazı fırtınalar ise kendi eksenini etraflarında dönerek şiddetli rüzgârlara dönüşmektedir. Dönen rüzgârların en küçüğü toz şeytanlarıdır. Toz şeytanları, birkaç metre çapında olan ve yazın öğle sıcağında etkili olan rüzgârlardır. Dönen rüzgârların ikinci derecede büyük olanına "hortum" ismi verilmektedir. Hortum, kümülüs bulutlarıyla bağlantılı olarak silindirik şekilde dönen rüzgârlardır. Bu hava girdabı yeryüzüne yakın yerlerde az, sıcak hava kütleleri ile soğuk, kuru

hava kütlelerinin karşılaşması sonucunda oluşmaktadır. Bir denizin veya gölün üzerinde su hortumu; kurak ve sıcak bölgelerde ise toz hortumları şeklinde oluşmaktadır. Hortumlarla aynı özellikleri taşıyan ama şiddeti daha kuvvetli olan rüzgârlara “tornado” ismi verilmektedir. Tornadolar, havanın konveksiyonel yükselmesi sonucunda oluşan, siklonlara göre çok daha küçük ve yerel olan girdaplardır. Dönen rüzgârların üçüncü derece büyük olanı “tropikal siklon” adını almaktadır. Bu rüzgârlara Atlas Okyanusu’nda “kasırğa”, Pasifik Okyanusu’nda “tayfun”, Avustralya’da “willi willi” ve Hint Okyanusu’nda “siklon” denilmektedir. Dönerek hareket eden rüzgârların en büyüğü ve şiddetlisi tayfunlardır. Tayfunların çapı 80 ile 800 km arasında değişmekte ve hızı saatte 160 km’ye kadar ulaşabilmektedir (Dölek, 2016: 351; Özdemir, 2013: 240-241; Özey, 2013: 50-61).

Fırtınalar başta insan kaybı olmak üzere pek çok olumsuz sonuç doğurmaktadır. Şiddetli fırtınaların neticesinde yerleşim alanları, deniz kıyıları, ulaşım araçları, tarımsal alanlarda can ve mal kayıpları yaşanmaktadır. Dünya’nın her bölgesinde olabilen hava girdaplarına Orta ve Kuzey Amerika’da daha sık rastlanmaktadır. UNISDR (Afet Riskini Azaltma Merkezi)’nin yayınladığı rapora göre 2000-2018 yılları arasında meydana gelen fırtına kökenli afetlerde 14.315 kişi hayatını kaybetmiştir (<https://www.amerikaninsesi.com/amp/dogal-afetlerde-10-binden-fazla-kisi-yasamini-yitirdi/4757679>).

e) Kuraklık

En basit biçimde “su arzının talebi karşılayamaması durumu” olarak ifade edilen kuraklık, yağışların önemli ölçüde normal seviyelerinin altına düşmesi sonucu su alanlarının olumsuz yönde etkilenmesi şeklinde tanımlanabilmektedir. (Dölek, 2016: 356). Eğer ki bir bölgeden ihtiyaçtan az su varsa, o bölgede kuraklıkta bahsetmek mümkündür. Diğer bir ifadeyle kuraklık, yağışların bir bölgede beklenenden az olması durumudur. Dolayısıyla sadece az yağışlı değil çok yağışlı bölgelerde de kuraklık afeti yaşanabilmektedir. Canlı yaşamını olumsuz etkileyen ve insan etkinliklerini önemli ölçüde kısıtlayarak çevreyle ilgili sorunların yaşanmasına sebep olan kuraklığın ekonomik, sosyal, çevresel ve siyasi boyutlu etkileri bulunmaktadır. Yağışların yetersizliği, yüzey ve baraj sularının azlığı tarımsal üretimi sekteye uğratmaktadır. Bu durum tarımsal ürünlerin az olmasına, çiftçilerin gelir kaybına ve hayvansal üretimin düşmesine neden olmaktadır. Tarımsal suyun eksikliği ile doğal bitki örtüsü tahribata uğramaktadır. Buna bağlı olarak tarım alanları böcek istilasıyla karşılaşmaktadır. Bitki örtüsünün tahribi kereste üretiminde düşme ve orman yangınları gibi durumları ortaya çıkarmaktadır. Kuraklığın sosyal boyutu ise içme ve kullanma suyu eksikliğiyle etkisini

göstermektedir. Yaşanan su kıtlığı sebebiyle insanlar açlık, susuzluk gibi tehlikelerle karşı karşıya gelmektedir. Bu durum ile bağlantılı olarak bulaşıcı hastalıklar meydana gelebilmektedir. Ayrıca yiyecek bulamayan insanlar göç etmek zorunda kalmaktadır. Göç eden insanlar çeşitli sorunlarını da beraberinde götürerek siyasal ve sosyal sorunların çıkmasına neden olabilmektedir. Hatta açlık ve kıtlık nedeniyle ülkeler arası savaşın çıkma olasılığı bile bulunmaktadır (Özey, 2013: 46; Özdemir, 2013: 247).

1900'lu yıllara damgasını vuran 15 önemli iklimsel afetin ilk 6'sını kuraklıklar oluşturmuştur. Dünya geneline bakıldığında kuraklık afetinin en çok görüldüğü ülkelerin Çin, Bangladeş, Hindistan, Sahra altı Afrika ülkeleri (Etiyopya, Sudan, Somali, Nijer, Moritanya, Çad gibi), Haiti, Yemen, Kuzey Kore, Kamboçya vs. olduğu ortaya çıkmıştır. Bunlar gibi yoksulluğun yüksek, nüfusun fazla olduğu ülkelerde kuraklık nedeniyle insan ölümleri çok fazla olmaktadır. EM-DAT verilerine göre 1900-2009 yılları arasında meydana 563 kuraklık olayı 11.708.271 kişinin ölümüne yol açmıştır. Ülkemizde ise özellikle 1915, 1930'lu yıllar, 1970-1974 ve 1998-2001 arası yıllarda ciddi kuraklık tehlikesi yaşansa da günümüzde kuraklıktan etkilenme ciddi boyutlarda değildir. Bazı bölgelerde (Tuz gölü çevresi, Iğdır çevresi) yağış azlığına bağlı olarak kuraklıklar yaşanabilmekte ve tarımsal verim düşebilmektedir (Özdemir, 2013: 249; Özey, 2013: 47).

2.3.1.2. Beşeri Sorunlar

2.3.1.2.1. Nüfus Artışı

Nüfus, sınırları belirli bir alanda yaşayan insan sayısını ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. Bu alan dünyanın tamamını kapsayabileceği gibi kıta, ülke, bölge, şehir gibi daha dar bir alanı da içerebilmektedir (Güner, 2000: 1). Genel olarak dünya nüfus verilerine bakıldığında tarih boyunca dünya nüfusunun sürekli bir artma eğiliminde olduğu görülmektedir. Yüzyıllar boyunca dünyada yaşayan insan sayısı çok az iken bazı dönemlerde yaşanan nüfus patlamaları sayesinde dünya nüfusu katlanmıştır (Palaz, 2017: 26). Nüfus bilimi uzmanları nüfus artışında üç büyük sıçramanın gerçekleştiğini belirtmektedir. İlk büyük sıçrama yaklaşık 1 milyon yıl önce insanoğlunun çeşitli kesici aletleri icat edip avcılık mesleğinin ortaya çıkmasıyla gerçekleşmiştir. İkinci büyük sıçrama yaklaşık 10.000 yıl önce insanların yerleşik hayata geçip tarımla uğraşmaları sonucu yaşanmıştır. Üçüncü büyük sıçrama ise Sanayi Devrimiyle birlikte meydana gelmiştir. Bu dönemde dünya nüfusu 1 milyara ulaşmıştır (Koç, 2015: 27).

Günümüzde dünya nüfusu (2020 yılı ortası itibariyle) 7,8 milyarı bulmuştur. Alman Dünya Nüfus Vakfı (DSW) verilerine göre 2020 yılında dünya nüfusu 82,3 milyon artarak 7 milyar 837 milyon olmuştur. Ayrıca BM nüfus istatistiklerine göre dünya nüfusunun 2050 yılında 9,7 milyar, 2100 yılında 11,1 milyar olacağı tahmin edilmektedir. Günümüzde hızla 8 milyara doğru yol alan dünya nüfusunun artışı belirli problemleri de beraberinde getirmektedir. Dünya nüfusunun hızlı artışı ve yeryüzünde dengesiz dağılışı açlık, yoksulluk, yetersiz beslenme, eğitim ve sağlık imkânlarının yetersizliği, göç, doğal kaynakların tükenmesi gibi küresel sorunları doğurmuştur (Yılmaz & Akengin, 2018: 17).

Dünya nüfus artış hızı istatistikleri incelendiğinde ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ile nüfus artış hızları arasında ters orantı bulunmaktadır. Gelişmiş ülkelerinin nüfuslarının hızla artması gerekirken, aksine nüfus azalması gerçekleşmektedir. Ayrıca gelişmekte olan ülkelerin nüfus artış hızlarının yüksek, gelişmemiş ülkelerin nüfus artış hızlarının ise bir hayli yüksek olduğu gözlenmektedir. Yeryüzünde görülen bu dengesiz nüfus artışları çok sayıda sorunları beraberinde getirmektedir (Özey, 2013: 153). Gelişmiş ülkelerde meydana gelen düşük nüfus artışı uzun vadede güvenlik, istihdam, pazar, yaşlı nüfus oranının artması gibi konularda sorunların çıkmasına neden olmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin sahip olduğu yüksek nüfus artışı ise ekonomik yetersizlikler, gelir dağılımının bozulması, çarpık kentleşme, işsizlik, kırdan kente göç, eğitim ve sağlık hizmetlerinin aksaması gibi problemlerin meydana gelmesine sebep olmaktadır (Güner, 2000: 13).

Gelişmemiş, geri kalmış ülkelerde nüfusa bağlı sorunlar çok daha büyüktür. Günümüzde pek çok Asya ve Afrika ülkesi yüksek nüfus artış hızına bağlı olarak açlık, yoksulluk, yetersiz beslenme gibi sosyo-ekonomik sorunlar yaşamaktadır. Nüfus artış hızının en yüksek olduğu ülkeler sırasıyla; Zambiya, Nijer, Uganda, Yemen, Ruanda, Irak, Afganistan ve Senegal'dir. Bu ülkelerde nüfus artış hızının yüksek olması, nüfusun temel ihtiyaçlarının karşılanması konusunda zorluklar yaşanmasına sebep olmaktadır. Dolayısıyla bu ülkelerde nüfus artış hızının düşürülmesine yönelik tedbirlerin alınması ve kaynak üretiminin geliştirilmesi gerekmektedir (Yılmaz & Akengin, 2018: 26).

2.3.1.2.2. Açlık ve Yoksulluk

İnsanoğlunun yaşamını devam ettirebilmek için gerek duyduğu besin maddelerini yeterli tür ve düzeyde alamama durumuna yetersiz beslenme veya açlık denilmektedir. Başka bir ifadeyle açlık, yemek yeme ihtiyacı olan birinin yiyecek bulamama durumudur (Durmuş,

2020: 11). İnsanoğlunun tarih boyunca en büyük endişelerinden biri olan açlık sorununa neden olan pek çok unsur bulunmaktadır. Özbek (2009: 11), giderek artan açlık krizinin; hızlı nüfus artışı, gıda fiyatlarındaki artış, küresel ısınma ve iklim değişikliği, enerji fiyatlarının yükselmesi, tarıma yapılan yatırımların azalması gibi sebeplerden kaynaklandığını belirtmektedir. Ayrıca zengin ülkelerin gösterdikleri aşırı tüketim anlayışı, küresel eşitsizlikler ve bölgesel anlaşmazlıklardan doğan çatışmaların da açlık sorununu ortaya çıkarmada etken olduğu bilinmektedir (Kara, 2015: 15).

Uluslararası örgütlerin tüm çabalarına rağmen günümüzde dünya nüfusunun yaklaşık 850 milyonu kronik açlık sorunu yaşarken, 2.4 milyar insan yetersiz beslenmekte, günde yaklaşık 35.000 çocuk ise açlıktan ölmektedir (Akengin, 2018: 11). Açlık ve yetersiz beslenme sorunu yaşayanların büyük bir bölümü Afrika ve Asya ülkelerindedir. Günümüzde yaklaşık 1,3 milyar olan Afrika nüfusunun yaklaşık 500 milyonu yetersiz beslenme ve açlık sorunu yaşamaktadır. Orta Afrika Cumhuriyeti, Uganda, Benin, Zaire, Zimbabve ve Madagaskar'da her 3 kişiden biri şiddetli açlık çekmektedir. Asya kıtasında ise açlık kuzeyden güneye gidildikçe artmaktadır. Kıtada yaşayan 520 milyon insanın yetersiz beslendiği ifade edilmiştir. Afganistan, Burma, Bangladeş, Sri Lanka, Moğolistan, Irak, Kuzey Kore ve Kamboçya gibi ülkelerde açlık çeken nüfusun oldukça fazla olduğu haberlere yansımaktadır (Akdemir, 2018:104-106).

Günümüz dünyasının açlık gibi bir diğer küresel sorunu da yoksulluktur. Yoksulluk, bir halkın veya belirli kesimin asgari geçim düzeyini sürdürebilmesi için gıda, giyim ve barınak gibi en temel ihtiyaç maddelerini karşılayamaması durumudur. Bu durum sadece yoksulları değil bütün ülkeleri ilgilendiren ortak bir sorundur. Her ülkede farklı şekilde yaşanan yoksulluğun birçok sebebi bulunmaktadır. Öztürk & Çetin (2009: 2668) yoksulluk krizinin; ekonomik yetersizlikler, işsizlik ve enflasyon, aşırı nüfus artışı, kitlesel göçler, gelir dağılımında yaşanan dengesizlikler, ekonomik krizler, doğal afetler, vergi sistemi, yüksek faizler, devlet teşvikleri, sosyal güvencenin olmayışı ve geleneksel yapıların bozulması gibi nedenlere dayandığını belirtmiştir. Ayrıca sömürgecilik ve kolonyalizm faaliyetleri, savaşlar, siyasi kargaşalar, yapısal ekonomik koşullar (Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü gibi kurumların sabit uygulamaları) ve küresel eşitsizliklerde yoksulluğu ortaya çıkaran etkenlerdendir (Kara, 2015: 1-5).

Günümüzde dünya nüfusunun neredeyse yarısı günde 2,50 dolardan daha az bir gelire yaşamaktadır. 1,3 milyar insan ortalama 1,25 doların altında bir gelire yaşamını

sürdürmektedir. UNICEF'in raporlarına göre her gün yaklaşık 22.000 çocuk yoksulluk yüzünden hayatını kaybetmektedir. Dünyanın en yoksul ülkelerine bakıldığında ise Afrika ülkelerinin çoğunluğu oluşturduğu görülmektedir. Afrika kıtasında şiddetli yoksulluk yaşayan kişi sayısı 380 milyonu geçmiş durumdadır. Nijerya, Demokratik Kongo, Tanzanya, Etiyopya, Madagaskar ve Mozambik gibi ülkelerde sayısı milyonlar ile ifade edilebilecek insan şiddetli yoksulluk yaşamaktadır. Asya kıtasında ki durum ise Afrika kıtasından çok farklı değildir. Asya kıtasında yaklaşık toplam 327 milyon kişi yoksulluk yaşamaktadır. Afganistan, Gürcistan, Bangladeş, Irak, Suriye'de nüfusunun yarıdan fazlasının yoksul olduğu tahmin edilmektedir (Akdemir, 2018: 113-114).

2.3.1.2.3. Göç ve Mültecilik

Göç; siyasi, ekonomik ve sosyal nedenlerle zorunlu veya gönüllü olarak, sürekli veya geçici süre ile yaşanan mekânı terk etme olgusudur. Tümertekin & Özgüç (2006: 236)'e göre göç, *“bir idari sınırı geçerek oturma yerini geçici veya uzun süreli olarak değiştirme olayıdır”*. Farklı mekân, zaman ve nüfus kitlelerini kapsayan göçlerin nedenleri de farklılık göstermektedir (Atasoy, 2000: 70). Göçün nedenleri doğal, beşeri ve ekonomik olarak sınıflandırılabilir. Yeryüzü şekilleri, iklim, hidrografi, doğal afetler ve salgın hastalıklar göçün doğal sebepleridir. Göçün beşeri nedenleri oldukça çeşitlidir. Nüfus artışı, açlık, yoksulluk, işsizlik, siyasi çatışmalar, savaş, zulüm ve işkence, aşırı baskı, ırkçılık ve ayrımcılık, eğitim ve sağlık imkânları bunların başında gelmektedir. Son olarak göçün ekonomik nedenleri ise işsizlik, sanayi faaliyetleri, turizm, ticaret, tarım, ulaşım ve teknolojik gelişimdir. Yani kısaca iş imkânı, daha rahat yaşama isteği ekonomik olarak göçe sebep olmaktadır (Özey, 2013: 194).

Bir ülke sınırları içerisinde genellikle küçük yerleşim bölgelerinden büyük şehirlere doğru sürekli veya geçici olarak gerçekleşen göçlere iç göç adı verilmektedir. Bu yer değiştirme hareketi ülke nüfusunda bir değişime neden olmaz. Dış göç ise, bir ülkeden başka ülkelere yapılan göçlerdir. Uluslararası göç diye de bilinen bu coğrafi hareketlilik, iki ülke arasında olabileceği gibi kıtalar arasında da gerçekleşebilmektedir. Dış göç, oluşum nedenlerine göre zorunlu (sığınmacı), yer değiştirme (mübadele), gönüllü, iş ve beyin göçü olmak üzere kendi içerisinde sınıflandırılmaktadır. Savaş, zulüm, baskı, siyasi çatışmalar gibi sebeplerle meydana gelen sığınmacı göçleri günümüz dünyasının en önemli küresel sorunlarından birisini oluşturmaktadır.

Sığınmacı göçleri veya diğer bir ifadeyle mülteci göçleri, dünya siyasi coğrafyasının en önemli sorunlarından birisi haline gelmiştir. 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren gündemden hiç inmeyen bir mesele olan mültecilik; iç savaş, siyasi istikrarsızlık, baskıcı rejimler, etnik çatışmalar, insan hakları ihlalleri, coğrafi koşulların yetersizliği ve ekonomik sıkıntılar gibi nedenlerle kişi veya grupların daha iyi yaşam koşullarına sahip olabilmek amacıyla başka ülkelere göç etmesi veya sığınmasıdır. 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren meydana gelen İran Devrimi, İran-İrak Savaşı, SSCB ve Yugoslavya'nın dağılması, Afganistan Savaşı, Körfez Savaşı ve Suriye İç Savaşı çok sayıda insanın mülteci konumuna düşmesine neden olmuştur (Deniz, 2014: 178).

UNHCR (BM Mülteciler Yüksek Komiserliği) 2017 verilerine göre dünyada yaklaşık 258 milyon kişi göçmen konumundadır. 2000-2017 yılı arasında ki dönemde göçmen sayısı 85 milyon artış göstermiştir. UN DESA (BM Ekonomik ve Sosyal İşler Bölümü) verilerine göre en fazla uluslararası göçmen barındıran kıta 80 milyon ile Asya'dır. Asya kıtasını 78 milyon ile Avrupa, 58 milyon ile Kuzey Amerika takip etmektedir. Olaya ülke bazında bakıldığında ise en fazla mülteci veren ülkenin yaklaşık 6.300.000 kişi ile Suriye olduğu görülmektedir. Suriye'den sonra Afganistan (2.600.000) ve Güney Sudan (2.400.000) gelmektedir. En fazla mülteci barındıran ülke ise Türkiye'dir (Akdemir, 2018: 79). UNHCR 2020 verilerine göre ülkemiz yaklaşık 4 milyon mülteciye ev sahipliği yapmaktadır. 3.6 milyon Suriye uyruklu kişi ülkemizin çeşitli yerlerinde ikamet etmektedir (<https://www.unhcr.org/tr/unhcr-turkiye-istatistikleri>).

2.3.1.2.4. Irkçılık

İnsanların belli fiziksel nitelikleri doğrultusunda belirli coğrafi alanlarda yaygınlaştığı veya yoğunlaştığı görülmektedir. Bu durum ırk olgusunu ortaya koymaktadır. Irk, ortak fiziksel niteliklere sahip toplumların veya milletlerin oluşturduğu büyük insan topluluğudur (Kaya, 2000: 103). Irk ve etnik guruplar yeryüzünde düzenli bir dağılım göstermemiştir. Özellikle orta kuşak elverişli yaşam koşulları nedeniyle pek çok ırk ve etnik grubun hayat sahasını oluşturmuştur. Etnik grup karmaşıklığı yaşam sahalarında küresel ölçekte sorunlar ortaya çıkarmaktadır (Özey, 2013: 156). Bu sorunların başlıcası ırkçılıktır. Irkçılık, insanların toplumsal özelliklerini ırksal ve biyolojik niteliklere indirgeyerek bir ırkın diğer ırklara göre üstün olduğunu öne süren bir siyasal ve sosyolojik sapmadır. Irk ayrımcılığı, insanlık tarihi boyunca var olmuş bir konudur. Geçmiş toplum ve medeniyetlerde de kendini diğer kavimlerden üstün görme anlayışı hâkim durumdaydı. Örnek olarak 2. Dünya Savaşının ortaya

çıkmasına sebep olan Nazizm ve Faşizm gibi ideolojilerinin ırkçılık temelinde oluştuğu bilinmektedir (Yılmaz, 2018: 167). Günümüzde de bireysel ve toplumsal sorunları doğurması bakımından ırkçılık insanlığı tehdit eden en önemli unsurdur (Özey, 2013: 157).

Toplumsal, kültürel ve ekonomik nedenlere dayanan ırk ayrımcılığı, günümüz bilgi çağının ironik bir şekilde giderek artan ve yaygınlaşan küresel sorunudur. Günümüzde ABD, Avrupa ülkeleri (Fransa, İngiltere, Almanya, İtalya, İspanya, Hollanda başta olmak üzere), Güney Afrika Cumhuriyeti, Güneydoğu Asya ülkeleri (Hindistan, Myanmar, Sri Lanka vs.) ırkçılık sorununun en yaygın olduğu ülkelerdir (Arıbaş & Yıldırım, 2015: 54-58). Modernlik, medenilik ve gelişmişlik açısından kendini önde gören Batı dünyasında yabancı düşmanlığının yaygınlaşmış olması ve diğer ülkeler de benzer durumların yaşanması aslında günümüz insanlığının insanlık onuru, hakları ve değerleri açısından çokta ilerleyememiş olmasının bir göstergesidir (Yılmaz, 2018: 170).

2.3.1.2.5. Terör

Fransızca “terreur” sözcüğünden dilimize geçmiş olan “terör” kelimesinin anlamı, “korkudan titreme ve titremeye sebep olmaktır”. TDK sözlüğünde “cana kıyım, yıldırma, malı yakıp yıkma, tedhiş, korkutma” olarak tanımlanmaktadır (Gedik & Görgülü, 2015: 143). Devlet yönetimleri açısından en önemli tehdit unsuru olan terörizm, tüm devletlerin mücadele etmesi gereken bir olgudur. Öyle ki, terör olaylarına tarihin her döneminde ve tüm devletlerde rastlanmaktadır. Terör olayları; ilk insan ilişkilerinden bu yana var olmuş, her dönemde gelişme göstermiş ve farklı şekillerde devletleri ve uluslararası barışı tehdit etmiştir (Palaz, 2017: 27). Onun için terörizm, günümüz dünya sorunları arasında üst sıralarda yer almaktadır. Geçmişte belirli merkeze yönelerek ve noktasal hedeflerle gerçekleşen terör olayları, günümüzde tüm insanlığı ilgilendiren bir sorun konumundadır.

Terör olayları neticesinde başta insan kayıpları olmak üzere pek çok olumsuz sonuç ortaya çıkmaktadır. Korku ve tedirginlik, ailelerin dağılması, göç, işsizlik, nüfus yapısının çökmesi, ekonomik kayıplar, yerleşim yerlerinin yıkılması gibi durumlar terörizm faaliyetlerinin diğer sonuçlarıdır (Turan & İskender, 2018: 211-212).

Dünyada son 50 yılda ve günümüzde faaliyet gösteren terör hareketlerine; İrlanda’da İRA, İspanya’da ETA, Almanya’da RAF ve Neo Naziler, Fransa’da Action Directe, Belçika’da C.C.C. ve FRAP, İtalya’da Kızıl Tugaylar, Danimarka’da BC, İngiltere’de Milli Cephe, Yunanistan’da 17 Kasım, Japonya’da JRA, Sri Lanka’da Tamil Aslanları, Orta Doğu’da DEAŞ

ve ülkemizde PKK örnek olarak verilebilmektedir (Özey, 2013: 175-179). Bu terör örgütleri demokratik devlet yönetimlerini tehdit etmekte ve devlet içerisinde istikrarsızlığa yol açmaktadır. 21. yüzyılın en önemli tehdit parametresi olan terör örgütleri, varlığını can yakıcı bir şekilde göstermektedir. Onun için tüm ülkeler bu küresel sorun karşısında kayıtsız kalmamalı ve topyekûn mücadeleye koyulmalıdır.

2.3.1.2.6. İnsan Hakları İhlalleri

Hak kavramı, insanın hem doğuştan getirdiği hem de yaşamının devamında elde ettiği ayrıcalıkların bütünü şeklinde ifade edilmektedir. Bu bütünlüğün tamamen veya parça halinde bozulması hak bütünlüğünün ihlali manasına gelmektedir. Günümüzde dünya üzerinde hak ihlallerinin arttığı ve ciddi boyutlara ulaştığı görülmektedir. İnsanların sahip olduğu haklar çeşitli nedenlerle elinden alınmaktadır. Savaş, terör, ırkçılık, soykırım, işkence, yoksulluk, salgın hastalıklar vb. gibi durumlar insan hakları ihlallerini doğuran başlıca etkenlerdir. İnsanoğlunun sahip olduğu yaşama hakkı, sağlık hakkı, eğitim hakkı, kişi dokunulmazlığı, can ve mal güvenliği, din ve vicdan özgürlüğü, eşitlik hakkı, düşünce ve ifade özgürlüğü, yerleşme ve seyahat hürriyeti gibi temel haklar yukarıda bahsedilen durumlara bağlı olarak gasp edilmektedir (Palaz, 2017: 26-27).

İnsan hakları ihlallerinin en kapsamlı ve yoğun boyutlara ulaştığı ve insanlığa en çok zarar veren olay savaşlardır. Savaşın yaşandığı coğrafyada insan hakları bütün haliyle ihlal edilmektedir. İşgal ve saldırıya maruz kalan ülkelerin vatandaşlarının yaşama hakkı, sağlık hakkı, can ve mal güvenliği, kendilerini yönetme ve tasarruf hakkı temelden ihlale uğramaktadır. Günümüzde özellikle Filistin, Irak, Suriye, Libya, Afganistan ve Doğu Türkistan'da süregelen savaşlar, çok sayıda insanın ölümüne ve yaşamsal ihtiyaçların karşılandığı yerlerin tahribine yol açmaktadır (Has, Baytar & Erginyürek, 2018: 144). Lobi faaliyetleri açısından dünyanın en önde gelen ülkelerinden biri olan İsrail'in Filistin topraklarında yürüttüğü terör faaliyetleri orada yaşayan halkın tüm haklarına şerh düşürmektedir. Sivillerin öldürülmesi, keyfi tutuklamalar, insani yardımları engelleme gibi birçok faaliyet günümüzde de devam etmektedir (Çetin, 2013: 46).

İnsan hakları ihlalleri sadece Filistin'de sergilenmemiştir. ABD, Barack Obama yönetimindeki altı yılda Irak, Somali, Libya, Pakistan, Yemen, Afganistan ve Suriye olmak üzere yedi ülkeye müdahalede bulunmuştur. Fransa, Afrika kıtasında bulunan eski sömürgelerinden hala milyarlarca dolar vergi almaktadır. Çin, Doğu Türkistan'da nükleer

denemeler yapmakta ve orada yaşayan insanların haklarını gasp etmektedir. Ayrıca yine aynı bölgede Çin yönetimi müslümanların oruç tutmasını resmen yasaklamıştır (Has, Baytar & Erginyürek, 2018: 160). Ne yazık ki bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Bu örneklerin dışında yeryüzünün hemen hemen her köşesinde hak ihlallerinin olmasına karşın bu sorunların önlenmesinde BM teşkilatı yapısal olarak yetersiz kalmaktadır. BM'nin genel çatısında bulunan beş devletin veto yetkisinin bulunması insan hakları ihlallerinin önüne geçilmesini engellemektedir. Çünkü insan hakları konusunda getirilen her sorun bu beş devletten birinin menfaatine ters düşmektedir (Özey, 2013: 205).

2.3.1.2.7. İşsizlik

İşsizlik, kelime anlamı olarak "iş bulamama, işsiz kalma" durumudur. Diğer bir ifadeyle işsizlik, çalışma isteği ve gücü olduğu halde iş arayıp da bulamayanların toplamını ifade etmektedir. İşsizlik olgusu günümüzde gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkelerin uğraştığı sorunların başında gelmektedir. Nüfus artışı, teknolojik gelişmeler, üretim sistemlerinin ve işgücü niteliğinin değişmiş olması gibi durumlar işsizliğin günümüzde küresel bir sorun olarak karşımıza çıkmasına neden olmaktadır (Temel & Yapraklı, 2015: 4). Hal böyleyken işsizlik günümüzde tüm ülkeleri tehdit eden konuma gelmiştir. Oysaki işsizliğin nedenleri ülkeler arasında ciddi farklılıklar göstermektedir. Gelişmekte olan ülkelerde yeterli işyeri ve kapasite eksikliğinden kaynaklanan işsizlik gelişmiş ülkelerde genellikle talep eksikliğinden doğmaktadır (Ertürk, 2013: 57).

İşsizlik oranlarına bakıldığında başta savaşların ve ekonomik krizlerin meydana geldiği bölgelerde işsizliğin daha da yüksek olduğu görülmektedir. ILO'nun 2012 tahmini ortalama verilerine göre, işsizlik oranlarının en yüksek olduğu bölgeler; Kuzey Afrika ve Orta Doğu, Merkezi ve Güneydoğu Avrupa, Avrupa Birliği ülkeleri ve Sahraaltı Afrika ülkeleridir (Ertürk, 2013: 63). Görüldüğü gibi işsizlik gelişmiş Avrupa ülkelerinde bile önemli bir sorundur. OECD'nin 2016 işsizlik verilerine göre işsizlik oranlarının OECD ülkeleri arasında en yüksek olduğu ilk on ülkenin Avrupa ülkeleri olduğu dikkat çekmektedir. Rapora göre, 2016 yılı itibarıyla işsizliğin en yüksek olduğu ülke % 23 ile Yunanistan'dır. Yunanistan'ı % 18,91 ile İspanya takip etmektedir (Koç, Şenel & Kaya, 2018: 26). Ülkemiz de OECD ülkeleri arasında işsizliğin en yüksek olduğu ülkeler arasındadır. TÜİK'in 2021 yılı Ocak verilerine göre ülkemizde ki güncel işsizlik oranı % 12,2'dir. Verilere bakıldığında ülkemiz genelinde 15 ve daha yukarı yaştaki kişilerde işsiz sayısının 3 milyon 861 olduğu görülmektedir (TÜİK İşgücü İstatistikleri, 2021).

2.3.1.2.8. Eğitim Sorunu

Günümüz dünyasında insanoğlu her geçen gün çeşitlenen ve büyüyen sorunlarla karşı karşıya gelmektedir. Bilhassa gelişmemiş ülkeler imkânların kısıtlılığı nedeniyle küresel sorunlardan daha çok etkilenmektedir. Günümüzde gelişmemiş ülkeler açlık, yoksulluk, işsizlik, sağlık sorunları vb. gibi hayati zorluklarla mücadele içerisinde. Bu zorluklarla mücadelede yegâne çözüm yolu eğitimden geçmektedir. Fakat eğitim alanında da sorunlar meydana gelebilmektedir. Bu bağlamda eğitimle ilgili sorunların giderilmesi, günümüzde yaşanan ve gelecekte yaşanabilecek sorunlara çözüm bulma noktasında fayda sağlayacaktır (Çolak & Çolak, 2018: 179). Dolayısıyla eğitimin yerelde toplumun tüm kesimlerinde genelde tüm ülkelerde yaygınlaştırılması gerekmektedir. Eğitim sorunlarının giderilmesi adına ayırım yapılmaksızın bütün çocuklara temel ve ücretsiz eğitim sağlanmalı, eğitimin tüm çocuklara eşit şekilde sunulması için gerekli önlemler alınmalı, eğitim kurumları geliştirilmeli, temel eğitimin tamamlanabileceği ortamların hazırlanması için yasal zeminler oluşturulmalıdır (Palaz, 2017: 28).

Dünyanın farklı bölgelerinde insanlar çeşitli düzeylerde eğitim ihlaline maruz kalmaktadır. Tüm ülkeler farklı düzeylerde eğitim sorunu yaşasa da küresel boyutta ortak kabul edilebilecek eğitim sorunları da bulunmaktadır. Rueckert (2018) tüm dünyada görülen ortak eğitim sorunlarını; eğitim ödeneğinin yetersizliği, öğretmen sayısının yetersizliği, derslerin yokluğu, öğrenme materyallerinin yokluğu, engelli çocukların eğitim sürecinin dışında bırakılması, eğitim eşitsizliği, çatışman riskinin olduğu ülkede yaşama, ulaşım imkânsızlığı, eğitim harcamaları, açlık ve yetersiz beslenme olmak üzere on başlık altında ifade etmiştir (Çolak & Çolak, 2018: 183-186). Bunların haricinde terör, savaş, göç vb. gibi durumlarda eğitim ihlaline neden olabilmektedir.

Eğitim, dünyada barış ve huzurun sağlanması için en önemli anahtardır. İnsanlığın eğitim seviyesi yükseldikçe çoğu sorunlarında kendiliğinden çözümlenmesi muhtemeldir. Çünkü sorunların tespiti ve çözümü eğitim vasıtasıyla mümkündür. Eğitim konusunda dünya 20. yüzyılda bir hayli yol kat etmiştir. Sözelimi 1960 yılında tüm dünyadaki okuryazar sayısı 1 milyar iken 20. yüzyılın sonlarında bu sayı 3 milyara çıkmıştır. Ancak bütün bu gelişmelere rağmen eğitim sorunlarının hala devam ettiği bilinmektedir (Özey, 2013: 173). UNICEF'in raporlarına göre 2017 itibarıyla ilköğretim çağındaki 61 milyon çocuk, ortaöğretim çağındaki 60 milyon ergen okula gitmemiş durumdadır. Okula gitmeyen bireylerin %53'ünü kız çocukları oluşturmaktadır. Buna ek olarak okula gitmeyen çocukların %54'nün Sahra altı Afrika'da

yaşadığı saptanmıştır (Çolak & Çolak, 2018: 189). Bu verilere bakıldığında günümüz bilgi çağında da eğitim sorununun var olduğu görülmektedir. Eğitim insanlık için ekmek ve su kadar önemlidir. Onun için sorunsuz bir dünya için eğitimsiz hiçbir insan bırakılmamalıdır.

2.3.1.2.9. Salgın Hastalıklar

Hastalık oluşturan enfeksiyon etkenin canlılara doğrudan veya dolaylı olarak geçmesiyle oluşan bulaşıcı hastalıkların yayılarak çok sayıda insanda hastalık oluşturmaları durumuna salgın hastalık denilmektedir. Çoğunlukla mikroorganizmaların doğadaki çalkantılara gösterdikleri tepkiler sonucu ortaya çıkan salgın hastalıklar tarih boyunca insanoğlu için büyük bir sorun teşkil etmiştir. Bu durumun nedeni salgın hastalığın sadece enfekte bireyleri değil tüm toplumu derinden etkilemesidir. Salgın hastalığın bir kıtada hatta tüm dünyada yayılım göstermesi ise “pandemi” olarak telaffuz edilmektedir (Parıldar, 2020: 19). Pandemi veya diğer adıyla küresel salgınlar tarihsel olarak incelendiğinde kronolojik olarak 1500’lü yıllara kadar dayandığı bilinmektedir. Günümüze kadar olan süreçte yeryüzünde çeşitli pandemi veya epidemiler yaşanmıştır. Kara veba, Tifo, Kolera, İspanyol gribi, Domuz gribi ve Hong Kong gribi gibi hastalıklar tarihi pandemiler arasındadır. Günümüzde ise güncel olarak devam eden pandemiler ise AIDS (Kazanılmış Bağışıklık Yetmezliği Sendromu), Malarya (Sıtma) ve SARS-CoV-2 (Covid-19) olarak bilinmektedir (Gürsu, 2020: 1).

AIDS, HIV virüsünün neden olduğu ve insanlarda bağışıklık sisteminin çökmesine sebep olan bulaşıcı hastalıktır. Genellikle cinsel yolla bulaşan AIDS hastalığının tedavisi bulunamamıştır. Ancak çeşitli ilaçlar HIV’in AIDS’e dönüşmesini engellemektedir (Özey, 2013: 215). Dünya Sağlık Örgütü 2017 verileri incelendiğinde 36,7 milyon kişide HIV virüsü saptandığı görülmüştür. Ayrıca 1981’den bu yana 35 milyon kişinin AIDS hastalığı nedeniyle hayatını kaybettiği bildirilmektedir (Aslan, 2020: 38). Günümüzün AIDS gibi bir diğer salgın hastalığı da sıtmadır. Sıtma, dişi anofel sivrisineklerinin yaydığı Plasmodium mikrobuunun neden olduğu ateşli bir hastalıktır. En eski bulaşıcı hastalıklardan biri olan sıtma, halen dünyanın birçok yerinde etkisini göstermektedir. Dünya çapında yayılımı artmakla beraber 2018 verilerine göre 228 milyon civarında sıtma olgusu görülmüştür (Parıldar, 2020: 21).

Güncel olarak tüm dünyanın mücadele vermeye devam ettiği salgın hastalığı Covid-19’dur. Covid-19, SARS-CoV-2 virüsünün neden olduğu ölümcül solunum yolu hastalığıdır. Damlacık yoluyla insandan insan bulaşmaktadır. İlk olarak 1 Aralık 2019 tarihinde Çin’in Hubei bölgesinin başkenti Wuhan’da görülmüştür. Ocak 2020 itibarıyla hızla yayılımı artan

Covid-19 hastalığı zamanla Kuzey Amerika, Avrupa, Afrika ve Asya-Pasifikte çeşitli ülkelerde görülmeye başlanmıştır. Virüsün küresel ölçekte büyümesiyle Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından 11 Mart 2020 tarihinde salgın “pandemi” olarak ilan edilmiştir. Günümüzde Covid-19 ile mücadele çeşitli aşı ve tedavi yöntemleriyle devam etmektedir. Covid-19 salgınının sonucu sürecin halen içerisinde olmamız sebebiyle öngörülememektedir (Aslan, 2020: 38-39; Gürsu, 2020: 1; Parıldar, 2020: 20).

2.3.1.2.10. Enerji İhtiyacı ve Sorunu

Günümüz dünyasında meydana gelen siyasi, ekonomik ve ekolojik birçok sorunun ortaya çıkmasına neden olan en önemli etkenlerden biri de enerji ihtiyacı ve sorunudur. Günlük yaşamımızın en önemli unsurlarından biri olan enerji, insan hayatının vazgeçilmez gereksinimlerindedir. Enerji, ülkelerinin ekonomik kalkınmasında, insanların rahat bir yaşam şartlarına kavuşabilmelerinde, toplumların sosyo-ekonomik düzeylerinin yükseltilmesinde en önemli araçlardandır. Bundan ötürü çevreyi tehdit etmeyen ve yeterli düzeyde enerji temini toplumların ve ülkelerin aynı zamanda en önemli sorunlarından biridir. (Karakuş, 2013: 232; Harunoğulları, 2018: 373).

Enerji ihtiyacını karşılamak için iki seçenek mevcut durumdadır. Birinci seçenek, yenilemeyen enerji kaynaklarıdır. Birincil, konveksiyonel, tükenebilen diye de bilinen bu enerji kaynaklarının en önemli özelliği rezervlerinin sınırlı olmasıdır. Kömür, petrol, doğalgaz ve nükleer enerji bu kaynaklar arasındadır. İkinci seçenek ise yenilenebilir enerji kaynaklarıdır. Doğada sürekli olarak mevcut bulunan bu enerji kaynakları doğa dostu olup CO₂ gazı salınımlarının azalmasına katkı sağlamaktadır. Güneş enerjisi, rüzgâr enerjisi, jeotermal, su gücü (hidroelektrik), hidrojen, gelgit, dalga, biokütle enerjisi bu kaynakların başlıcalarıdır (Özdemir, 2000: 232; Karakuş, 2013: 232-233).

Kömür, insanlığı tarafından çok eski dönemlerden beri bilinen bir kaynaktır. Sanayi Devrimiyle birlikte enerji kaynağı olarak kullanılmaya başlanmıştır. 19. yüzyıldan itibaren kömürün kullanımı gelişmişliğin göstergesi olarak önemli bir noktaya gelmiştir (Karakuş, 2013: 234). Günümüzde ise dünya enerji talebinin % 27’lik kısmı kömürle karşılanmaktadır. Ayrıca ısı ve enerji kaynağı olarak kullanılan kömürün birkaç yüzyıl daha dünya enerji ihtiyacını karşılayacak durumda olduğu uzmanlar tarafından bildirilmektedir. Kömür gibi fosil yakıtlar içerisinde yaygın olarak kullanılan bir diğer enerji kaynağı da petroldür. Petrol, sanayi hammaddesi ve ulaşım araçları yakıtı olarak günümüzün vazgeçilmez bir kaynağıdır. Öyle ki

fosil yakıtlardan elde edilen enerjinin % 45'i petrole dayanmaktadır. Kömür gibi petrolde çevreye oldukça büyük zararlar vermektedir. Küresel ısınma ve ozon tabakasının tahribatına neden olan CO₂ emisyonunun % 90'ı kömür ve petrol kullanımından kaynaklıdır. Petrolle ilgili sorunlar sadece çevre kirliliğini içermemektedir. Petrolün yakıt olarak kullanımının artması ve rezervlerinin sınırlı olması günümüzün önemli sorunlarından birini oluşturmaktadır. Çünkü 34-50 yıl içinde petrolün tükeneceği öngörülmektedir (Işık, 2015: 106; 118).

Önemi giderek artan bir diğer enerji kaynağı doğal gazdır. Doğal gaz, başta elektrik üretimi olmak üzere sanayi de enerji, konutlarda ısınma ve mutfak gazı ihtiyaçlarını karşılamak için kullanılmaktadır. Çevresel açıdan pek fazla sorun teşkil etmeyen bu kaynak, yeryüzünde ki dağılımı ve fiyatlarında ki artış nedeniyle sorun oluşturmaktadır. Öyle ki doğal gaz rezervlerinin yaklaşık %73'ü Hazar Bölgesi, Ortadoğu, Rusya'da bulunmakta ve Rusya, Katar, İran bu rezervlerin %57'sine sahiptir (Işık, 2015: 108). Yeryüzünde ki dengesiz dağılışı ve rezervlerinin sınırlı olmasına bağlı olarak gerçekleşen fiyat artışları ülkeler arası krizlere sebep olabilmektedir. Doğal gaz gibi, ekolojik açıdan bir sorun oluşturmayan enerji kaynağı da nükleer enerjidir. Nüfus artışı, CO₂ salınımlarında ve elektrik talebinde ki artışlar nükleer enerjiyi günümüzde vazgeçilmez kılmıştır. Dünya elektrik ihtiyacının %17'si nükleer enerjiden karşılanmasına rağmen yatırım maliyetlerinin yüksek ve rezervlerinin sınırlı olması nükleer enerjinin yaygınlığını engellemiştir (Harunoğulları, 2018: 187; Özey, 2013: 281).

2.3.1.2.11. Ormanların Tahrip Edilmesi

Orman, belirli bir sahada oluşan ve gelişen, başta ağaç olmak üzere birçok bitki, hayvan ve mikroorganizmanın karşılıklı etkileşim içinde birlikte yaşadığı doğa varlığıdır. Yeryüzünün can damarları olan ormanların çevre üzerinde önemli etkileri bulunmaktadır. Ormanların en önemli özelliği oksijen kaynağı olmasıdır. Öyle ki kara bitkilerinin ürettikleri oksijen miktarının % 60-75'inin ormanlardan kaynaklandığı bilinmektedir. Yeşil örtünün bir diğer özelliği radyasyona karşı yeryüzünü koruyucu etkisinin bulunmasıdır. Radyasyon tutma niteliğine sahip bitkilerin sayesinde ormanların radyoaktiviteyi % 25-30 oranlarında azalttığı ifade edilmektedir (Kayalı, 2018: 267). Geçmişten bugüne insanoğlunun çevresini kuşatan ormanların diğer faydaları ise şekildedir: Ormanlar, hammadde kaynağıdır, insanlar için ecza deposudur, temiz su kaynağıdır, erozyonu önler, sel ve taşkın oluşumunu engeller, yeraltı su rejimini dengeler, yaban hayatı korur ve doğal afetleri önler (Gürbüz & Kışoğlu, 2015: 187-188).

Orman alanları doğal ve beşeri faktörlerin etkisiyle hızla azalmaktadır. Doğal faktörler daha çok; sel, çığ, yıldırım düşmesi, volkan püskürmesi, heyelan, kasırga vs. şeklinde gerçekleşmektedir. Doğal faktörlere oranla insan etkisinin neden olduğu orman tahribatı daha fazladır. Ormanlık alanların yerleşim ve tarıma açılması, ulaşım hattı hizmetleri için kullanılması, orman yangınları, odun ve kereste ihtiyacı için aşırı kesimi, sanayi, turizm ve hayvancılık faaliyetleri için istila edilmesi vb. gibi durumlar mevcut orman varlığının insanoğlunun etkisiyle azalmasının sebeplerindedir. Bu sebeplere dayalı olarak özellikle son yüzyıl içinde maalesef orman varlığı ciddi oranda azalmıştır. Her yıl ortalama 125.000 km²'lik orman sahası bilinçsizce yapılan kesimler, orman yangınları ve tarla açma gibi durumlara bağlı olarak tahribata maruz kalmaktadır (İmat, 2013: 205-206). Tahribat aynı hızla devam ederse 2000'li yılların ortalarında yani önümüzde ki 15-20 yıl sonucunda ormansız bir yeryüzünden bahsedilecektir. Bu durum dünyada ki sağlıklı yaşamın sona ereceğinin bir ifadesidir (Özey, 2013: 114-115).

Dünya ormanlarının çeşitli yollarla tahrip edilmesi, büyük ölçekli sorunları da beraberinde getirmektedir. Ormansızlaştırma faaliyetleri atmosferde ki CO₂ oranının artmasına neden olmaktadır. CO₂ oranının yükselmesi sera etkisine ve iklim değişikliğine yol açmaktadır (Özey, 2013: 115). Bu küresel sorunların ortaya çıkmasına önlemek için ormanların korunması gerekmektedir. Gürbüz & Kışoğlu (2015: 188) ormanların korunması için yapılması gerekenleri şu şekilde sıralamıştır: Yasa dışı ağaç kesiminin önüne geçilmeli, orman yangınlarının önüne geçilmesi için yasal düzenleme çıkarılmalı, ormanlara acil müdahale istasyonları kurulmalı, yakıt olarak oduna olan bağımlılık azaltılmalı, korulukların bakımı titizlikle yürütülmeli, kâğıt ve selülöz sanayinde geri dönüşüme önem verilmeli ve toplum ağaç dikimi konusunda özendirilmelidir.

2.3.1.3. Güncel Sorunlar

2.3.1.3.1. Yaşlılığa Bağlı Sorunlar

21. yüzyılın en önemli küresel sorunlarından biri de yaşlılıktır. Yaşlılık, kısaca bireyin ruhsal ve fiziksel olarak gerilemesini ifade eden yaşam sürecinin en geç dönemidir. Tüm canlılarda görülen, doğal ve kaçınılmaz bir dönem olan yaşlılığın günümüz dünyasının önemli sorunlarında biri olmasının sebebi, yaşlı nüfusun başta gelişmiş ülkelerde olmak üzere tüm dünyada artma eğiliminde olmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü artan yaşlı nüfusu bakım, korunma, istihdam gibi alanlarda ülkelere ekonomik ve sosyal anlamda yük oluşturmaktadır.

Söz gelimi bireyler ilerleyen yaşlarda çeşitli sağlık sorunları ile karşılaşabilmektedir. Bu sorunların tedavi masraflarını sosyal güvenlik kurumları üstlendiğinden ülkeler bütçelerinde bu alanda daha fazla pay ayırmak zorunda kalmaktadır (Yılmaz & Akengin, 2018: 38). Bununla birlikte yaşlı bireylerin bakım, barınma ve korunma gibi temel ihtiyaçlarının karşılanması devlet bütçelerinden daha fazla kaynağın ayrılmasını gerekli kılmaktadır.

Dünya nüfusu yıllar geçtikçe daha da yaşlanmaktadır. Söz konusu bu yaşlanmayı rakamlarla ifade etmek gerekirse, 1950 yılında 60 yaş üstü grubun genel nüfusun % 5'ine tekabül ettiği bilinirken günümüzde yaklaşık % 9,3'üne karşılık geldiği tahmin edilmektedir. Dahası yaşlı nüfusunda ki bu artışın gelecekte daha fazla ivme kazanacağı yönündedir. Öyle ki Dünya Sağlık Örgütü (WHO) raporlarında yaşlı nüfusun 2050 yılına kadar iki katına çıkacağı tahmin edilmektedir. Başka bir ifadeyle 2050 yılında her 5 kişiden birinin 60 yaş ve üstü olacağı düşünülmektedir (Yerli, 2017: 1278).

Nüfusta meydana gelen bu yaşlanma, sosyo-ekonomik anlamda büyük sorunlar yaratmaktadır. Bu cümleyi şöyle açmak gerekirse, genç nüfus artışı eğitim, istihdam gibi alanlarda sorunlar doğururken; yaşlı nüfusun artışı ise sağlık hizmetleri, bakım ve korunma gibi alanlarda sosyo-ekonomik sorunlara yol açmaktadır (Çağlar, 2014: 145). Onun için günümüzde özellikle gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin en büyük sorumluluklarından biri yaşlı nüfusun bağımsızlığını, hareketliliğini sağlamak ve hastalıklardan en iyi nasıl korunabileceğini belirlemek olacaktır (Özey, 2013: 166).

2.3.1.3.2. Şehirleşmeye Bağlı Sorunlar

Şehirleşme, özellikle sınai gelişime bağlı olarak nüfusun büyük bir çoğunluğunun şehir alanlarında toplanması ve şehir alanlarının büyümesi süreci olarak tanımlanabilmektedir. Küreselleşmeyle birlikte günümüz dünyasının önemli sorunlarından biri haline dönüşen şehirleşme süreci, ekonomik ve sosyal birçok sorunu içerisinde barındırmaktadır. Öyle ki şehirlerin nüfusları arttıkça sorunları da artmaktadır. Artan şehir nüfusuyla birlikte eğitim, sağlık, istihdam, altyapı, konut, sosyal hizmetler vb. gibi birçok alanda yetersizlikler yaşanmaktadır. Bunun sonucunda çeşitli çevre sorunları ve düzensiz bir şehir gelişimi ortaya çıkmaktadır (Yalçın, 2010: 227 & Ceritli, 1995: 16). Sorunlar karşısında şehirler yeniden yapılanmaya muhtaç durumdadır. Çünkü sorunlar o kadar girift haldedir ki çözüm ancak planlı bir yenileşmeyle mümkündür.

Farklı coğrafyalarda farklı durumlar söz konusu olsa bile hemen hemen tüm şehirlerin ortak sorunları bulunmaktadır. Bu sorunları şu şekilde sıralayabilmek mümkündür: Konut yetersizliği, çevre kirliliği, katı atık sorunu, iklim değişikliği, ulaşım sorunu, tarım alanlarının amaç dışı kullanımı, suç oranlarında artış, yalnızlaşma, altyapı sorunları, gelir dağılımında eşitsizlik, sosyal çevrenin bozulması (Kanat & Karadağ, 2018: 242). Şehirleşen bölgelerde meydana gelen bu sorunlar karşısında ülkelerin gerekli politikaları yürütmesi son derece önemlidir. Öncelikle şehir nüfusunun azaltılmasına yönelik tedbirler alınması gerekmektedir. Fakat dünya nüfus artış hızı göz önüne alındığında bunun pek mümkün olamayacağı görülmektedir. Çünkü gelecekte dünya nüfusunun 2/3'ünün şehirlerde yaşamını sürdüreceği tahmin edilmektedir. Bu durumu rakamlarla ifade etmek gerekirse, nüfusun 2050 yılında 8,9 milyara çıkması, şehirde yaşayan nüfusun ise 6 milyara çıkması öngörülmektedir (Avcı, 2003: 219). Günümüzde şehirde yaşayan nüfusun 4 milyar olduğu düşünüldüğünde şehirleşme sorununun gelecekte dünyayı daha fazla etkileyeceği tahmin edilmektedir.

2.3.1.3.3. Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği

Günümüz dünyasında ekonomik eşitsizlikler, kültürel farklılıklar ve ırk ayrımları sosyal hayat üzerinde etkili olmakta ve bunların sonuçları her geçen gün trajik denilebilecek ölçüde hayatımızı etkilemeye devam etmektedir. Böyle olmasına karşın tüm dünyada temel insan hakları ve değerlerini ön planda tutan çalışmalar yürütülmektedir. Bu olumlu gelişmelere rağmen pek ciddiye alınmayan ve önemsenmeyen cinsiyet ayrımının da bir taraftan sürdüğü görülmektedir. Günümüz dünyasının en önemli sorunlarından biri olan cinsiyet ayrımı, toplumsal hayatta etkisini derinden göstermektedir. Özellikle kadınları ve kız çocuklarını hedef alan bu ayrımcılık, dünyanın birçok yerinde doğum öncesinden ölüncüye kadar kadınların ve kız çocuklarının hayatlarında katlanılmaz bir yük olmaktadır (Yılmaz & Akengin, 2018: 39).

Kadınlar bebeklikten itibaren sağlık sorunları, eğitim seviyesinin düşüklüğü, yoksulluk, yetersiz beslenme, şiddete maruz bırakılma vb. gibi sorunlar ile karşı karşıya kalmaktadır (Akengin, 2013: 46). Kadınlara yönelik yapılan bu ayrımların en belirgin yansımalarına sağlık alanında rastlanılmaktadır. Öyle ki yapılan araştırmalar kadınların erkeklerden daha uzun yaşadığı ancak daha düşük kaliteli bir yaşama sahip olduklarını ve hastalıklarla daha fazla mücadele ettiklerini ortaya koymaktadır. Ayrıca araştırmalarda kadınların sağlık sorunları nedeniyle sosyal yaşam aktivitelerine erkeklere göre % 25 oranında daha az katılım gösterdiği vurgulanmaktadır (Bal, 2014: 16). Bu sonuçlar cinsiyet ayrımı yüzünde kadınların sağlık alanında eşitsizliğe uğradığını göstermektedir.

Kadına yönelik şiddet de cinsiyet eşitsizliğinin en önemli sorun alanlarından birisidir. Cinsiyete dayanan ve her türlü fiziksel, ruhsal ve cinsel davranışı kapsayan kadına yönelik şiddet, temel insani hak ve değerleri yok etmektedir. Ne yazık ki bu utanç verici olaylar günümüzde belirli ülkelerde değil dünyanın hemen her yerinde görülmektedir. Şöyle ki dünya çapında her 3 kadında biri fiziksel veya cinsel saldırıya maruz bırakılmakta, her 20 kadından biri şiddete maruz bırakılmak üzere kaçırılmaktadır (Yılmaz & Akengin, 2018: 43). Bütün bu olumsuz gelişmeler karşısında tüm dünyada yasal önlemlerin alınması bir gerekliliktir. Cinsiyet ayrımcılığının ortadan kaldırılması, kadının güçlendirilmesi ve konumunun geliştirilmesi adına çalışmaların yapılması şarttır.

2.3.1.3.4. İsrاف ve Aşırı Tüketim Sorunu

Dünya nüfusunda ki hızlı artış beraberinde besin maddelerine duyulan talebi de arttırmıştır. Artan gıda talebi kaynakların aşırı tüketilmesini ve israf sorununu doğurmuştur. İnsanoğlunun bitmek bilmeyen ihtiyaçlarını karşılama isteği sonucunda meydana gelen israf sorunu hayatın birçok alanında yer almaktadır. Boş yere tüketilen para, giyim, gıda, enerji kaynağı gibi maddi; emek, değer ve zaman gibi manevi unsurlar günlük hayatımız içerisinde israf kaynağı olarak bulunabilmektedir. Bir başka deyişle bireylerin gıda, giyim, gezi vb. gibi her türlü ihtiyaçlarına hitap eden mal ve hizmetler o kadar artmış ki, günümüzde her bireyin ve içinde bulunduğu ailesinin harcamaları ve imkânları israf ölçüleri içerisinde gelişmiştir (Ersoy, 2019: 93; Bilgen, 2013: 91).

Asrın afeti olarak nitelendirilen israf, birey ve toplum açısından önemli bir günümüz sorunudur. Bu sorunun gelişiminin altında ülkelerin küreselleşme ve tüketim odaklı üretim anlayışı neticesinde aşırı tüketime yönelmiş olması yatmaktadır. Aşırı tüketim anlayışı ise beşeri ve doğal kaynakların hızla yok olması anlamına gelmektedir. Bu anlayış neticesinde telafisi zor ekonomik ve sosyal bozulmalar gerçekleşebilmektedir (Ersoy, 2019: 94). Söz konusu bu durumu detaylı bir şekilde ifade etmek gerekirse; dünya üzerinde her yıl üretilen gıdaların yaklaşık 1/3'ü aşırı tüketim anlayışına bağlı olarak israf edilmektedir. BM Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) bu israfın mali değerinin 990 milyar dolara karşılık geldiğini bildirmiştir. Dünyada hal böyleyken ülkemizde ise her yıl 26 milyon ton gıda israf edilmektedir. Bu miktarın maddi karşılığının 555 milyar TL olduğu ve milli gelirin % 15'ine karşılık geldiği ifade dilmektedir (Tekiner vd., 2021: 123).

Tüm dünyada görülen bu inanılmaz israf ve tüketim çılgınlığı karşısında dünyada yaklaşık 2 milyar insanın vücudun ihtiyacı olan besinleri alamadığı için yetersiz beslendiği, 5

yaşın altında ki 161 milyon çocuğun beslenme bozukluğundan bodur kaldığı ve 794 milyon insanın ise kalori eksikliğine bağlı olarak sağlık sorunları yaşadığı gerçeği bulunmaktadır (Akdemir, 2018: 131). Durum böyleyken israf ve aşırı tüketim hususunda tüm dünya ülkelerinin topyekûn mücadele etmesi bir gerekliliktir. İsrاف alanları, israfın zararları, aşırı tüketim anlayışının olumsuz yansımaları karşısında iyi birer tüketici olmak için halkın ve özellikle gençlerin bilinçlendirilmesi son derece önemlilik arz etmektedir.

2.3.1.3.5. İletişim Araçları Zararları

İletişim araçları artık hayatın önemli bir işlevi haline gelmiştir. Öyle ki günümüzde birçok insanın ihtiyaçlarının iletişim araçları sayesinde giderdiği ve her ortamda insanların en az bir iletişim aracı kullandığı görülmektedir. Evde, okulda, işyerlerinde, sokaklarda iletişim araçları bir gereksinim olarak yaşamın içinde yoğun bir şekilde kullanılmaktadır (Karaca, 2020: 9). Hızlı bilgi ve haber akışı sağlama, iletişim kurma, gündemi takip etme, alışveriş yapma, eğlenceli vakit geçirme gibi işlevleriyle iletişim araçları günümüz dünyasında giderek önemli bir yer tutmaktadır.

Günlük hayat içerisinde her anlamda yarar sağlayan iletişim araçlarının zararları da bulunmaktadır. İletişim araçlarının günümüz dünyasında giderek daha önemli bir yer tutması, bireylerin sosyal varlığını ve psikolojisini tehdit ederek onları psikolojik, sosyolojik ve hukuksal bir rahatsızlığın içerisine girmesine sebep olmaktadır. Cep telefonu, televizyon, internet, bilgisayar gibi iletişim araçları bağımlılık oluşturarak bireylerin zamanını çalma yanında onların psikolojik ve ruhsal çöküntü içerisine girmesine neden olmaktadır. Buna ilaveten aile içerisinde ki huzursuzlukların artmasına, boşanmaların yükselmesine, suç oranlarında artış yaşanmasına yol açarak toplumsal bir afet meydana getirmektedir (Turan & Geçit, 2018: 368).

İletişim araçları sosyal ve psikolojik sorunların yanı sıra fiziksel sorunlara da neden olmaktadır. Görme ve işitme kaybı, obetize, uykusuzluk bu sorunlardan sadece bazılarıdır. Bunların yanı sıra iletişim araçlarının tümü yüksek veya düşük oranda radyasyon yaymaktadır. Örnek vermek gerekirse cep telefonları 900 ve 1800 MHz bandında yayın yapmaktadır. Bu yayın aralığında insan vücudu manyetik dalgaların esiri altında kalmaktadır. Bu durum özellikle çocuklar için büyük risk oluşturmaktadır. Çocukların kafa kemiği içeriğinin kalsiyum bakımından düşük olduğundan manyetik dalgaların beyin içerisine girişi erişkinlere oranla daha yüksektir. Bu durumun beyin tümörü oluşumu olasılığını iki kat arttırdığı söylenmektedir (Özey, 2013: 297).

2.3.2. Çözüm Noktasında Günümüz Dünya Sorunları

Yeryüzü, günümüzde çözümlenmesi bir hayli güç olan küresel sorunlarla karşı karşıya durumdadır. Günümüzde küresel ölçekte meydana gelen bu sorunlar dünyamızın doğal dengesini bozmakta ve canlı yaşamını olumsuz etkilemektedir. Özellikle insan yaşamı sorunlardan fazlasıyla etkilenmektedir. Böyle olmasına karşın yeryüzünde ortaya çıkan sorunların başlıca sebebi, insanoğlunun istek ve ihtiyaçlarını karşılamak üzere gerçekleştirdiği faaliyetleridir. Geçmişten günümüze değin insanoğlu rahat yaşama isteği ve bitmek bilmeyen ihtiyaçları üzerine yaşadığı çevrede önemli değişiklikler yapmaktadır. Bu değişiklikler sonucunda yeryüzünde çok sayıda sorun ortaya çıkmıştır. Sorunların ortaya çıkmasına sebep olan insanoğlunun en büyük görev ve sorumluluğu bu sorunlara çözüm aramak ve bulmak olmalıdır (Özey, 2013: 330).

Günümüz dünyasında, bugün nüfus artışı, açlık, yoksulluk, ırkçılık, savaş, terör, insan hakları ihlalleri, salgın hastalıklar, küresel ısınma, iklim değişimleri, deprem, sel, hava-su-toprak kirliliği, enerji gereksinimi, doğal kaynakların sınırlılığı gibi pek çok sorun meydana gelmektedir. Dünyayı ve tüm insanlığı ilgilendiren bu sorunlara karşı küresel bir duyarlılık göstermek son derece önem arz etmektedir. Çünkü günümüzde bazı sorunlar artık yerel olmaktan çıkıp başka bölgeleri, büyük toplumları ve hatta dünya toplumlarını etkilemektedir. Diğer bir ifadeyle sorunlar, ülke sınırları aşarak küreselleşmekte ve bütün dünyayı tedbirler almaya zorlamaktadır. Onun için tüm dünyanın ortak düşmanı olan küresel ölçekli sorunlara yönelik çözümler bulmak ve dünyayı sorunlara karşı muhafaza etmek zorunluluk halini almıştır (Demirkaya, 2016: 6).

Günümüzde yeryüzü büyük sorunlarla karşı karşıya kalmış durumdadır. Bu sorunları her ülkenin tek başına çözümlenmesi mümkün gözükmemektedir. Dolayısıyla uluslararası işbirliğine ihtiyaç vardır. Bu düşünce ülkeleri ekonomik, siyasi ve sosyal sorunlar karşısında ittifaklar kurmaya yöneltmiş ve çok sayıda uluslararası örgütün oluşumuna yol açmıştır. Dünya sorunlarına çözüm arayan bu örgütlerin başında Birleşmiş Milletler (BM) gelmektedir. Temeli 1. Dünya Savaşı sonrası oluşturulan Cemiyet-i Akvama dayanan Birleşmiş Milletler Teşkilatı 24 Ekim 1945 tarihinde kurulmuştur. Teşkilatın kuruluş amacı, dünyanın barış ve güvenliği sağlamak ve uluslararası kültür, sosyal ve ekonomik işbirliği oluşturmaktır (Taşlı, 2013: 330). Ayrıca Birleşmiş Milletler bünyesinde bulundurduğu çok sayıda uzman komisyon ve birimle dünya sorunlarına çözüm aramaktadır. Öyle ki küresel sorunlara çözüm bulmak için yapılan pek çok belge ve toplantıda Birleşmiş Milletler'in imzası bulunmaktadır.

Birleşmiş Milletler, çevre sorunları ile ilgilenen ve çevrenin korunmasına ilişkin politikalar geliştiren uluslararası bir örgüttür. Aynı zamanda çevre konusuna ciddi bir şekilde eğilen ilk hükümetlerarası kuruluştur. Çevre sorunlarının uluslararası düzeyde devletlerin gündemine taşınması ve çözümler üretilmeye çalışılması Birleşmiş Milletler sayesinde olmuştur. Teşkilat, düzenlediği çeşitli konferans ve toplantılarla birçok çevre sorununa ilişkin rejim oluşturmaya çalışmaktadır (Sönmezoğlu & Bayır, 2012: 250).

Tablo 2.4. BM Tarafından Düzenlenen Çevreyle İlgili Toplantı ve Belgeler

1972 -Birinci Çevre Konferansı	1997 -Rio+5
1976 -Habitat-1	2000 -Binyıl Zirvesi
1987 -Brundtland Raporu	2001 -İstanbul+5
1992 -Çevre ve Kalkınma Konferansı	2001 -Stockholm Sözleşmesi
1992 -Biyçeşitlilik Sözleşmesi	2002 -Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi
1994 -Çölleşme ile Mücadele Sözleşmesi	1992 -İklim Değişikliği Sözleşmesi
1996 -Habitat-2	2005 -Kyoto Protokolü

(Kaynak: Çamur & Vaizoğlu, 2007: 298-305)

Günümüz dünyanın en önemli sorunlarından biri de hiç şüphesiz terördür. 1937 yılında imzalanan Cenevre Sözleşmesinde terörün tanımı: “*Bir devlete yönelik yapılan toplumda korku yaratmak amacıyla gerçekleştirilen şiddet eylemi*” şeklinde yapılmıştır. Küresel bir sorun olan terörü hiçbir ülkenin tek başına çözümlenmesi mümkün değildir. Onun için terörle mücadelede uluslararası işbirliği şarttır. Bu bağlamda dünyada barışı ve güvenliği sağlamayı amaç edinen Birleşmiş Milletler Teşkilatının çalışmaları önemlidir. Birleşmiş Milletler tarafından terörizme ilişkin imzalanan 13 sözleşme bulunmaktadır. Sözleşmeler şu şekildedir: (Güleç 2012’den aktaran Taşlı, 2013: 335-336).

Tablo 2.5. Terörle Mücadele Konusunda BM Tarafından Yapılan Sözleşmeler

1963 -Tokyo Sözleşmesi: Uçaklarda işlenen suç ve eylemlerle ilgilidir.
1970 -Lahey Sözleşmesi: Uçak kaçırma olaylarına yöneliktir.
1971 -Montreal Sözleşmesi: Sivil havacılığın güvenliği ile ilgilidir.
1971 -Uluslararası Korunan Kişilere Karşı İşlenen Suçların Önlenmesi Sözleşmesi
1979 -New York Sözleşmesi: Rehin alma olaylarına yöneliktir.
1980 -New York ve Viyana Sözleşmesi: Nükleer maddelerin korunması hakkındadır.

1971-Havaalanlarında Kanunsuz Şiddet Eylemlerinin Önlenmesi ile İlgili Protokol
1988-Roma Sözleşmesi: Gemilerde gerçekleşen terör faaliyetleri ile ilgilidir.
1988-Roma Sözleşmesi: Kıyılarda gerçekleştirilen terör olayları hakkındadır.
1991-Montreal Sözleşmesi: Uçaklarda gerçekleştirilen sabotaj eylemlerine yöneliktir.
1997-Terörist Bombalarının Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi
1999-Terörizm Finansmanının Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi
2005-Nükleer Terörizmin Önlenmesi Sözleşmesi

Birleşmiş Milletler, bünyesinde bulundurduğu uzman ve yarı özerk kuruluşlarla dünya sorunlarına çözüm bulmak için çalışmalarına devam etmektedir. Söz konusu bu kuruluşlardan bazılarını bakmak gerekirse; WHO (Dünya Sağlık Örgütü), tüm insanlığın sağlığını ve tam iyilik halini sağlamayı amaçlamaktadır. FAO (Gıda ve Tarım Örgütü); tarım, hayvancılık, balıkçılık ve ormancılık kaynaklı sorunlara çözüm üretmek üzere uğraş vermektedir. UNICEF (Çocuklara Yardım Fonu), çocukların temel ihtiyaçlarının karşılanması ve çocuk haklarının korunması için organize edilmiş bir kuruluştur. UNHCR (Mülteciler Genel Komiserliği), göçmen ve mültecilerle ilgili sorunların çözümlenmesine yönelik çalışmalar yapmaktadır (Özey, 2013: 338-339; Taşlı, 2013: 344-346).

Dünyada uluslararası boyutta önlem alınması gereken birçok sorun mevcut durumdadır. Bu sorunlar yalnızca bir ülkedeki insanları değil tüm dünya toplumlarını etkilemektedir. Dolayısıyla tüm insanlığı ilgilendiren sorunlara karşı duyarlılık göstermek son derece önemlidir (Özmen, 2015: 40). Her şeyden önce sorunların varlığı tüm insanlık tarafından kabul edilmelidir. Özellikle ülkeleri yöneten insanlar bu konuda bilinçli hale gelmelidir. Çünkü sorunların çözümü için önerilen çözüm yolları çoğu kez insanların ve ülkelerin çıkarlarına ters düşebilmektedir. Onun için bireylerin gerek çevre gerek beşeri ve ekonomik dünya sorunlarına karşı hassas bir şekilde yetiştirilmesi gerekmektedir. Bu durum ancak eğitim sayesinde mümkün olmaktadır (Özey, 2013: 345).

2.3.3. Günümüz Dünya Sorunları ve Eğitim

Günümüz dünya sorunları, dünyayı ve dünya üzerinde ki canlı yaşamını olumsuz yönde etkileyen olaylardır. Küresel sorunlar diye bahsedilen bu olayların meydana gelmesi, yayılış göstermesi ve canlı cansız tüm hayatı etkilemesinde insanoğlunun eli olduğu çok açıktır. Bu nedenle sorunların çözüm noktasında tüm insanlığa büyük pay düşmektedir. Herkesin bu

konuda sorumluluk alması ve üzerine düşen görevleri yerine getirmesi gerekmektedir. Dolayısıyla küresel sorunlarının önlenmesi ve çözümü bağlamında sorumluluk sahibi bireylerin yetiştirilmesi çok büyük önem arz etmektedir. Sorumlu tavır ve davranış gösteren bireylerin yetiştirilmesi ancak bu konuda verilen eğitimle mümkün olmaktadır. Dünya sorunları karşısında bilinç kazandırmayı ve sorunların çözümü noktasında olumlu davranışlar kazandırmayı hedefleyen eğitim, bu nitelikte bireyler yetiştirmede önemlidir (Durmuş, 2020: 20; Avcı & Gümüş, 2017: 487).

Küreselleşmenin etkisiyle günümüzde ulusların yaşadığı pek çok sorun evrensel boyuta taşınmıştır. Geniş insan kitlelerini ilgilendiren bu sorunların çözülmesi için küresel vatandaş olarak hareket etmek, uluslararası işbirliği yapmak ve ortak kararlar almak gerekmektedir. Çözümün bir parçası olma yolunda gereksinim duyulan bilince sahip küresel vatandaşların yetiştirilmesi için de okullarda verilen eğitim ve öğretimin önemi büyüktür (Yazıcı, 2013: 810). Öyle ki eğitim, yalnızca bireylerde davranış değişikliği oluşturmayı amaçlamaz. Buna mukabil belli başlı sorunlar karşısında çözüme ulaştıracak davranış kazandırmayı da hedeflemektedir. Dolayısıyla dünyamızın karşı karşıya olduğu sorunlar hakkında bireylerin bilgilendirilmesi ve sorunların önlenmesi için gerekli bilincin kazandırılmasında dünya sorunlarına yönelik verilen eğitim anahtar rol oynamaktadır (Yazıcı, 2013'den aktaran Özmen, 2015: 43).

Günümüzde şiddet, nükleer tehlike, internet suçları vb. sorunlar tüm dünyayı tehdit etmeye başlamıştır. Tüm dünya toplumlarını ilgilendiren bu sorunlara geniş bir bakış açısı ile bakmak gerekmektedir. Öte yandan sorunlara çözüm üretme konusunda etkin yaklaşımlar benimsenmelidir. Bu kapsamda bireylere evrensel değerlerinin empoze edilmesi eğitimin temel amacı olmalıdır. Eğitimin işlevi; bilgi, beceri, değer ve tutumları gelecek nesillere aktarmaktır. Eğitim sisteminde evrensel değerleri benimsemiş bireylerin yetiştirilmesi ve “biz” bilincinin oluşturulması demokratik yaklaşımların temel alınması ile mümkün olmaktadır Bu bağlamda okullar, küresel sorunlara evrensel olarak yaklaşmalı ve küresel eğitimin odağında olmalıdır (Kan, 2009: 6; Özmen, 2015: 45).

Küresel gelişmelere uyum sağlayabilen ve artan küresel sorunlara çözümler üretebilen bireylerin yetiştirilmesi günümüz dünyasında bir zorunluluk haline gelmiştir. Özellikle bilgi ve iletişim teknolojisinin etkisiyle dünyanın siyasi, ekonomi gibi alanlarda iç içe geçerek küresel bir toplum haline dönüşmesi durumu, yeni toplumsal yapıya ayak uydurabilen bireylerin yetiştirilmesini gerekli kılmıştır. Buradan hareketle küresel eğitim, tüm okulların odak noktası olmalıdır. Küresel eğitim, bireylere dünyaya karşı sorumluluk bilinci kazandıran bir anlayıştır.

Diğer bir ifadeyle, bireyleri dünya vatandaşlığına hazırlamayı amaç edinen bir yaklaşımdır. Küresel eğitimle, küresel sorunlara çözümler üretebilen ve insanlık adına harekete geçebilecek duyarlılığa sahip vatandaşların eğitim sistemleri içerisinde yetiştirilmesi amaçlanmaktadır (Palaz, 2017: 31). Öğrencilere dünya ölçeğinde düşünebilme ve kara verebilme gibi yeterlilikleri kazandırmak küresel eğitimle mümkün olabilmektedir. Onun için toplumların dünyayla etkileşimi için gerekli bilgi, beceri ve tutumları kazanması gerektiği günümüzde küresel eğitimin önemi yadsınamaz.

Küresel sorunlara veya diğer bir ifadeyle dünya sorunlarına yönelik yapılan eğitim sadece bilgi edinilmesini sağlayan özellikte değildir. Bu eğitimin aynı zamanda sorunlara ilişkin belli başlı tutumların gelişmesini sağlayacak nitelikte olması önemlidir (Kan, 2009'dan aktaran Durmuş, 2020: 20). Öyle ki Global Education Programme of the North-South Centre of the Council of Europe (2008) tarafından günümüz dünya sorunları eğitiminin amacı şu şekilde ifade edilmektedir: (aktaran Yazıcı, 2013: 809).

Kritik düşünme ve analiz yeteneği kazandırma, bakış açısını genişletme, değiştirme ya da çoklu bakış açıları kazandırma, olumsuz önyargı ve kalıpları yıkma, kültürlerarası iletişim becerisi geliştirme, ekip çalışması ve işbirliğini sağlama, empati geliştirme, aktif dinleyici olabilme ve başkalarının görüşlerine saygı duymayı öğrenme, girişkenlik yeteneği kazanma, karmaşık-çelişkili-belirsiz durumlarla başa çıkabilme, tartışmaları idare edebilme, yaratıcılığı geliştirme, araştırma yapabilme, karar verme, medyanın farkında olma ve farklı değerlendirmeleri izleme, bilimsel-akılcı ve modern teknolojiden destek alma, sosyal sorumluluk sahibi olma, vizyon geliştirme, dayanışmaya açık olma, yeryüzünü bir bütün olarak algılama, doğayı ve doğal kaynakları koruma bilinci geliştirme, sorunların çözümünde aktif katılım sağlama, günümüz dünya sorunları eğitiminin temel hedefleri olarak sayılabilir.

Ülkemizde ki örgün ve yaygın öğretim kurumlarının özellikle ilk ve ortaöğretim müfredat programlarına bakıldığında; Coğrafya, Tarih, Sosyal Bilgiler, İnsan Hakları ve Demokrasi, Fen ve Teknoloji, Biyoloji gibi derslerinin bazı konuları günümüz dünya sorunları ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Buna karşın günümüz dünya sorunları eğitiminin özel bir müfredatı ve yükseköğretimde bu eğitime ilişkin uygulanan bir eğitim politikası da bulunmamaktadır (Özmen, 2015: 46). Ayrıca yükseköğretim kurumlarından eğitim fakülteleri için belirlenmiş öğretim programları incelendiğinde, az sayıda anabilim dalında çevre içerikli derslerin okutulduğu görülmektedir. Bu anabilim dalları; Sosyal Bilgiler Eğitimi, Fen Bilgisi Eğitimi, Sınıf Öğretmenliği, Coğrafya Eğitimi ve Biyoloji Eğitimidir. Okutulan dersler Çevre Eğitimi, Çevre Bilimi ve Çevre Sorunları gibi birkaç dersten öteye gitmemektedir (Kılıçoğlu, Karakuş & Öztürk, 2012: 2212).

Günümüz dünya sorunlarının çözümünde eğitimin anahtar rolü üstleneceği düşünüldüğünde, özellikle ilk ve ortaokul seviyesinde ki bireylere sunulan sosyal bilgiler dersi kapsamında bu eğitimin verilmesi önemli görülmektedir. Bu bağlamda Sosyal Bilgiler Öğretmenliği lisans programında “Günümüz Dünya Sorunları” başlığı altında 2 kredilik bir ders okutulmaktadır (Avcı & Gümüş, 2017: 488). Yükseköğretim Kurumu (YÖK) tarafından bu dersin içeriği: “*Doğal afetler, çevre sorunları, doğal kaynakların sınırlılığı, açlık, yoksulluk, işsizlik, plansız nüfus artışı, ırkçılık, insan hakları ihlalleri, salgın ve bulaşıcı hastalıklar, terör gibi küresel sorunların incelenmesi ve bu sorunların çözülmesini amaçlayan ulusal ve uluslararası kuruluşlar ile farklı yaklaşımlar*” şeklinde ifade edilmektedir. (YÖK, 2017’den aktaran Özmen, 2015: 46).

2.3.4. Günümüz Dünya Sorunları ve Sosyal Bilgiler Öğretimi

Günümüz haberleri incelendiğinde küresel ısınma, çevre sorunları, insan hakları ihlalleri, savaş, açlık, yoksulluk vb. gibi pek çok küresel sorun karşımıza çıkmaktadır. Bu durum hak ve adalet ilkelerine saygılı, sorumluluklarını bilen nitelikli vatandaşlar yetiştirme de sorunların var olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Öyle ki bugün karşılaşılan sorunlar, geçmişte insanların yapmış olduğu yanlış faaliyetlerin bir sonucudur. Gelecekte aynı duruma düşmemek için bugün tüm bireylerin görev ve sorumluluklarını en iyi şekilde yerine getirmesi gerekmektedir. Bugün yapılması gereken, dünyanın gelecek nesillere bozulmadan aktarılması konusunda bireylerin sorumlu ve bilinçli olmasını sağlamaktır. Bu durum dünya sorunlarına çözümler getirebilen bireyler yetiştirecek bir eğitim uygulaması ile mümkün olmaktadır (Karagözoğlu, 2007: 3; Özmen, 2015: 48).

Küresel sorunların çözümü için bireylerin gerekli bilgi, beceri ve değerlerle sahip olması gerekmektedir. Çözümün bir parçası olma yolunda bireylerin belli donanıma sahip olmasında genelde eğitimin özelde ise sosyal bilgiler dersinin önemi büyüktür. Bu nedenledir ki; sosyal bilgiler, bireylerin yaşadığı çevreden hareketle dünyayı ve dünyada meydana gelen olayları anlama, insanlığı ilgilendiren çevresel ve toplumsal sorunlara çözümler üretme gibi temel amaçlarla tasarlanmış bir derstir. Sosyal bilgiler öğretiminin amacı; demokratik toplumun vatandaşları olarak bireylerin, ulusal ve evrensel yararı gözeterek bilinçli ve mantıklı kararlar almalarını sağlamaktır. Bir diğer ifadeyle ulusal ve evrensel değerleri benimsemiş küresel vatandaşların yetiştirilmesi, sosyal bilgiler öğretiminin temel hedeflerindedir. Dolayısıyla sosyal bilgiler dersinde küresel sorunlar ve bu sorunların çözümü noktasında evrensel değerleri hayatına yansıtmış vatandaşların yetiştirilmesine odaklanılmaktadır (Durmuş, 2020: 21; Palaz, 2017: 43-44).

Dünyada yaşanan küreselleşme hareketi, diğer alanlarda olduğu gibi eğitim alanında da değişim ve dönüşüme neden olmuştur. Küreselleşmenin etkisiyle evrensel hak ve sorumluluklar eğitim programlarında daha fazla ön planda tutulmuştur. Ayrıca küreselleşme hareketi karar verme, problem çözme, eleştirel düşünme becerisi gelişmiş duyarlı vatandaşların yetiştirilmesini de zorunlu kılmıştır. Eğitimde alanında küreselleşmenin etkisiyle yaşanan bu gelişmelerden sosyal bilgiler öğretimi de etkilenmiştir. Çünkü sosyal bilgiler öğretiminin temel amaçların birisi, bireylerin olumlu davranışlar kazanmasını sağlamaktır. Öyle ki bireylerin çağdaş anlamda düşünen, karar alan, belli becerilere sahip duyarlı bir vatandaş olarak yetiştirilmesi sosyal bilgiler öğretiminin öncelikleri arasındadır (Öztürk & Otluoğlu, 2002'den akt. Kan, 2009: 38).

Küreselleşmenin eğitim alanında oluşturduğu değişim hareketlerinden sosyal bilgiler öğretim programı da etkilenmiştir. 1998 yılında uygulamaya konulan sosyal bilgiler öğretim programında küreselleşme ve küreselleşmenin getirdiği sorunlar bilgi olarak doğrudan bir ünite veya konu içerisinde yer almazken, 2005 yılında yürürlüğe giren sosyal bilgiler öğretim programının amaç ve içeriğinde küresel sorunlara yer verildiği görülmüştür. Zira bu programda 4, 5, 6 ve 7. sınıflarda “küresel bağlantılar” öğrenme alanı ile doğrudan küreselleşme ve küresel sorunlara ilişkin bilgi aktarımı yapılmaktadır. Ayrıca diğer öğrenme alanlarında konuya ilişkin kazanımlar mevcut durumdadır. Öte yandan 2018 yılında uygulamaya konulan yeni sosyal bilgiler öğretim programında da dünyada ki sorunların farkında olan ve sorunlara çözümler üretebilen etkin Türk vatandaşları yetiştirmenin öneminden bahsedilmektedir (Durmuş, 2020: 22).

2.3.5. İlgili Araştırmalar

Kan (2009) “*Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Küresel Sorunlarla İlgili Tutumları ve Ders Programlarına Yönelik Önerileri*” adlı doktora tezinde sosyal bilgiler öğretmen adaylarının küresel sorunlara ilişkin tutumları bazı özelliklere göre incelenmiş ve öğretmen adaylarının ders programına yönelik önerileri belirlenmiştir. Çalışma kapsamında 734 öğretmen adayına ölçek uygulanmıştır. Ayrıca öğretmen adaylarına programa ilişkin önerilerini belirlemek için küresel sorunlarla ilgili açık uçlu sorular yöneltilmiştir. Çalışma sonucunda öğretmen adaylarının küresel sorunlara yönelik tutumlarının, bazı değişkenlere (öğrenim görülen üniversite, cinsiyet, yabancı dil bilme) göre kısmen farklılaştığı görülmüştür. Yapılan nitel araştırma sonucunda ise öğretmen adaylarının programa ilişkin; ders sayısı arttırılmalı, dersler etkinliklerle desteklenmeli, derslerde güncel konulara yer verilmeli vs. gibi önerilerde bulunduğu gözlenmiştir.

Kılıçoğlu, Karakuş ve Öztürk (2012) “*Günümüz Dünya Sorunlarına Yönelik Tutum Ölçeği Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması*” isimli makalelerinde günümüz dünya sorunlarına yönelik bir tutum ölçeği geliştirmişlerdir. Ölçeğin geliştirilme sürecinde uzman görüşlerinden yararlanılarak ve alanyazın taraması yapılarak 45 maddelik madde havuzu oluşturulmuştur. Ölçek, farklı branşlarda öğrenim gören 477 öğretmen adayına sunulmuştur. Öğretmen adaylarının günümüz dünya sorunlarına yönelik algılarından yararlanılarak 24 maddelik bir tutum ölçeği geliştirilmiştir. Geçerlik ve güvenirlik analizleri sonucunda geliştirilen ölçeğin, öğretmen adaylarının günümüz dünya sorunlarına ilişkin tutumlarının belirlenmesinde kullanılabileceği belirtilmiştir.

Yazıcı (2013) “*Ortaöğretim Öğrencilerinin Günümüz Dünya Sorunlarına Yönelik Tutumları*” adlı çalışmada ortaöğretim öğrencilerinin günümüz dünya sorunlarına ilişkin tutum düzeyleri çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmiştir. Çalışma kapsamında “*Günümüz Dünya Sorunları Tutum Ölçeği*” kullanılmış olup bu ölçek çeşitli ortaöğretim okullarında öğrenim gören 478 öğrenciye sunulmuştur. Öğrencilerin tutum ölçeğinden aldığı puanlar ANOVA ile belirlenmiştir. Çalışmadan elde edilen verilere göre öğrencilerin günümüz dünya sorunlarına yönelik tutumları olumlu düzeyde bulunmuştur. Ayrıca çalışma da öğrencilerin konuya ilişkin tutumlarının cinsiyet ve sınıf düzeyi değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiştir.

Özmen (2015) “*Öğretmen Adaylarının Zihin Haritalarında Günümüz Dünya Sorunları*” isimli yüksek lisans tezinde öğretmen adaylarının zihin haritalarına yansıyan

günümüz dünya sorunlarının tespit edilmesi amacını gütmüştür. Nitel araştırmaya dayalı olarak gerçekleştirilen araştırmanın çalışma grubunu 200 öğretmen adayı oluşturmuştur. Araştırmanın sonucunda öğretmen adaylarının günümüz dünya sorunlarını tanıdıkları ve bu sorunlara ilişkin çeşitli bilgilere sahip oldukları görülmüştür. Öğretmen adayları zihin haritalarında küresel ısınma, doğal afetler, açlık ve yoksulluk gibi olayları en önemli günümüz dünya sorunları olarak yansıtmıştır. Ayrıca öğretmen adaylarının yaklaşık yarısının dünya sorunlarına ilişkin iyi bir duyarlılık düzeyine sahip olduğu gözlenmiştir.

Palaz (2017) "*Sosyal Bilgiler Eğitiminde Küresel Sorunlar ve Öğretimi*" adlı doktora tezinde küresel sorunları akademisyenlerin, sosyal bilgiler öğretmenlerinin ve ortaokul öğrencilerinin nasıl algıladıklarını, küresel sorunların sosyal bilgilerin öğretiminde nasıl yer aldığını ve bu sorunlara ilişkin konuların öğretiminde karşılaşılan sorunların neler olduğunu belirlemiştir. Çalışma sürecinde yarı yapılandırılmış görüşme formları kullanılmıştır. Bu formlar 10 akademisyen, 20 öğretmen ve 30 öğrenci olmak üzere toplam 60 kişiye sunulmuştur. Çalışma sonucunda, akademisyenlere göre en önemli küresel sorunların insan hakları ihlalleri, terör, savaş, doğal kaynakların tükenmesi gibi olayların olduğu görülmüştür. Ayrıca öğretmenlerin ders süresinin azlığı ve materyallerin yetersizliği nedeniyle küresel sorunların öğretiminde sorunlar yaşadığı gözlenmiştir.

Avcı ve Gümüş (2017) tarafından yazılan "*Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Günümüz Dünya Sorunlarına Yönelik Tutumlarının İncelenmesi*" isimli makalede öğretmen adaylarının günümüz dünya sorunlarına ilişkin tutumları çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmiştir. Çalışmada "*Günümüz Dünya Sorunları Tutum Ölçeği*" kullanılmıştır. Bu tutum ölçeği, 331 sosyal bilgiler öğretmen adayına sunulmuştur. Araştırma sonucunda öğretmen adaylarının dünya sorunlarına son derece duyarlı oldukları fakat sorunların çözümüne katılım noktasında duyarsız kaldıkları ortaya çıkmıştır. Yani öğretmen adayları, sorunlar hakkında bilgi sahibi olmalarına rağmen bu sorunların çözümü için bir sivil toplum örgütüne katılım konusunda isteksizdirler. Bu durum öğretmen adaylarının sorun çözme noktasında ki bilgi eksikliğini göstermektedir.

Koç & Dumlu (2020) "*Bireylerin Bazı Değişkenler Açısından Günümüz Dünya Sorunlarına İlişkin Tutumlarını Belirlemeye Yönelik Bir İnceleme*" adlı çalışmalarında bireylerin günümüz dünya sorunlarına yönelik tutumları ile çeşitli değişkenler arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını saptamaya çalışmışlardır. Çalışmaya Sivas şehrinde ikamet eden farklı yaş gruplarında 240 birey katılmıştır. Tarama modeline göre yapılandırılan çalışmada Kılıçoğlu vd. (2012) tarafından geliştirilen "*Günümüz Dünya Sorunları Tutum Ölçeği*" kullanılmıştır.

Ölçekten elde edilen verilere bakıldığında, bireylerin günümüz dünya sorunlarına ilişkin tutumları ile yaş grupları değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olduğu fakat günümüz dünya sorunlarına yönelik tutumları ile gelir düzeyleri değişkeni arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Durmuş (2020) “8. Sınıf Öğrencilerinin Küresel Sorunlara Dair Sorumluluk ve Duyarlılıklarının Belirlenmesi” isimli yüksek lisans tezinde öğrencilerin açlık, iklim değişikliği ve çevre kirliliği gibi küresel sorunlara ilişkin duyarlılık ve sorumluluk düzeylerini belirlemeye çalışmıştır. Çalışmaya 8. sınıf düzeyinde öğrenim gören 28 öğrenci katılmış olup çalışmada 3 adet sorumluluk etkinliği ve açık uçlu anket kullanılmıştır. Araştırma sonucunda öğrencilerin açlık, iklim değişikliği ve çevre kirliliği sorunlarına duyarlı oldukları ama sorumlu davranışlarını ifade ederken sınırlı cevap verdikleri görülmüştür. Bununla birlikte öğrencilerin küresel sorunlara yönelik yapılan çalışmaları yeterli bulmadıkları ve küresel sorunların çözümüne ilişkin ağaçlandırma, israf etmeme, sanayi bacalarına filtre takılması, yenilenebilir enerji kaynağı kullanılması ve toplu taşıma araçlarının tercih edilmesi gibi önerilerde buldukları gözlenmiştir.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin günümüz dünya sorunları ve çözüm yollarını öğrencilere empoze etmesinde, öğrencilerin ise dünya sorunlarına karşı bir farkındalık kazanması noktasında sosyal bilgiler ders kitaplarının muhtevası önemlilik arz etmektedir. Sosyal bilgiler ders kitaplarının günümüz dünya sorunlarına ilişkin amaçlara uygun, güncel ve objektif bir bakış açısıyla hazırlanması gerekmektedir. Metin ve görsellerin öğrencilerin çevre duyarlılığı ve anlayışı kazanması noktasında yeterlilik göstermesi lazımdır. Bu nedenledir ki sosyal bilgiler ders kitaplarının günümüz dünya sorunları bağlamında incelenmesi ve değerlendirilmesi önemlilik arz etmektedir.

Alanyazın incelendiğinde sosyal bilgiler ders kitaplarının günümüz dünya sorunlarına bağlamında incelenmesine yönelik bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Onun için böyle bir çalışmanın yapılması alanda konuyla ilgili boşlukları doldurması ve günümüz dünya sorunlarına ilişkin eğitim paydaşlarında bir farkındalık uyandırması için önemlidir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM

Araştırma nitel araştırma yöntemlerine göre yapılandırılacaktır. Nitel araştırma, beşeri ve sosyal problemlere ilişkin birey veya grupların yüklediği anlamları keşfetme amacını güden bir yaklaşımdır (Creswell, 2017: 4). Bu yaklaşımın kökleri sosyoloji, antropoloji, eğitim, sağlık, hukuk, toplum hizmeti, gazetecilik gibi çeşitli uygulama alanlarına uzanmaktadır. Kapsamı oldukça geniş olmasına rağmen 20. yüzyılın sonlarında bir araştırma metodolojisi haline gelen nitel araştırma, ayrıntılı ve derin konularda çalışma imkânı sağlayan bir araştırma türüdür (Merriam, 2013). Bu araştırma türünün en belirgin özelliği, doğal ortamda meydana gelen olgu ve davranışlar üzerinde çalışmanın sürdürülmesidir. Dolayısıyla araştırmacı bu yaklaşımla verilere doğrudan kaynağından ulaşmaktadır (Büyüköztürk vd, 2017: 253).

3.1. Araştırmanın Modeli

Nitel araştırma; görüşme, gözlem, doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, olay ve algıların doğal bir ortamda gerçekçi bir şekilde ortaya konmasına ilişkin bir sürecin izlendiği araştırma olarak ifade edilmektedir (Yıldırım & Şimşek, 2018: 41). Bu bağlamda araştırmada verilerin bütüncül ve gerçekçi bir yaklaşımla ortaya konulması amacıyla nitel araştırma yaklaşımına dayalı doküman incelemesi tekniği kullanılacaktır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgular hakkında bilgi içeren yazılı kaynakların analizini kapsamaktadır. Araştırmanın problem durumu doğrultusunda hangi dokümanın önemli olduğu ve veri kaynağı olarak kullanılabilceği seçilmektedir. Eğitim ile ilgili çalışmalarda ders kitapları, öğretim programları, toplantı tutanakları, ev ödevleri, öğretmen el kitapları vs. doküman olarak seçilmektedir (Yıldırım & Şimşek, 2018: 189- 190). Çalışma da problem durumu doğrultusunda sosyal bilgiler ders kitapları ve 2018 sosyal bilgiler öğretim programı doküman olarak belirlenmiştir.

3.2. Verilerin Toplanması

Doküman incelemesi yapılırken izlenmesi gereken bir dizi aşama bulunmaktadır. Ancak bu aşamalar daha çok genel bir yönerge olarak dikkate alınmalıdır. Öyle ki her araştırmacı bu aşamaları problemin özelliğine ve araştırma sonucunda elde etmek istediği hedefe bağlı olarak yeniden yorumlayabilmektedir. Hedeflenen olgu veya olaya ilişkin yazılı materyallerin analizini kapsayan doküman incelenmesi belli başlı beş aşamada yapılmaktadır. Bu aşamalar;

dokümanlara ulaşma, orijinalliğini kontrol etme, dokümanlarını anlama, veriyi analiz etme ve veriyi kullanmadır (Yıldırım & Şimşek, 2018: 194). Araştırmada bu aşamaların izlenmesiyle verilerin toplanması hedeflenmektedir. Veri toplama kaynağı olarak 2020-2021 eğitim-öğretim yılında devlet okullarında okutulmakta olan sosyal bilgiler ders kitapları (4, 5, 6, 7. sınıf) seçilmiştir. Çalışmaya 2021 yılında başladığı için o dönemin güncel sosyal bilgiler ders kitapları veri toplama kaynağı olarak belirlenmiş ve çalışma konusu bağlamında incelenmiştir.

Tablo 3.1. Araştırmada İncelenen Kitaplar

Kitaplar	Yazarlar	Yayın Tarihi	Yayın Evi	Yayın Yeri
4.Sınıf	Sami Tüysüz	2019	Tuna Yay.	Ankara
5.Sınıf	Ö.F. Evirgen, J. Özkan, S. Öztürk	2020	MEB Yay.	İstanbul
6.Sınıf	C. Yıldırım, F. Kaplan, H. Kuru, M. Yılmaz	2020	MEB Yay.	İzmir
7.Sınıf	G. Gültekin, S. Aygün, M. Akpınar, M. Nohutçu, P. Özerdoğan	2020	MEB Yay.	İstanbul

3.3. Verilerin Çözümlemesi (Analizi)

Sosyal bilgiler ders kitaplarından elde edilen verilerin içerik analizi tekniği ile çözümlenmesi amaçlanmaktadır. İçerik analizi, birbirine benzeyen verilerin belirli temalar ve kavramlar çerçevesinde bir araya getirilmesi amacıyla yapılan tekniktir. Özellikle sosyal bilimler alanında sıklıkla kullanılan bu teknik, metin veya metinlerden oluşan kümenin içerisinde yer alan kavramların veya sözcüklerin varlığını belirlemeye yönelik yapılmaktadır. Burada amaç, kavram ve sözcüklerini anlam ve ilişkilerini belirlemek ve analiz ederek metinlerde yer alan mesajlara ilişkin çıkarımlarda bulunmaktır. Ayrıca içerik analizi sadece metinler üzerinde kullanılan bir teknik değildir. Fotoğraf, resim gibi görsel unsurlar, konuşmalar, televizyon programları, tiyatro gösterileri de içerik analizi yöntemiyle incelenebilmektedir (Büyüköztürk vd, 2017: 259).

Araştırma kapsamında günümüz dünya sorunları ve çözümlerine ilişkin 4, 5, 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan yazılı ve görsel veriler incelenmiş ve açıklamaya çalışılmıştır. Bu amaçla çalışmada yazılı ve görsel alıntılara yer verilmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

4.1. 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programından Günümüz Dünya Sorunlarına İlişkin Elde Edilen Bulgular (Amaç ve Kazanım İfadeleri)

Araştırma çerçevesinde incelenen 2018 sosyal bilgiler öğretim programında günümüz dünya sorunlarını doğrudan ve dolaylı ilgilendiren 4 özel amaç (5, 6, 14 ve 17 sayılı özel amaç cümleleri) ifadesine rastlanılmıştır. Ayrıca sınıf düzeyine göre farklılaşan öğrenme alanları içeriğinde günümüz dünya sorunlarıyla ilgili 9 kazanım ifadesine yer verildiği gözükmektedir.

Tablo 4.1. 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı Özel Amaç İfadeleri

5) Yaşadığı çevre ile dünyanın genel coğrafi özelliklerini tanıyarak insan ile çevre arasındaki etkileşimi açıklamaları ve mekânı algılama becerileri geliştirmeleri,
6) Doğal çevrenin ve kaynakların sınırlılığının farkına varıp çevre duyarlılığı içerisinde doğal kaynakları korumaya çalışmaları, sürdürülebilir çevre anlayışına sahip olmaları,
14) Katılımın önemine inanmaları, kişisel ve toplumsal sorunların çözümü için görüşler belirtmeleri,
17) Ülkesini ve dünyayı ilgilendiren konulara duyarlılık göstermeleri amaçlanmaktadır

Tablo 4.2. 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı Kazanım İfadeleri

4.3.6. Doğal afetlere yönelik gerekli hazırlıkları yapar.
4.4.5. Teknolojik ürünleri kendisine, başkalarına ve doğaya zarar vermeden kullanır.
4.5.5. Çevresindeki kaynakları israf etmeden kullanır
5.1.4. Çocuk olarak haklarından yararlanmaya ve bu haklarının ihlal edildiği durumlara örnekler verir.
5.3.4. Yaşadığı çevredeki afetlerin ve çevre sorunlarının oluşum nedenlerini sorgular.
5.3.5. Doğal afetlerin toplum hayatı üzerine etkilerini örneklerle açıklar.
6.5.2. Kaynakların bilinçsizce tüketilmesinin canlı yaşamına etkilerini analiz eder.
7.3.3. Örnek incelemeler yoluyla göçün neden ve sonuçlarını tartışır.
7.7.4. Arkadaşlarıyla birlikte küresel sorunların çözümüne yönelik fikir önerileri geliştirir (Küresel iklim değişimi, açlık, doğal afetler, terör ve göç konuları ele alınır).

Öğretim programında elde edilen bulgulara göre günümüz dünya sorunları ve çözüm yollarıyla ilgili 4. sınıf düzeyinde 3, 5. sınıf düzeyinde 3, 6. sınıf düzeyinde 1 ve son olarak 7. sınıf düzeyinde 2 kazanım ifadesine rastlanılmıştır. Bu verilere göre günümüz dünya sorunları ve çözüm yollarıyla ilgili kazanımların sınıf düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermediği saptanmıştır. Ancak ünite bazında “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” öğrenme alanının günümüz dünya sorunlarına ilişkin daha fazla kazanım ifadesi içerdiği (4 kazanım) tespit edilmiştir. Ayrıca 7. sınıf düzeyi 7.7.4. numaralı kazanım cümlesine bakıldığında “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanında günümüz dünya sorunlarının doğrudan konu olarak işlendiği anlaşılmaktadır.

4.2. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarından Günümüz Dünya Sorunlarına İlişkin Elde Edilen Bulgular

Araştırma kapsamında incelenen 4, 5, 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında günümüz dünya sorunlarına ilişkin önemli bilgilerin yer aldığı görülmüştür. Söz gelimi incelenen tüm ders kitapları yazılı ve görsel unsurlarıyla günümüz dünya sorunlarını doğrudan veya dolaylı olarak yansıtmaktadır. Ayrıca ders kitaplarında konuya ilişkin anlamlı bir farklılığın oluşmadığı gözlenmiştir. Tablo 4.3’de görüldüğü üzere günümüz dünya sorunlarına ilişkin bilgiler sınıf düzeyine göre homojen bir dağılım göstermektedir. Öyle ki 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 15, 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 11, 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 14, 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 13 küresel soruna ait bilgilere ulaşılmıştır.

Tablo 4.3. Ders Kitaplarının Günümüz Dünya Sorunlarına Yer Verme Durumları

Doğal Sorunlar	4. Sınıf	5. Sınıf	6. Sınıf	7. Sınıf
Çevre Sorunları	+	+	+	+
Doğal Afetler	+	+	+	+
Doğal Kaynakların Sınırlılığı	+	+	+	
Küresel Isınma ve İklim Değişikliği				+
Ozon Tabakasının Tahribatı				
Beşeri Sorunlar	4. Sınıf	5. Sınıf	6. Sınıf	7. Sınıf
Açlık	+			+
Ayrımcılık	+	+	+	+
Çocuk Hakları Sorunları	+	+		
Dilsel ve Dinsel Sorunlar	+	+	+	+
Eğitim Sorunu	+		+	

Enerji Sorunu			+	
Göç ve Mültecilik	+	+	+	+
İrkçılık				+
İnsan Hakları İhlalleri	+	+	+	+
İşsizlik				
Nüfus Artışı			+	+
Ormanların Tahrip Edilmesi		+	+	
Salgın Hastalıklar				
Terör	+		+	+
Yoksulluk	+		+	
Güncel Sorunlar	4. Sınıf	5. Sınıf	6. Sınıf	7. Sınıf
Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği			+	
İsraf ve Aşırı Tüketim Sorunu	+			
Şehirleşmeye Bağlı Sorunlar	+			+
Yaşlılığa Bağlı Sorunlar		+		+
İletişim Araçları Zararları	+	+		

Tablo 4.3'e bakıldığında çalışma kapsamında günümüz dünya sorunları doğal, beşeri ve güncel sorunlar olmak üzere 3 sınıfa ayrıldığı görülmektedir. Bu sınıflama doğrultusunda sosyal bilgiler ders kitapları üzerinde yapılan inceleme neticesinde dünyamızın beşeri sorunlarına (insan etkisi olan) ders kitaplarında daha fazla yer ayrıldığı görülmüştür. Beşeri sorunlar içerisinde ayrımcılık, dilsel ve dinsel sorunlar, göç ve mültecilik, insan hakları ihlalleri sorunlarına ilişkin yazılı ve görsel bilgilere tüm sosyal bilgiler ders kitaplarında rastlanılmıştır. Salgın hastalıklar, işsizlik gibi sorunlara ise hiçbir ders kitabında değinilmediği görülmüştür.

Sosyal bilgiler ders kitaplarında doğal (doğada kendiliğinden meydana gelen) sorunların aktarımı da yapılmıştır. Özellikle doğal afetler, çevre sorunları, doğal kaynakların sınırlılığı konularına her sınıf düzeyinde ağırlık verildiği saptanmıştır. Ancak sosyal bilgiler ders kitaplarında küresel ısınma ve iklim değişikliği sorununa ilişkin az sayıda bilgiye ulaşılmıştır. Ozon tabakasının tahribatı sorununa ilişkin bilgilere ise hiçbir ders kitabında rastlanılmamıştır.

Çalışma kapsamında toplumsal cinsiyet eşitsizliği, israf ve aşırı tüketim sorunu, şehirleşme, iletişim araçları zararları ve yaşlılık sorunları "Güncel Sorunlar" başlığı altında incelenmiş olup ders kitaplarının bu sorunların aktarımında yetersiz kaldığı gözlenmiştir.

4.2.1. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının İncelenmesi

4, 5, 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitapları 7 farklı öğrenme alanından oluşmaktadır. Sosyal bilgiler ders kitapları sırasıyla “Birey ve Toplum”, “Kültür ve Miras”, “İnsanlar, Yerler ve Çevreler”, “Bilim, Teknoloji ve Toplum”, “Üretim, Dağıtım ve Tüketim”, “Etkin Vatandaşlık”, “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanları doğrultusunda yapılandırılmaktadır. Çalışma kapsamında günümüz dünya sorunları ve çözüm yolları bu öğrenme alanları içerisinde incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Elde edilen veriler yine bu öğrenme alanları içerisinde ifade edilmiştir ve yorumlanmıştır.

4.2.1.1. 4. Sınıf Ders Kitabı İncelemesi

Birey ve Toplum Öğrenme Alanı

4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı “Birey ve Toplum” öğrenme alanı geneli itibarıyla bireylerin kimliği, ilgi ve ihtiyaçları, yetenekleri, bireysel farklılıkları gibi konuları içermektedir. Bireysel farklılıklar konusunda farklı yeteneklere ve kişilik özelliklerine sahip bireylerin yanı sıra toplumda dezavantajlı konumda bulunan kişilerin (engelli, sağlık sorunu yaşayan, yoksul, göçmen) hayatlarına dair bilgiler aktarılmaktadır. Ders kitabının 26. Sayfasında Görsel 1’de görüldüğü gibi günümüz dünya sorunlarında biri olan göç/göçmen sorunu yansıtılmıştır. Ülkemizde misafir kalan göçmen çocukların dilsel ve eğitsel sorunları ele alınmıştır. Göçmen çocukların Türkçe bilmedikleri için derslerde zorlandıkları ve eğitsel faaliyetlere katılamadıkları belirtilmiştir. Toplumda dezavantajlı konumda bulunan bu çocukların durumu örnek gösterilerek bireylere empati becerisi ve sorumluluk değeri kazandırılmaya çalışılmıştır

Resim 1: 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (Tuna Yayınları), 2019: 26.

Ders kitabının 27. sayfasında bir diğerküresel sorun olan yoksulluk sorunu ele alınmıştır. Yoksulluk veya fakirlik, yaşam için gerekli olan mal ve eşyaların alınamaması anlamına gelmektedir (Bilgen, 2013: 79). Günümüz dünyasının en önemli sorunlarının başında gelen yoksulluk sorunu karşısında öğrencilerin duyarlılık ve sorumluluk duygusu içinde yaptıkları örnek davranış Resim 2’de görüldüğü üzere ders kitabında aktarılmıştır.

Resim 2: 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (Tuna Yayınları), 2019: 27.

Aydın’ın Germencik ilçesinde bulunan Bozköy İlkokulu 3/A sınıfı öğrencileri hiç tanımadıkları yetim öğrenciye harçlıklarından biriktirdikleri paraları göndererek örnek bir davranış içerisinde bulundular.

3/A sınıfı öğrencileri, öğretmenleri önderliğinde sosyal sorumluluk projesi kapsamında Samsun’daki bir okulda öğrenim gören hiç tanımadıkları öğrenciye yardımda bulunmak için kampanya düzenledi. Öğrenciler harçlıklarından arttırdıkları paraları sınıf kumbarasında topladılar. Duyarlılık ve sorumluluk duygusu içinde toplanan bu paralar “Her Sınıfın Bir Yetim Kardeşi Olsun” projesi adı altında yetim öğrenciye gönderildi (Gazete Haberi aktaran Tüysüz, 2019: 27).

Kültür ve Miras Öğrenme Alanı

Bu öğrenme alanında ana hatlarıyla aile kurumunun tarihi, milli kültür öğeleri, geleneksel çocuk oyunları, milli mücadele dönemi ve kahramanları gibi konular işlenmiştir. Ancak günümüz dünya sorunları ve çözüm yollarına dair herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.

İnsanlar, Yerler ve Çevreler Öğrenme Alanı

İnsanlar, yerler ve çevreler öğrenme alanı; konum, doğal ve beşeri kaynaklar, hava olayları, yeryüzü şekilleri ve doğal afetler konularını kapsamaktadır. Günümüz dünya sorunları içerisinde yer alan doğal afetler sorunu bu öğrenme alanının konuları arasında yer almaktadır.

Öğrenme alanı kapsamında doğal afetlerin ne olduğu, nasıl gerçekleştiği ve bu felaketlerden nasıl korunması gerektiği (çözüm önerileri) yazılı ve görsel içeriklerle ifade edilmiştir.

Resim 3 ve Resim 4: 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (Tuna Yayınları), 2019: 82.

Doğal afetler veya diğer bir tabirle doğal felaketler, çoğunlukla aniden gerçekleşen ve daha sonra engellenmesi mümkün olmayan, can ve mal kaybına neden olan olaylardır (Vardar, 2013: 282). Deprem, tsunami, heyelan sel, erozyon, çığ ve fırtınalar doğal afetlerden bazılarıdır. Günümüz dünyasının en önemli sorunlarından biri olan bu felaketlere ders kitabının 82-90 sayfaları aralığında yer verilmiştir. Doğal afetlerin oluşumu ve bu felaketlerden nasıl korunulması gerektiği hakkında bilgiler verilmiştir. Örnek vermek gerekirse; Resim 3’de görülen deprem afetinden korunmak için acil durum planı yapılması ve deprem çantası oluşturması gerektiğine ders kitabında vurgu yapılmıştır. Yine Resim 4’de görülen heyelan felaketi oluşumunun engellenmesi için ağaçlandırma faaliyetlerine önem verilmesi gerektiği ders kitabında aktarılmıştır. Genel itibariyle söylemek gerekirse doğal afetlerin hem oluşumu hem önlenmesi insanoğlunun elindedir. Onun için bireylerin doğal çevreye karşı duyarlı olması ve her türlü felakete karşı hazırlıklı olup sorumlu hareket etmesi önemlilik arz etmektedir.

Bilim, Teknoloji ve Toplum Öğrenme Alanı

Teknoloji, teknolojinin kullanımı, teknolojik ürünler, teknolojinin zaman içerisindeki gelişimi ve teknolojinin zararları öğrenme alanının konuları arasındadır. Teknolojinin faydaları olduğu kadar zararları da bulunmaktadır. Öyle ki teknoloji hayatımızı değiştirirken çevremizi de değiştirmektedir. Örneğin inşaat teknolojisinde ki gelişmelerin sonucunda az katlı binaların yerini çok katlı binalar almaktadır. Bu durum doğal çevrenin zarar görmesine ve şehirleşme sorununun ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır.

Resim 5 ve Resim 6: 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (Tuna Yayınları), 2019: 103.

Ders kitabının 103. sayfasında teknolojik gelişmelerin sonucunda meydana gelen şehirleşme sorunu iki farklı görselde (Resim 5 ve Resim 6) belirtilmiştir. Kırdan kente doğru gerçekleşen göçe ve şehirde ki nüfusun artmasına bağlı olarak ortaya çıkan şehirleşme sorunu konut, altyapı, trafik gibi beşeri; hava kirliliği, yeşil alanların azalması gibi doğal sorunları da beraberinde getirmektedir. Bugün özellikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde görülen bu sorunlar, teknolojik gelişimin olumsuz bir sonucudur.

Teknolojik gelişimle birlikte teknolojik ürünlerin kullanımını da artmaktadır. Bu durum insan sağlığı açısından oldukça tehlikelidir. Söz gelimi ders kitabının 114. sayfasında teknolojik ürünlerin zararları hakkında önemli bilgiler yer almaktadır.

...“Cep telefonları, bilgisayarlar, kulaklık, kablosuz modem, fare ve klavyeler ile uzaktan kumandaların yaydıkları elektronik dalgalar ile bizleri olumsuz etkiliyor. Örneğin cep telefonları beyin ısını arttırarak beyin hücrelerimizin ölmesine ve kulağımızın zarar görmesine yol açabiliyor...” (Tüysüz, 2019: 114) şeklinde ifadeyle ders kitabında teknolojik ürünlerin zararlı etkileri belirtilmiştir.

Öte yandan teknolojik ürünler sadece insan hayatını değil diğer canlı türlerinin yaşamını da olumsuz yönde etkilemektedir. Teknolojik ürünlerin yanlış kullanılması doğal hayatta, özellikle de hayvanlara zararlar vermektedir. Konuya örnek teşkil edecek olay ders kitabının 118. sayfasında aktarılmıştır. Bu olayın aktarılmasıyla teknolojinin zararlarına ve gürültü kirliliğine atıf yapılmıştır. Olayın aktarılmasında güncel bir gazete haberinden yararlanılmıştır. Böyle bir aktarımın yapılmış olması ders kitabında güncel sorun ve olayların dikkate alındığını bizlere göstermektedir.

Resim 7: 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (Tuna Yayınları), 2019: 118.

Antalya’da yapılan Anadolu Rallisi sırasında neslinin son örnekleri olan ve koruma altında bulunan alageyikler zarar gördü. Ralli sırasında yarış otomobillerinin çıkardığı motor gürültüsü nedeniyle 44 alageyikten hamile olan 7’si düşük yaparak can verdi. Gürültüden zarar gören diğer alageyikler ise panikle kaçarken kayalara ve ağaçlara çarparak yaralandı (İnternet Haberi aktaran Tüysüz, 2019: 118).

Üretim, Dağıtım ve Tüketim Öğrenme Alanı

Ekonomik faaliyetler, istek ve ihtiyaçlar, bilinçli tüketicilik ve tasarruf konuları öğrenme alanı içerisinde işlenmiştir. İstek ve ihtiyaçlar konusunda günümüz dünya sorunlarında biri olan açlık sorunu dile getirilmiştir. Açlık, vücudun yeterli düzeyde besin alamaması durumudur (Akdemir, 2018: 103). İnsanoğlunun tarih boyunca en büyük endişelerinden biri olan açlık konusuna ders kitabının 123. sayfasında değinilmiştir.

Resim 8: 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (Tuna Yayınları), 2019: 123.

Türk Kızılayı Telafer ve Musul bölgesindeki ihtiyaç sahiplerine dağıtılmak üzere 20 tırdan oluşan, toplam 500 tonluk insani yardım malzemesi gönderdi. Bölgelere gönderilen yardım malzemeleri arasında kuru gıda, pirinç, bulgur, yatak, battaniye, çadır, uyku tulumu ve giyim eşyası gibi malzemeler bulunuyordu (İnternet Haberi aktaran Tüysüz, 2019: 123).

Ders kitabında yer alan yukarıda ki gazete haberinde aktarıldığı gibi savaş, terör vb. olayların olduğu bölgelerde yaşayan insanlar açlık ve yoksulluk sorunu ile karşı karşıya durumdadır. Öyle ki yeryüzünde açlık ve yoksulluktan etkilenen nüfusun %75'i savaşların meydana geldiği bölgelerde yaşamaktadır. Dolayısıyla açlık ve yoksulluk sorunu tüm dünyanın ortak sorunudur. Bu sorunlara dikkat çekmek ve çözüm yolları geliştirmek insanoğlunun en önemli görev ve sorumluluklarından biri olmalıdır.

Hemen hemen tüm dünyanın yaşadığı açlık ve yoksulluk sorunu karşısında bireylerin bilinçli ve sorumlu olarak yetiştirilmesi çok büyük önem arz etmektedir. Konuya ilişkin öncelikle bireylere ihtiyaç malzemelerinin tüketimi konusunda gerekli telkinler yapılmalıdır. Bireylere bilinçli tüketici olma ve tasarruflu olmayı benimseme hususunda gerekli eğitim verilmelidir. Söz gelimi ders kitabının 143. sayfasında konuya örnek teşkil edecek ve farkındalık oluşturacak bir olay aktarılmıştır.

Resim 9 ve Resim 10: 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (Tuna Yayınları), 2019: 143.

Havza İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü ilçe sınırları içerisinde bulunan ilk ve ortaokul öğrencileri arasında ekmek israfının önlenmesi konusunda bir farkındalık oluşturmak için edebi bir yarışma düzenledi. Öğrenciler “Ekmek İsrafının Önlenmesi” konulu kompozisyon, şiir ve resimleri ile yarışmaya katıldı. Yarışmada derece elde eden öğrencilere ödülleri yapılan bir törenle verildi (İnternet Haberi aktaran Tüysüz, 2019: 143).

Günümüz dünyasının en önemli sorunlarından biri de hiç şüphesiz içme suyu sorunudur. BM raporlarına göre bir milyarı aşkın kişi temiz içme suyundan yoksun durumdadır. Bundan ötürü su kaynaklarının muhafaza edilmesi son derece önemlidir. Ayrıca su tüketiminin en çok gerçekleştiği konut ve yerleşimlerde gereksiz su tüketiminin önüne geçilmesi gerekmektedir. Konuya ilişkin ders kitabının 145. sayfasında Resim 11’de görüldüğü üzere su kaynaklarının korunması ve su israfının önlenmesine yönelik bilgiler yer almaktadır. İsrafın önlenmesine ilişkin ders kitabında belirtilen öneriler şu şekildedir:

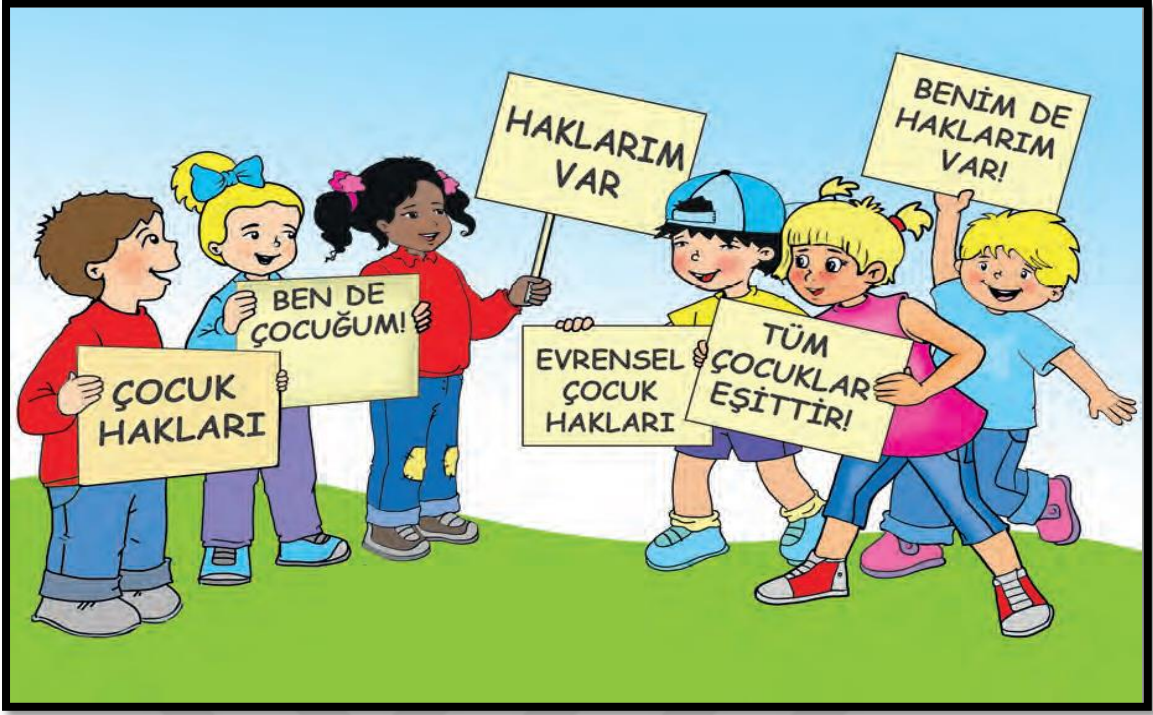
Resim 11: 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (Tuna Yayınları), 2019: 145.

...“Ellerimizi sabunlarken veya dişlerimizi fırçalarken musluğu açık bırakmamalıyız. Duş süresini mümkün oldukça kısa tutmalı, meyve ve sebzelerimizi yıkadığımız suyu biriktirerek bu suyla balkonumuzu yıkamalı veya çiçeklerimizi sulamalıyız. Öte yandan tuvaletimizdeki sifonu gereksiz yere kullanmamalıyız. Su tasarrufuna ilişkin davranışları yaşamımız boyunca sürecek alışkanlık haline getirmeliyiz...” (Tüysüz, 2019: 145).

Etkin Vatandaşlık Öğrenme Alanı

Ana hatlarıyla bu öğrenme alanı çocuk hakları, sorumluluk bilinci, özgürlük ve bağımsızlık konularını kapsamaktadır. Küresel bir sorun olan çocuk hakları sorununa bu ünite de geniş yer verilmiştir. Öyle ki çocuk hakları sorununun önlenmesine yönelik kabul edilen “Çocuk Hakları Sözleşmesi” nin muhtevası ünite kapsamında yer almaktadır.

...“Barınma, beslenme, sağlık bir çevrede yaşama, giyinme ve eğitim çocukların en temel ihtiyaçlarıdır. Bu gereksinimler aynı zamanda birer haktır. Ancak çocukların haklarından faydalanabilmesi genellikle büyüklerin yardımıyla mümkündür. Bu nedenle BM Genel Kurulu çocuk haklarını güvence altına almak için Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeyi kabul etmiştir...” (Tüysüz, 2019: 152) şeklinde ifadeyle sözleşmenin kabul gereği belirtilmiştir. Ama ne yazık ki günümüzde bu sözleşmeye riayet edilmediği ve ders kitabında ki görselde (Resim 12) vurgulanan hususlara önem verilmediği bir gerçektir.

Resim 12: 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (Tuna Yayınları), 2019: 152.

Her çocuğun yaşama, sağlıklı bir şekilde büyüme, dengeli ve düzenli beslenme, barınma, sevgi ve ilgi görme, eğitim alma, özgürce oyun oynama gibi hakları bulunmaktadır. Dil, din, ırk ve cins ayrımı yapılmaksızın her çocuğun Çocuk Hakları Sözleşmesinde belirtildiği gibi bu haklardan yararlanması bir gerekliliktir. Günümüz dünyasının önemli sorunlarından olan bu konuya kitabın 155. sayfasında değinilmiştir.

...“Günümüzün en önemli sorunlarından biri bazı çocukların sokakta yaşamak zorunda kalmalarıdır. Oysa her çocuğun barınma, beslenme, sağlıklı yaşama gibi hakları bulunmaktadır. Dünyadaki ve ülkemizdeki yöneticilerin bu sorunlara çözüm üretmeleri gerekmektedir...” (Tüysüz, 2019: 155) cümleleriyle çocuk hakları sorunu belirtilmiştir.

Resim 13 ve Resim 14: 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (Tuna Yayınları), 2019: 155.

Etkin vatandaşlık öğrenme alanında çocuk hakları konusuyla beraber bağımsızlık ve özgürlük konuları da işlenmiştir. Bağımsızlık ve özgürlük müreffeh bir devletin temel dayanaklarıdır. Özgürlük ve bağımsızlığın varlığı cumhuriyetin korunmasına bağlıdır. Ancak cumhuriyetimiz kurulduğu günden bu yana dıştan ve içten çeşitli saldırılara maruz kalmaktadır. Bu saldırıların sonuncusu 15 Temmuz 2016 gecesini gerçekleştirmiştir. Terör örgütü o gece milli iradeyi yok sayarak darbe girişiminde bulunmuştur. Ders kitabının 170. sayfasında günümüz dünyasının en önemli tehdit parametresi olan terör konusu, Resim 15’de görüldüğü üzere ülkemizde gerçekleşen hain darbe girişimiyle aktarılmıştır.

Resim 15: 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (Tuna Yayınları), 2019: 170.

Küresel Bağlantılar Öğrenme Alanı

Bu öğrenme alanında dünya üzerindeki bazı ülkelerin coğrafi, kültürel vb. özellikleri, ülkemizin komşuları ve diğer Türk Cumhuriyetleri ile olan ilişkileri, farklı ülkelere ait kültürel unsurlar gibi konular işlenmiştir. Ülkemizin diğer Türk Cumhuriyetlerinden Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Azerbaycan, Türkmenistan, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan ile olan kültürel, sosyal, ticari ve ekonomik ilişkileri aktarılmıştır. Bu ülkelere Kırgızistan’ın ekonomik durumu aktarılırken ülkenin bazı bölgelerinde yaşanan içme suyu sorunu ele alınmıştır. İçme suyu sorununun çözümüne örnek teşkil edecek olay ise ders kitabının 186. sayfasında ifade edilmiştir.

Resim 16: 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (Tuna Yayınları), 2019: 186.

Kırgızistan'ın Çüy iline bağlı Yuryevka köyünde 4500 kişi yaşamaktadır. Köyde ki su şebekesinin eskimesine bağlı olarak köy halkı temiz içme suyuna erişim konusunda sıkıntı çekmektedir. Bunun üzerine Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) köyde yaşanan su sıkıntısını çözmek için bir proje başlattı. Proje kapsamında 1400 metre uzunluğundaki su borusu çekilerek kuyular temizlendi. Kuyuların içerisinde yer alan vanalar yenilendi. Bir ayda tamamlanan proje sonucunda köylüler temiz içme suyuna kavuştu (İnternet Haberi aktaran Tüysüz, 2019: 186).

Küresel bağlantılar öğrenme alanı kapsamında işlenen bir diğer konu da kültürel farklılıktır. Yeryüzü çok çeşitli ırk ve millete ev sahipliği yapmaktadır. Her ülke kendine özgü ve benzersizdir. Ülkeler sahip olduğu bayrak, dil, dini inanç, geleneksel kıyafet, bayram, yemek, müzik, düğün ve cenaze töreni vb. kültürel unsurlarıyla birbirlerinden ayrılmaktadır. Bu noktada yapılması gereken ise ülkelerin kültürel unsurlarına saygı duymak ve kültürel mirasa duyarlılık göstermektir. Küresel dünyamızın önemli meselelerinden olan bu konuyla ilgili kitabın 195. sayfasında şu bilgiler yer almaktadır.

“...Ülkeler arasındaki farklılıklar birer ilerleme aracı ve zenginlik kaynağı olarak görülmelidir. İnsan kendisinden farklı olana saygı gösterirse karşısındaki de ona saygı gösterir. Aksi halde karşılıklı saygı yerini çatışmaya bırakır. Bu nedenle yaşanabilir bir dünya için insanlar doğuştan gelen farklılıklara saygılı olmalıdır. Farklılıklara saygı gösterilirse insanlar arasındaki ön yargılar ve düşmanlık duyguları ortadan kalkar. Ve böylece sevginin ve barışın hâkim olduğu bir dünya kurulur...” (Tüysüz, 2019: 195).

4.2.1.2. 5. Sınıf Ders Kitabı İncelemesi

Birey ve Toplum Öğrenme Alanı

Birey ve toplum öğrenme alanı; etkin bir vatandaş olabilme, olayların neden ve sonuçlarını sorgulayabilme, hak ve sorumluluklara uygun davranabilme ve çocuk haklarından yararlanabilme kazanımlarını içermektedir. Olayların neden ve sonuçlarını sorgulayabilme kazanımı doğrultusunda ders kitabında örnek bir olay ele alınmıştır. Kitabın 14. sayfasında yer alan olayda kuraklık ve kuraklığın doğa, sosyal hayat ve ekonomik faaliyetler (tarım, balıkçılık ve turizm) üzerinde ki etkisi işlenmiştir.

Resim 17: 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 14.

Günümüz dünya sorunlarından biri olan kuraklık, en basit biçimde “su arzının talebi karşılayamaması” durumudur (Dölek, 2016: 356). Bu küresel sorun, yaşandığı bölgelerin doğal ve sosyo-ekonomik dengesini bozmaktadır. Öyle ki kuraklık, sosyal hayatın durmasına, ekonomik faaliyetlerin işleyememesine, tabiat dengesinin bozulmasına neden olmaktadır. Ders kitabının 14. sayfasında Resim 17’de görüldüğü gibi kuraklık sorunu ve sonuçları aktarılmıştır. Öğrencilere bu örnek olay aktarılarak sorumluluk alma, problem çözme gibi becerilerin kazandırılması hedeflenmektedir.

Birey ve toplum öğrenme alanında işlenen bir diğer küresel sorun ise çocuk hakları sorunudur. Dünya çocukları hemen hemen her yerde büyük sorunlar ile karşılaşmaktadır. Yetersiz beslenme, eğitimsizlik, ihmal ve istismara uğrama, kötü alışkanlıklar edinme, yaşına göre ağır işlerde çalıştırılma vb. gibi birçok sorunla günümüz çocukları karşı karşıya

durumdadır. Bu sorunun önlenmesi geleceğimizin teminat altına alınması anlamında bir zorunluluktur. Sorunun önlenmesine yönelik bölgesel, ulusal ve uluslararası mecrada çalışmalar yapılmalıdır. Uluslararası anlamda çocuk haklarının güvence altına alınması amacıyla imzalanan Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin içeriği ders kitabında aktarılmıştır.

"...Dünyada ki bütün çocuklar dil, din, renk, ırk, cins ayrımı yapılmaksızın eşit haklara sahiptir. Birleşmiş Milletler tarafından 1989'da Çocuk Haklarına Dair Sözleşme kabul edilerek çocuk hakları güvence altına alınmıştır..." (Evirgen, Özkan & Öztürk, 2020: 24)

Çocuklar yaşamları boyunca çeşitli güçlüklerle karşılaşabilmektedir. Savaşlar, doğal afetler, yoksulluk vb. birçok nedene bağlı olarak çocuklar en temel haklarını kullanmakta zorluklar yaşayabilmektedir. Bu konuyu güncel verilerle desteklemek amacıyla ders kitabının 28. sayfasında UNICEF'in (BM Çocuklara Yardım Fonu) dünya çocuklarının yaşadığı sorunlara ilişkin yayımladığı rapor yer almaktadır.

Resim 18: 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 28.

- Dünya çocuklarının yaklaşık dörtte biri doğal afet, savaşların etkilediği ülkelerde yaşıyor.
- 535 milyon çocuk kaliteli eğitim ve çocuk sağlık hizmeti alamıyor.
- Yaklaşık 393 milyon çocuk acil desteğe gereksinim duyulan bölgelerde yaşıyor.
- 13 milyondan fazla çocuk çatışma ve savaş ortamında yaşadığı için eğitim hizmetlerinden yararlanamıyor.
- 50 milyon çocuk şiddet nedeniyle yaşam yerlerinden edilerek göçe zorlanıyor (İnternet Haberi aktaran Evirgen, Özkan & Öztürk, 2020: 28).

Ders kitabında çocuk haklarının korunmasına ilişkin uluslararası düzeyde Birleşmiş Milletler kuruluşu olan UNICEF’in faaliyetleri ele alınırken; ulusal düzeyde ise ülkemizde bulunan Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü’nün faaliyetleri aktarılmıştır.

“...Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü yetiştirme yurtları ve çocuk evleri vasıtasıyla aile muhafazasından yoksun kalan çocukların devlet güvencesiyle korunmasını sağlamaktadır. Çocukların haklarını korumak ve hayat koşullarını iyileştirmek için çalışmalar yapmaktadır...” (Evirgen, Özkan & Öztürk, 2020: 30) cümleleriyle kurumun faaliyetleri ifade edilmiştir. Ayrıca yine aynı sayfada çocuk işçiliği konusu ele alınmıştır. Konuya ilişkin Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının 2018 yılını “Çocuk İşçiliğiyle Mücadele Yılı” ilan ettiği ve okul, işyeri, tarlalar başta olmak üzere iş imkânlarının olduğu her yerde çocuk işçiliği hususunda bakanlığın denetimler yaptığı belirtilmiştir. Çocuk işçiliği sorununu yansıtan aşağıda ki görsel kitabın 30. sayfasında yer almaktadır.

Resim 19: 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 30.

Kültür ve Miras Öğrenme Alanı

Anadolu ve Mezopotamya uygarlıkları, ülkemizin doğal varlıkları ve tarihi mekânları, ülkemizin çeşitli yerlerinin kültürel özellikleri (sanat ve zanaatlar, bayram, düğün, geleneksel kıyafet, halk oyunları, yemek vs.) ve kültürel unsurların tarihi gelişimi gibi konular öğrenme alanı kapsamında işlenmektedir. Ancak öğrenme alanı içerisinde günümüz dünya sorunları ve çözüm yollarına ilişkin herhangi bir konu veya bilgi göze çarpmamaktadır.

İnsanlar, Yerler ve Çevreler Öğrenme Alanı

Ana hatlarıyla bu öğrenme alanı; harita ve harita kullanımı, yeryüzü şekilleri, iklim ve hava durumu, nüfus, yerleşme, doğal afetler ve çevre sorunları gibi coğrafi konulardan oluşmaktadır. Doğal afetler ve çevre sorunları, günümüz dünyasının önemli sorunları olarak nitelendirilmektedir. Öğrencilere çevre okuryazarlığı, gözlem gibi becerilerin; doğal çevreye duyarlılık, dayanışma gibi değerlerin kazandırılmasında bu konuların öğretimi önemli görülmektedir. Öyle ki doğal afetler ve çevre sorunları konusuna ders kitabında 81-89 sayfa aralığında olmak üzere önemli bir yer ayrılmıştır. Sözü edilen konuya doğal afetler kavramının tanımı yapılarak giriş yapılmıştır.

“...Doğal afetler can ve mal kaybına neden olan sel, deprem, erozyon, heyelan gibi olaylardır. Bu olaylar çok kısa bir sürede gerçekleşebilen ve gerçekleşmeye başladıktan sonra insanlar tarafından engellenmesi mümkün olmayan olaylardır...” (Evirgen, Özkan & Öztürk, 2020: 81) cümleleriyle doğal afetlerin tüm insanlığın önemli bir sorunu olduğu ve önlem alınmaması halinde can ve mal kayıplarına neden olabileceği belirtilmiştir.

Resim 20 ve Resim 21: 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 82.

Ders kitabının 81-83 sayfa aralığında Resim 20’de görüldüğü gibi sel ve Resim 21’de belirtildiği üzere çığ afetinin yanı sıra heyelan, deprem ve orman yangını afetlerine de yer verilmiştir. Belirtilen tüm bu afetlerin tanımı, oluşum nedenleri ve ülkemizde görüldüğü bölgeler ders kitabında açıklanmıştır. Örneğin, ders kitabında belirtilen sel afetine dair bilgiler şu şekildedir: *“...Sel, eriyen kar sularının ve aşırı yağışların sebep olduğu su baskınlarıdır. Ülkemizde hemen hemen her bölgede görülmekle birlikte; özellikle şehirleşmenin fazla olduğu ve bol yağışların görüldüğü Marmara ve Karadeniz bölgelerinde sel afetine sık rastlanılmaktadır...”* (Evirgen, Özkan & Öztürk, 2020: 82).

Doğal çevrede meydana gelen olaylardan bazıları doğal yollarla bazıları ise beşeri etkilerle gerçekleşmektedir. Beşeri etkilerle diğer bir ifadeyle insanoğlunun faaliyetleri sonucunda doğal çevrede birçok sorun ortaya çıkmaktadır. Küresel dünyanın önemli sorunlarından olan çevre sorunlarına ders kitabının 84 ve 85. sayfalarında yer ayrılmıştır.

“...İnsanlar bir yeri yaşam alanına dönüştürürken o yerde ki doğal kaynakları kullanır. Bunu yaparken bazen doğal dengeyi bozarlar ve çevreye zarar verirler. Doğal dengenin bozulmasıyla çevre sorunları ortaya çıkar...” (Evirgen, Özkan & Öztürk, 2020: 84) ifadeleriyle çevre sorunlarının oluşum nedeni ders kitabında aktarılmıştır. Belirtildiği gibi insan faaliyetlerine bağlı olarak gerçekleşen çevre sorunlarının farklı nedenlere dayalı birçok türü bulunmaktadır. Ders kitabında bu çevre sorunlarından bazıları belirtilmiştir.

Resim 22 ve Resim 23: 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 84.

Resim 22’de yansıtılan hava kirliliği ve Resim 23’de belirtilen su kirliliğine ilaveten toprak kirliliği, erozyon, orman yangınları ve gürültü kirliliği gibi çevre sorunlarına ait bilgiler de ders kitabında yer almaktadır. Belirtilen çevre sorunlarının tanımları ve oluşum sebepleri ders kitabının 84 ve 85. sayfalarında ifade edilmiştir. Örneğin, hava kirliliği sorunu ders kitabında şu şekilde belirtilmiştir: *“...Hava kirliliği, atmosfere yayılan gazların insanlar ve diğer canlılara zarar verecek düzeye ulaşmasıdır. Sanayi faaliyetleri, ulaşım araçları, binalarda ısınma amaçlı kullanılan yakıtlar, elektrik santralleri hava kirliliğine neden olmaktadır...”* (Evirgen, Özkan & Öztürk, 2020: 84).

Bilim, Teknoloji ve Toplum Öğrenme Alanı

Bu öğrenme alanı; teknolojinin kullanımı, iletişim araçlarının zararları, sanal ortam kullanımı, bilim insanları ve buluşları, bilimsel etik konuları kapsamaktadır. Bireylere bilimsel

etik, dürüstlük, çalışkanlık gibi değerlerin yanı sıra dijital okuryazarlık, özdenetim gibi becerilerin kazandırılması hedeflenmektedir. Teknolojinin kullanımı konusunda teknolojik ürünlerin toplumsal ilişki ve sosyalleşme üzerindeki etkisi ele alınmıştır. Konuyla ilişkili olarak teknolojinin ve iletişim araçlarının zararlarına değinilmiştir. Söz gelimi ders kitabının 94. sayfasında Resim 24’de görüldüğü gibi teknoloji kullanımının aile ve sosyal ilişki üzerinde ki zararlı etkisi aktarılmıştır.

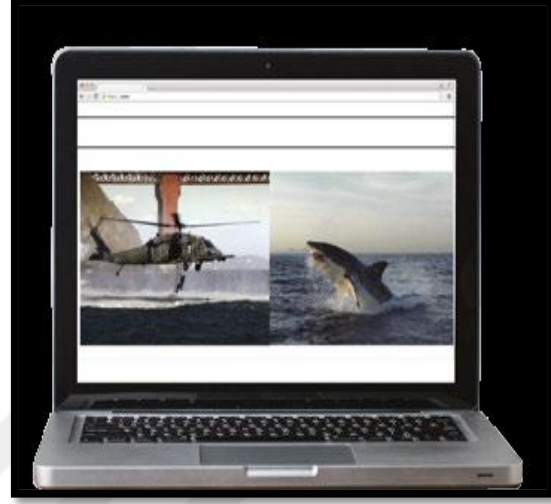
Resim 24: 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 94.

Küreselleşmenin etkisiyle teknolojik ürünler hayatımızın önemli bir parçası haline gelmiştir. Birçok alanda hayatımızı kolaylaştıran teknolojik ürünler ne yazık ki yaşam biçimimizde ve kültürümüzde önemli değişikliklere yol açmaktadır. Teknolojik ürünlerin hayatımızda ki bu olumsuz yansımaları ders kitabında şu şekilde ifade edilmiştir:

“...Aile bireyleri bir araya geldiklerinde sohbet etmek yerine teknolojik ürünlerle vakit geçirmeyi tercih etmektedir. Zamanını ekran başında geçiren bireylerin aileleriyle ve arkadaşlarıyla olan iletişimi giderek azalmaktadır. Bu durum yüz yüze iletişimi bitirmekte ve insanları yalnızlığa sürüklemektedir...” (Evirgen, Özkan & Öztürk, 2020: 94).

Teknolojik gelişmelerle birlikte artık günümüzde bilgiye ulaşımında kolaylaşmış durumdadır. Geçmişte bilgiye ulaşmak için kitaplara, ansiklopedilere vb. başvurmak gerekiyorken günümüzde Genel Ağ ile birlikte saniyeler içinde bilgilere ulaşılabilir. Genel ağ ile birlikte bilgiye erişim sorunu çözümlenmesine rağmen elde edilen bilgilerin güvenilir

olmaması durumu bir başka sorunu ortaya çıkarmıştır. Öyle ki Genel Ağ'da ulaşılan bilgilerin çoğu kontrolden geçmiş değildir. Bu sebeple Genel Ağ'dan elde edilen bilgilerin tamamı doğru ve kabul edilebilir demek yanlıştır. Ders kitabının 99. sayfasında bu konuya örnek teşkil edecek bir olay aktarılmıştır.

Resim 25 ve Resim 26: 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 99.

Genel Ağ sitesinde yer alan bir haber (Resim 25) şu şekildedir: “ABD’de denizde mahsur kalan insanları kurtarmaya çalışan helikoptere köpek balığı saldırdı.” Resim 26’da görüldüğü gibi Genel Ağ haberinde iki farklı görsel kullanılmıştır. O yüzden bu haber tamamen gerçek dışıdır ve sahte niteliği taşımaktadır (Evirgen, Özkan & Öztürk, 2020: 99).

Günümüzde Genel Ağ üzerinde gerçekleşen mesafeli alışveriş son derece yaygınlaşmış durumdadır. Bireyler her türlü ihtiyaçlarını Genel Ağ üzerinden zahmet çekmeden karşılayabilmektedir. Böyle olmasına karşın mesafeli alışveriş yapılırken kişisel bilgileri kullanmadan işlemleri tamamlamak pek mümkün olmamaktadır. Bu durum kimlik bilgileri, banka hesap bilgileri gibi kişisel bilgilerin kötü niyetli kişilerin eline geçmesine sebep olabilmektedir. Onun için Genel Ağ üzerinden alışveriş yapılırken çok dikkatli olunmalıdır. Ders kitabının 104. Sayfasında Genel Ağ üzerinden güvenilir alışveriş yapılması için dikkat edilecek hususlar maddeler halinde belirtilmiştir.

- Güvenilir ve iyi bilinen sitelerden alışveriş yapılmalıdır
- Alışveriş yapılırken kişisel bilgisayar, telefon vs. kullanılmalıdır.
- Alışveriş sitesine e-posta bağlantılarıyla değil de doğrudan Genel Ağ ile bağlanılmalıdır.
- Ödeme sayfasının adres çubuğunda “https” yazdığına emin olunmalıdır.
- Şifre vs. gibi bilgiler kimseyle paylaşılmamalıdır (Evirgen, Özkan & Öztürk, 2020: 104).

Üretim, Dağıtım ve Tüketim Öğrenme Alanı

Ekonomik faaliyetler, ekonomik faaliyetlere bağlı olarak gelişen meslekler, ekonomik faaliyetlerin sosyal hayat üzerinde ki etkisi, ürünlerin üretim, dağıtım ve tüketim ağı, işbirliği ve girişimciliğin önemi, bilinçli tüketicilik gibi konular öğrenme alanı içerisinde sunulmaktadır. Ekonomik faaliyetlerin sosyal hayat üzerinde ki etkisi başlıklı konu da turizm (kış/kayak turizmi) sektöründe yaşanan ulaşım sorunu ele alınmıştır.

Günümüzde ulaştırma ve taşıt tekniğinde büyük gelişmeler olmasına rağmen yeryüzü şekilleri, iklim şartları ve beşeri kaynaklı unsurların (sürücü, yaya vs.) nedeniyle ulaşım hatlarında ve araçlarında bazı sorunlar meydana gelebilmektedir. Çok sayıda can ve mal kayıplarına sebep olabileceği için bu sorunun önlenmesi ve tedbirlerin alınması son derece önemlidir. Ders kitabının 128. sayfasında ünite konusuyla dolaylı bağlantılı olarak ulaşım hatları ve araçları sorunu yaşanan bir örnek olay üzerinden aktarılmıştır.

Resim 27: 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 128.

Tatil için Türkiye'nin en gözde kayak merkezlerinden olan Kartalkaya'ya gelenler, dönüşte yoldaki buzlanma ve kar sebebiyle zor anlar yaşadı. Sözü edilen olayda kayan araçların çarpışması sonucu hasarlı kazalarda yaşandı. Yolda kalan araçlar ise Kartalkaya yakınlarında ki köylerde yaşayanlar tarafından traktörle çekildi (Evirgen, Özkan & Öztürk, 2020: 128).

Etkin Vatandaşlık Öğrenme Alanı

Bireysel ve toplumsal ihtiyaçların karşılanması için hizmet veren kurum ve kuruluşlar, yönetim birimleri, sivil toplum örgütleri, temel hak ve özgürlükler, milli egemenlik ve bağımsızlık sembolleri bu öğrenme alanının konularını oluşturmaktadır. Temel hak ve

özgürlükler konusunda çocuk hakları sorunu dolaylı olarak ele alınmıştır. Çocukların eğitim alma, sağlık hizmetinden yararlanma, düşünceleri serbestçe ifade etme, oyun oynama gibi birtakım haklara sahip olduğu ve bu hakların hiçbir biçimde engellenemez olduğu ders kitabının 159. sayfasında belirtilmiştir. Bu hakları belirtmek, katılım ve düşünce özgürlüğünü vurgulamak için Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında yer alan bazı hükümlere atıf yapılmıştır.

“Her çocuğun sağlık hizmetinde yararlanma, eğitim alma, oyun oynama hakkı bulunmaktadır. Yaşamak en temel haktır. Herkesin görevi çocukları korumaktır. Ayrıca tüm çocukların düşüncelerini serbestçe ifade etme hakkı vardır.” (Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, Madde: 6, 12, 16, 18, 19, 20, 24, 28 akt. Evirgen, Özkan & Öztürk, 2020: 159).

Küresel Bağlantılar Öğrenme Alanı

Ana hatlarıyla bu öğrenme alanında ülkeler arası ekonomik ilişkiler, iletişim ve ulaşım teknolojisinin ekonomik ilişkilerdeki etkisi, turizmin uluslararası ilişkilerdeki önemi ve ülkelerde bulunan ortak miras öğeleri konu olarak işlenmektedir. Turizmin uluslararası ilişkilerdeki önemi başlıklı konu da ülkeler arası kültürel sorunlara değinilmiştir. Bu sorunlar karşısında farklı ülke toplumlarının birbirini daha yakından tanınması, kültürel zenginlikleri görmesi ve ön yargıların karşılıklı olarak kırılması gerektiği belirtilmiştir. Konuya ilişkin ders kitabının 177. sayfasında örnek bir olay aktarılmıştır. Örnekte ayrı ülke vatandaşı olan iki çocuğun (Görsel 28) farklı dile ve bambaşka kültüre sahip olmalarına rağmen bu sorunları nasıl aştığına vurgu yapılmıştır.

Resim 28: 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 177.

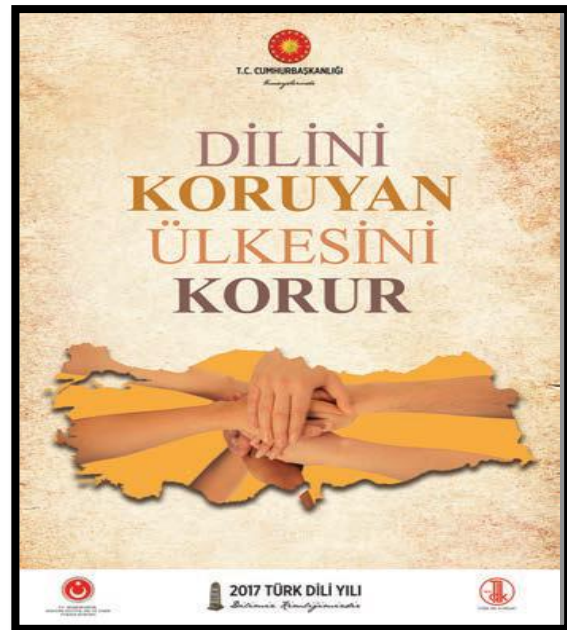
4.2.1.3. 6. Sınıf Ders Kitabı İncelemesi

Birey ve Toplum Öğrenme Alanı

Sosyal rol, kültür ve kültürü oluşturan unsurlar, ayrımcılık ve farklılık, sosyal yardımlaşma ve dayanışma, hak, özgürlük ve sorumluluk gibi konular öğrenme alanı kapsamında yer almaktadır. Bu öğrenme alanı işlenirken yardımseverlik, dayanışma, sorumluluk gibi değerlerle eleştirel düşünme, zaman ve kronolojiyi algılama, Türkçeyi doğru ve etkili kullanma gibi becerilerin de öğrencilere kazandırılması hedeflenmektedir.

Kültürü oluşturan unsurlar konusunda dil, din, tarih, mimari, gelenek ve görenek gibi kültür öğelerinin önemi belirtilmiştir. Bu öğelerden biri olan dil, geçmişten günümüze kültürün taşıyıcı olma işlevini üstlenmektedir. Öyle ki dil sayesinde diğer kültür öğeleri gelecek nesillere aktarılmaktadır. Fakat dilimize yabancı kelimelerin girmesi anadilimiz olan Türkçeye zarar vermektedir. Günümüzde ülkemizin en önemli sorunlarından biri olan bu konuya ders kitabının 20. sayfasında yer ayrılmıştır.

“...Bir milletin dili zarar görürse kültürü de zarar görür. Sanat, edebiyat ve düşünce dünyasında sıkıntılar çıkar. Son yıllarda dilimize yabancı kelimelerin girmesi ve bu kelimelerin hemen hemen bütün ortamlarda sıklıkla kullanılması durumu Türkçemize zarar vermektedir...” (Yıldırım, Kaplan, Kuru & Yılmaz, 2020: 20) cümleleriyle ülkemizde yaşanan dil sorunu özetlenmiştir. Ayrıca dilimizin yabancı kelimelerden korunması hususunda oluşturulan afişler (Resim 29 ve 30) ders kitabında belirtilmiştir.

Resim 29 ve Resim 30: 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 20-21.

Ders kitabının ayrımcılık ve farklılık konusunda toplumsal cinsiyet eşitsizliği sorunu aktarılmıştır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, bireyin sosyal hayatta kaynakların kullanılmasında ve hizmetlere erişilmesinde ayrımcılığa uğramasıdır. Günümüz dünyasında aşılması gereken sorunlardan olan bu konu kitabın 27. sayfasında işlenmiştir.

Resim 31 ve Resim 32: 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 27.

“...Toplumda oluşmuş kalıp yargılar, toplumda ki farklı etnik, dini gruplara karşı olabileceği farklı cinsiyet gruplarına karşı da olabilmektedir. Erkekler yemek pişiremez, kızlar futbol oynayamaz gibi kalıp yargılar toplumda görülen cinsiyet ayrımcılığına birer örnektir...” (Yıldırım, Kaplan, Kuru & Yılmaz, 2020: 27) ifadeleriyle toplumsal cinsiyet eşitsizliği sorunu ders kitabında belirtilmiştir. Cinsiyet özellikleri sosyal hayatta kadınların ve erkeklerin rol ve sorumluluklarına kısıtlamalar getirmemelidir. Tam aksine toplumsal hayatta kadın ve erkeklerin eşit hak, imkân ve olanağa sahip oldukları anlayışı benimsenmelidir. Bu anlayışın gelecek nesillere empoze edilmesi açısından ders kitabında toplumsal cinsiyet eşitsizliği sorununun ele alınması son derece önemlidir.

Öğrenme alanı kapsamında ifade edilen bir diğer konu ise sosyal yardımlaşma ve dayanışmadır. Yardımlaşma ve dayanışma, hayatımızın vazgeçilmez değerleridir. Öyle ki bu değerlerin benimsenmesiyle toplumda birlik ve beraberlik oluşumu güçlenir, dostluk ve kardeşlik duyguları gelişir. Yardımlaşma ve dayanışmanın olduğu yerde toplumda meydana gelen sorunlar kolay çözülür. Bu duruma örnek teşkil edecek olay ders kitabının 36. sayfasında ifade edilmiştir. Günümüz dünyası için büyük risk taşıyan deprem afeti sorunu karşısında sosyal yardımlaşma ve dayanışma kuruluşu olan Kızılay’ın örnek faaliyeti konu içerisinde ele alınmıştır. Bu konuyla beraber öğrencilere dayanışma, duyarlılık, yardımseverlik gibi değerlerin kazandırılması amaçlanmaktadır.

Resim 33: 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 36.

2011 yılının son aylarında Van'da iki büyük deprem meydana geldi. Önce 23 Ekim 2011 tarihinde 7.2; sonra 9 Kasım 2011 tarihinde 5.6 büyüklüğünde deprem gerçekleşti. Depremler sonucunda 644 vatandaşımız hayatını kaybetti, yüzlerce ev yıkıldı. Depremin ardından bölgeye ulaşan Türk Kızılayı kurulan çadır kentlerle yüz binlerce insana hizmet verdi. İhtiyaç malzemelerinin dağıtımı aynı anda Van ve Erciş üzerinden gerçekleştirildi. Türk Kızılayı'nın yardımları haricinde ülke genelinde tüm yardımsever insanlarımız bölgeye yardım kampanyaları düzenledi. Van iline ülkemizin her bir yanından yardımlar yapıldı (İnternet Haberi aktaran Yıldırım, Kaplan, Kuru & Yılmaz, 2020: 36).

Sosyal yardımlaşma ve dayanışma konusu içerisinde yoksulluk sorunu da işlenmiştir. Yoksulluk sorunu, bir halkın veya kesimin asgari hayat düzeyi için gerekli ihtiyaç malzemelerini karşılayıp karşılayamaması durumudur (Kara, 2015: 1). Toplumun refah seviyesine ulaşabilmesi için bu sorunun önlenmesi bir gerekliliktir. Kitabın 38. sayfasında yaşanan bir yoksulluk sorunu karşısında yapılan örnek faaliyetler aktarılmıştır.

Niğde ilinde bulunan Yunus Emre Anadolu Lisesi öğretmen ve öğrencilerinin kurduğu Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma kulübü üyelerinin başlattığı kampanya (Haftada 1TL Bağış) kapsamında toplanan paralar her ay ihtiyaç sahibi yedi aileye gönderiliyor. Kampanya kapsamında oluşturulan bağış kutusuna gönüllülük esasına dayalı olarak bağış yapan yardımsever öğrenciler, belirlenen ihtiyaç sahibi yedi aileye ayda 300'er TL veriyor.

İhtiyaç sahibi ailelere Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğünden alınan bilgiler neticesinde ulaşıp maddi destek sağlanıyor. 3 aydır faaliyetlerini sürdüren Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma kulübü üyeleri, ailelere maddi destek sağladıktan sonra artan parayla oyuncak alıyor. Bu oyuncaklar ise Sevgi Evlerinde barınan kimsesiz çocuklara hediye olarak gönderiliyor (İnternet Haberi aktaran Yıldırım, Kaplan, Kuru & Yılmaz, 2020: 38).

Kültür ve Miras Öğrenme Alanı

Orta Asya’da kurulan ilk Türk devletlerinin siyasi, coğrafi, kültürel ve ekonomik özellikleri, İslamiyet’in ortaya çıkışı, Türklerin İslamiyeti kabulü ve bu kabulde birlikte meydana gelen değişimler, Türklerin Anadolu’yu yurt edinme süreci, tarihi ticaret yolları ve yolların ekonomik ve kültürel ilişkilerde ki önemi gibi konular öğrenme alanı içerisinde bulunmaktadır. Fakat öğrenme alanının tarihi konular içermesi sebebiyle günümüz dünya sorunları ve çözüm yollarına ilişkin herhangi bir bilgiye ulaşamamıştır.

İnsanlar, Yerler ve Çevreler Öğrenme Alanı

Ana hatlarıyla bu öğrenme alanında konum, kıtalar ve okyanuslar, Türkiye’nin coğrafi konumu, Türkiye’nin coğrafi özellikleri (iklim, bitki örtüsü ve yeryüzü şekilleri), Türkiye beşeri coğrafyası (nüfus ve ekonomik faaliyetler), büyük iklim tipleri gibi konular işlenmektedir. Ülkemizin beşeri coğrafyası konusunda dolaylı olarak günümüz dünya sorunları arasında değerlendirilen nüfus artışı sorunu ele alınmıştır.

Hızla 8 milyara doğru yol alan dünya nüfusu beraberinde açlık, yoksulluk, doğal kaynakların tükenmesi vb. sorunları da getirdiği için günümüzde önemli bir sorun teşkil etmektedir. Onun için ülkelerin nüfusun niceliğini ve niteliğini göz önüne alarak belirli bir nüfus politikası gütmeleri gerekmektedir. Bugün bu sorunun yanı sıra nüfusun yeryüzünde dengesiz dağılışı da bir sorun oluşturmaktadır. Öyle ki doğal ve beşeri faktörlerin etkisiyle bol nüfuslanan bölgelerde işsizlik, istihdam, barınma sorunu, alt yapı yetersizliği vb. gibi sorunlar ortaya çıkmaktadır. Ders kitabının 117. sayfasında Resim 34’de görüldüğü üzere nüfus artışı ve nüfusun dengesiz dağılışı sorunu aktarılmıştır.

Resim 34: 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 117.

Bilim, Teknoloji ve Toplum Öğrenme Alanı

Bu öğrenme alanı; sosyal bilimler, bilim ve teknolojinin yaşam üzerindeki etkisi, Türkiye’de bilim ve teknolojinin gelişimine ilişkin yapılan çalışmalar, bilimsel araştırma, telif ve patent hakları konularını kapsamaktadır. Öğrenme alanının son konusu olan telif ve patent konusunda korsan yayıncılık ve sahtecilik sorunu ele alınmıştır.

Günlük hayatımızda kullandığımız ürünler çok meşakkatli yollardan geçerek bizlere ulaşmaktadır. Kullandığımız bu ürünlerin telif ve patent hakları ile koruma altına alınması son derece önemlidir. Çünkü büyük emeklerle ortaya çıkarılan bu ürünler bazı emek hırsızları insanlar tarafından taklit edilebilir hatta kendi ürünleriymiş gibi satılabilmektedir. Satılan ürünlerin kullanılması birçok olumsuz gelişmeye neden olmaktadır. Ders kitabının 150 ve 151. sayfalarında bu konuya değinilmiştir.

“...Korsan ürünlerin satın alınması ve kullanılması birçok olumsuzluğu beraberinde getirmektedir. Örneğin korsan ürünlerin varlığı yeni ürünlerin ortaya çıkmasını, müzik, sinema vb. sektörlerin büyümesini engellemektedir. Bu ürünler kalitesiz oldukları için insan sağlığını da olumsuz etkilemektedir. Öte yandan korsan yayıncılık, ürün veya buluş sahibinin gelir kaybı yaşammasına neden olmaktadır. Aynı zamanda emek hırsızları kişilerin haksız kazanç sağlamasına yol açmaktadır...” (Yıldırım, Kaplan, Kuru & Yılmaz, 2020: 150) cümleleriyle korsan yayıncılığın olumsuz sonuçları belirtilmiştir. Bu olumsuz sonuçlara maruz kalınmaması için ülkemizde “Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu” gereğince yaptırımlar uygulanmaktadır. Konuya örnek olan bir olay ders kitabında aktarılmaktadır.

İstanbul Güvenlik Şube Müdürlüğü ekipleri, korsan yayıncılıkla mücadele çerçevesinde 15 ilçede toplam 40 adrese eş zamanlı olarak baskın düzenledi. 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu’na muhalefet suçu kapsamında korsan kitap ve CD ele geçirildi.

Yapılan baskın sonucunda CD çoğaltma makineleri ve bandrolsüz kitaplar da bulundu. 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu’na muhalefet suçundan 30 kişi hakkında işlem başlatıldı (İnternet Haberi aktaran Yıldırım, Kaplan, Kuru & Yılmaz, 2020: 150).

Resim 35: 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 151.

Üretim, Dağıtım ve Tüketim Öğrenme Alanı

Ülkemizin ekonomik faaliyetleri, ülkemizin doğal kaynakları, enerji kaynakları, kaynakların bilinçsizce tüketilmesinin canlı yaşamı üzerindeki etkisi, yatırım ve pazarlama, vergi vermenin gereği ve önemi, nitelikli insan gücünün ekonomi gelişimindeki yeri ve meslek seçimi öğrenme alanının konularını oluşturmaktadır.

Bu öğrenme alanı içerisinde “*kaynakların bilinçsizce tüketilmesinin canlı yaşamına etkilerinin analiz eder*” (MEB, 2018: 21) kazanımı doğrultusunda enerji kaynaklarının insanoğlu tarafından bilinçsizce tüketilip yok edilmesinin doğal yaşam üzerindeki olumsuz etkisi aktarılmıştır. Öğrencilerin bu olumsuz durum karşısında çevre duyarlılığına ve sürdürülebilir bir çevre anlayışına sahip olmalarına vurgu yapılmıştır.

Günümüz dünya sorunlarından biri olan doğal kaynakların sınırlılığı sorunu ders kitabının 173-174 sayfa aralığında işlenmiştir. Doğal kaynakların sınırsız olmadığı ve tüm canlılar için gerekli olduğunun altı çizilmiştir. Örneğin doğal kaynaklarımızdan biri olan su, tüm canlılar için gerekli bir hayat kaynağıdır. Yalnızca içme amacıyla değil tarımda sulama, elektrik üretme, temizlik vs. amacıyla da kullanılmaktadır. Ancak günümüzde bu kaynak giderek azalmaktadır. Söz gelimi su kaynağının bilinçsizce kullanılmasına ve bu kullanımın sonuçlarına ders kitabının 173. sayfasında değinilmiştir.

Resim 36: 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 173.

“...Tüm canlılar için gerekli olan su kaynağının yanlış ve bilinçsiz kullanılması sonucunda içilebilir ve temiz su oranı giderek azalmaktadır. Başta insanlar olmak üzere tüm canlılar bu durumdan olumsuz etkilenmektedir. İnsanların su kaynaklarını kirletmesi (Görsel 35) bu sulara yaşayan canlıları yok etmektedir...” (Yıldırım vd., 2020: 173).

Yeryüzünün can damarları olarak bilinen ormanlar, içerisinde hayvansal, bitkisel, petrografik unsurları barındıran ve toplumsal yaşam için insanlara gerekli birçok ürün veren, hizmet ve fonksiyon sağlayan bir doğal kaynaktır (Gürbüz & Kışoğlu, 2015: 185). Tüm canlılar için pek çok fayda sağlayan orman varlığı, insanoğlunun bilinçsiz faaliyetleri yüzünden giderek azalmaktadır. Mevcut orman varlığının azalması durumu ise birçok sorunu da beraberinde getirmektedir. Resim 37’de görüldüğü gibi ormanların tahrip edildiği sahada toprağın doğal dengesi bozulur, yağış azalması görülür, toprak verimsizleşir ve hatta çölleşme söz konusu olur. Bu konuda bir farkındalık oluşturmak için ders kitabının 174. sayfasında orman kaynağının tahrip edilmesi sorunu aktarılmıştır.

“...Ormanların bilinçsiz yok edilmesi toprağın erozyon yoluyla yok olmasına ve aynı zamanda yabani hayvanların hayat sahasının ortadan kalkmasına neden olmaktadır...” (Yıldırım, Kaplan, Kuru & Yılmaz, 2020: 174) ifadeleriyle ders kitabında ormansızlaşma faaliyetlerinin diğer olumsuz sonuçları belirtilmiştir. Bu olumsuz sonuçlar göz önünde bulundurularak gelecek nesillere yaşanabilir bir dünya bırakmak için çevreye karşı bilinçli ve duyarlı birer tüketici olunması gerektiğine ders kitabında vurgu yapılmıştır.

Resim 37: 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 174.

Etkin Vatandaşlık Öğrenme Alanı

Ana hatlarıyla bu öğrenme alanı; demokrasinin temel ilkeleri (eşitlik, özgürlük, milli egemenlik, katılım vs.), demokratik devlet ve organları, yönetimin karar alma sürecini etkileyen unsurlar (siyasi parti, kamuoyu, medya, STK) demokrasinin önemi, hak ve sorumluluklar, toplumsal hayatta kadına verilen değer gibi konuları içermektedir.

Demokrasinin önemi başlıklı konuda savaş, terör, darbe vb. olayların demokrasinin bağımsızlık, milli egemenlik ve özgürlük gibi demokrasinin temel ilkelerini hedef aldığı belirtilmiştir. Ayrıca bu olayların insan hakları ihlallerine neden olduğu aktarılmıştır. Günümüz dünya sorunlarında biri olan insan hakları ihlalleri, bireylerin sahip olduğu başta yaşama hakkı olmak üzere bütün temel haklarının gasp edilmesi durumudur. Tarih boyunca karşılaşılan bir durum olan insan hakları ihlalleri, günümüz dünyasının en çok karşılaştığı sorunların başında gelmektedir. Konuya örnek teşkil edecek olay 15 Temmuz 2016 gecesi ülkemizde yaşanmıştır. O gece terör örgütü, milli bağımsızlığımızı ve milli egemenliğimizi hedef alarak darbe girişiminde bulunmuştur. Söz konusu olay ders kitabınının 210. sayfasında 15 Temmuz gecesini bizzat yaşamış olan gazilerden Ersoy Diler'in anlatımıyla işlenmiştir.

15 Temmuz gecesi darbe girişimini duyduktan sonra arkadaşım ile beraber Boğaziçi Köprüsüne doğru yol aldık. Köprü yolu kapalıydı ve bir mahşeri insan kalabalığı vardı. Bu arada hainlerin elinde olan F-16 savaş uçakları üzerimizden alçak uçuş yaptılar. Tam o esnada çok güçlü bir patlama sesini duydum. Herkes kendini yere attı. Patlamanın etkisiyle yaralanmışım. Gözümüm açtığımda hastaneydim. Kendime geldiğimde ilk sorum darbenin gerçekleşip gerçekleşmediği oldu. Gerçekleşmediğini öğrenince çektiğim acılarımı unuttu. Rabbime vatanımız ve milletimizin güvende olduğu için hamdettim (İnternet Haberi aktaran Yıldırım, Kaplan, Kuru & Yılmaz, 2020: 210).

Resim 38: 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 210.

İnsan hakları ihlalleri sadece savaş, terör gibi olaylarla gerçekleşmeyip eğitim, sağlık, ekonomi, medya, hukuk ve siyaset gibi çok çeşitli alanlarda da meydana gelebilmektedir. Öyle ki bireyler meslek hayatında kişilik haklarını yok sayan olaylarla karşılaşabilmektedir. Konuya örnek olacak olay kitabın 216. sayfasında ifade edilmiştir.

Resim 39: 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 216.

Personelin mesai takibi için bir belediyenin başlatmış olduğu yüz tanıma sistemi yargıdan döndü. Belediyeye açılan davada bu sistemin, personelin kişisel verilerini izinsiz kayıt altına alması ve kişilik haklarını ihlal etmesi nedeniyle hukuka aykırı olduğu iddia edildi. Belediye ise personel sayısının fazlalığı ve binaların dağınıklığı gibi sebeplerle bu uygulamanın yürütüldüğü ileri sürmüştü. Yargıya taşınan olayda mahkeme yüz tanıma sistemini hukuka uygun bulmadı ve uygulama durduruldu (akt. Yıldırım, Kaplan, Kuru & Yılmaz, 2020: 216).

Öğrenme alanında işlenen bir diğer konu ise toplumsal hayatta kadınların yeri ve kadınlara verilen değer konusudur. “Dünden Bugüne Türk Kadını” başlıklı konuda Türk kadınlarının tarih boyunca üstlendiği toplumsal konum, rol ve sorumlulukları ele alınmıştır. Söz gelimi Türk kadınları katıldıkları savaşlarda ve toplumsal hayatta üstlendiği rollerle tarih boyunca hep önemli bir yere sahip olmuştur. Sosyal hayatta kadınlar görev aldıkları mesleklerle devletin kalkınmasına güç katmışlardır. Toplumsal hayatta kadınların yaşadığı olumlu gelişmelerin yanında bir de onların hayatlarını zorlaştıran olumsuz gelişmeler yaşanmaktadır. Bu duruma cinsiyet ayrımcılığı ve kadına yönelik şiddet örnek verilebilmektedir. Ders kitabının 221. sayfasında kadına yönelik şiddet konusu ele alınmış ve bu olumsuz konuda farkındalık oluşturulmaya çalışılmıştır.

“...Kadına yönelik şiddet; cinsiyete dayanan, kadını inciten, fiziksel, ruhsal, cinsel hasarlarla sonuçlanma olasılığı bulunan, özel yaşamda ya da toplumsal hayatta kadına baskı uygulanması ve özgürlüklerin keyfi olarak kısıtlanmasına sebep olan her türlü davranış...” (Yıldırım, Kaplan, Kuru & Yılmaz, 2020: 221) şeklinde ki ifadeyle ders kitabında kadına yönelik şiddetin tanımı yapılmıştır. Ayrıca ülkemizde kadına yönelik şiddete karşı hukuki düzenlemelerin yapılmakta olduğu ve konuya ilişkin toplumun bütün kesimlerinin içerisinde alan sosyal sorumluluk projeleriyle çözümler oluşturulmaya çalışıldığı belirtilmiştir. Konunun desteklenmesi adına kadın sorunlarına çözüm oluşturmak için düzenlenen bir toplantıya dair bilgiler ders kitabında aktarılmıştır.

Resim 40: 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 221.

“Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele 3. Ulusal Eylem Planı” kurum ve kuruluşlarının güçlü bir işbirliği içerisinde ülkemizde uygulanmaktadır. Yapılan istişare toplantısında inanç değerlerimizde ve kültürümüzde yeri olmayan kadına şiddet konusunda toplumun tüm kesimlerinin birlikte mücadele etmesi gerektiğinin altı çizilmiştir. Kadına şiddete karşı mücadelede toplumun her kesimine önemli görevler düştüğü vurgulanmıştır (İnternet Haberi aktaran Yıldırım, Kaplan, Kuru & Yılmaz, 2020: 221).

Küresel Bağlantılar Öğrenme Alanı

Ülkemizin dış politikası, ülkemizin Türk Cumhuriyetleri ve komşu devletlerle siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik ilişkileri, ülkemizin uluslararası alanda üstlendiği roller, popüler kültür gibi konular bu öğrenme alanı içerisinde yer almaktadır. Ülkemizin komşu devletlerle ilişkilerinin öğretimi yapıldığı konuda komşu devletlerden Suriye’de yaşanan savaş sonrasında

ortaya çıkan mülteci sorunu ele alınmıştır. 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren gündemden hiç inmeyen bir mesele olan mültecilik sorunu, günümüz dünyasının en önemli sorunlarından biridir. Mülteci sorununun önlenmesi hususunda ülkemiz dünyada ki en örnek ülkedir. Öyle ki ülkemizde yaklaşık 4 milyon mülteci yaşamaktadır. Ülkemizde ikamet eden mültecilerin 3,6 milyonu ise Suriye uyrukludur. Hoşgörü ve medeniyetin abidesi olan ülkemiz 2011 yılında patlak veren Suriye iç savaşı sonrası ülkelerinden göç etmek zorunda kalan Suriyeli vatandaşlara sahip çıkmıştır. Bu konu ders kitabının 235. sayfasında bir haberle işlenmiştir.

Resim 41: 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 235.

Sınır komşumuz Suriye’de 2011 yılının Mart ayında patlak veren olaylar büyük bir uyuşmazlığa dönüşmüş durumdadır. Bu olaylar coğrafyanın gündemini ve ülkemizin Suriye ile ikili ilişkilerinin yeniden belirlemiştir. Ülkemiz bu zor dönemde Suriye halkının yanında durmuş ve 3,5 milyondan fazla Suriyeli mülteciye sahip çıkmıştır. Ayrıca Suriye’de akan kanın durması, ülkenin toprak bütünlüğünün sağlanması ve sürecin barışçıl şekilde çözülmesi hususları ülkemizin ilk günden bu yana izlediği politikaların temelini oluşturmaktadır (İnternet Haberi aktaran Yıldırım, Kaplan, Kuru & Yılmaz, 2020: 235).

Mülteci sorunu ile bağlantılı bir diğer sorun da yoksulluktur. Yeryüzü nüfusunun % 67’sinin yoksulluk sınırının altında yaşadığı günümüzde en önemli sorunların başında yoksulluk gelmektedir. Yoksulluk sorunu karşısında ülkemiz ulusal ve uluslararası alanda yapıcı bir rol üstlenmektedir. “Yurtta barış dünyada barış” ilkesi gereğince ülkemiz dünya barışına ve refahına ehemmiyet gösteren bir dış politika izlemektedir. Ders kitabının 242. sayfasında ülkemizin yoksulluk sorunu karşısında ki faaliyetlerinin amacı belirtilmiştir.

“...Ülkemiz bugün uluslararası mecrada yapıcı bir rol üstlenmektedir. Ülkemizin uluslararası alanda yaptığı işbirliği ve kalkınma faaliyetlerinin amacı küresel boyutta yoksulluğun giderilmesi ve sürdürülebilir kalkınma gerçekleştirilmesidir. Türkiye bugün dünya ülkeleri arasında milli gelire oranla en fazla yardım yapan ülke konumundadır. Örneğin ülkemiz savaş nedeniyle yıkıma uğramış Afganistan’da yaşama hakkı, sağlık hakkı gibi en temel insan haklarına dayalı yeni bir düzen oluşturulmasında aktif olarak faaliyetlerini sürdürmektedir...” (Yıldırım, Kaplan, Kuru & Yılmaz, 2020: 242) cümleleriyle ders kitabında ülkemizin yoksulluk sorunu karşısında ki anlayışı ifade edilmiştir. Ders kitabının 244. sayfasında ise Resim 42’de görüldüğü gibi ciddi yoksulluk sorunu yaşayan Afganistan’da ülkemizin yürüttüğü yardım faaliyetleri aktarılmıştır.

Resim 42: 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 244.

Öğrenme alanı içerisinde aktarılan bir diğer küresel sorun ise eğitim sorunudur. Eğitim, günümüz dünyasında gerçekleşen sorunların yegâne çözüm yolu olarak görülmektedir. Çünkü sorunların tespiti ve çözümü eğitim vasıtasıyla mümkün olmaktadır. Eğitim faaliyetlerinin günümüz dünyası için bu kadar önemli olmasına karşın halen dünyanın bazı bölgelerinde eğitim sorununun devam ettiği bilinmektedir. Bu küresel sorun karşısında ülkemiz çeşitli kuruluşlarla dünyanın dört bir yanında faaliyetlerini sürdürmektedir. 2016 yılında kurulan Maarif Vakfı bu kuruluşlardan birisidir. Maarif Vakfı başta Afrika kıtası olmak üzere dünya üzerinde beş kıtada eğitim faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu kuruluş, yaptırdığı okul ve yurt; yetiştirdiği öğretmen ve öğrencilerle dünyada ki eğitim sorununun çözümlenmesi için uğraş vermektedir. Söz gelimi Maarif Vakfının dünyanın çeşitli bölgelerinde ki faaliyetleri ders kitabının 247. sayfasında ele

alınmıştır. Sayfada yer alan bir internet haberine ait bilgi ve görsellerle dünyada yaşanan eğitim sorunu ve bu sorununun çözümü hakkında farkındalık oluşturulmaya çalışılmıştır.

Resim 43: 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 247.

Türkiye Maarif Vakfı, Milli Eğitim Bakanlığı dışında ülkemiz adına yurt dışında eğitim kurumu açma yetkisine sahip olan tek kuruluştur. Tüm dünyada güzel, nitelikli bireyler yetiştirme amacını taşıyan bu kuruluş, ülkemizin eğitim alanında dünyaya açılan penceresi olma özelliğini taşıyor. Maarif Vakfı, öğrencilere nakdi destek, burs, kıyafet yardımları, kırtasiye, yazılım ve bilgisayar desteği sağlıyor. Ayrıca vakıf bünyesinde yaptırılan pansiyon, yurt ve lojmanlar vasıtasıyla öğrencilere konaklama desteği de veriliyor (İnternet Haberi aktaran Yıldırım, Kaplan, Kuru & Yılmaz, 2020: 247).

Öğrenme alanında son olarak popüler kültür konusu işlenmiştir. Bu konu içerisinde medya bağımlılığı ve bu bağımlılığın kültürel yozlaşma üzerindeki etkisi ele alınmıştır. Günümüz dünya sorunlarından biri olan bu konuya ders kitabının 249-253 sayfa aralığında yer ayrılmıştır. Popüler kültürün toplumda yayılmasını sağlayan medya araçlarının kültürel değerler üzerindeki olumsuz yansımaları belirtilmiştir. Öyle ki medya ve özellikle de sosyal medya kültürel değerlerin değiştirildiği ve yenilediği bir alandır. Kültürün taşıyıcı olan dilde bu kültürel yozlaşmadan nasibini almaktadır. Medya araçlarının dil ve kültür üzerindeki etkisi ders kitabının 251. sayfasında ifade edilmiştir.

“...Sinema filmi ve dizilerde Türkçemiz bozuk ve yanlış kullanılmaktadır. Yapılan araştırmada popüler kültür ürünü olan bir dizinin sadece üç bölümünde Türkçe kelimelerin 317 kez yanlış kullanıldığı saptanmıştır. Yine film ve dizilerde, sosyal medya vb. yerlerde “ikon”, “trend” gibi popüler kelimeler sıklıkla kullanılır olmuştur. Bu durum kültür erozyonuna yol açmaktadır...” (Yıldırım, Kaplan, Kuru & Yılmaz, 2020: 251).

4.2.1.4. 7. Sınıf Ders Kitabı İncelemesi

Birey ve Toplum Öğrenme Alanı

Ana hatlarıyla bu öğrenme alanında iletişim, iletişim yöntemleri, olumlu iletişim yolları, iletişimi etkileyen tutum ve davranışlar, medya ve medya araçları, medya okuryazarlığı, iletişim hak ve özgürlükleri konuları işlenmektedir. İletişim hak ve özgürlükleri konusunda iletişim araçlarının zararlı yönleri belirtilmiştir. Günümüz dünya sorunları arasında gösterilen bu konu, ders kitabının 34-36 sayfa aralığında ele alınmıştır.

İletişim araçlarının olumlu yönleri olduğu gibi olumsuz tarafları da olabilmektedir. Özellikle son zamanlarda iletişim araçları alanında meydana gelen gelişmeler, beraberine birçok sorunu da getirmiştir. Bu sorunlardan biri, kötü yazılımlarla hayatımıza giren iletişim araçlarının özel hayatımızın gizliliğine zarar vermesidir. Ders kitabının 34. sayfasında iletişim araçlarının bu olumsuz etkisi ifade edilmiştir.

Veri paylaşımının yapılabildiği akıllı cihazların yaygınlaşması kötü amaçlı yazılımları da beraberinde getiriyor. Bu kötü amaçlı yazılımlar işletim sistemlerine yerleşerek özel hayatımızın gizliliğine zarar verebiliyor.

Günlük kullandığımız uygulamalar ve programlar sürekli olarak bizimle ilgili verileri topluyor. Elde edilen veriler bir araya getirildiğinde hayatımızla ilgili detaylı bir resim sunuyor. Bu veriler kötü amaçlı kişilerin eline geçtiğinde ise büyük bir güvelik ve gizlilik sorunu ortaya çıkıyor. (Gültekin, Akpınar, Nohutçu, Özerdoğan & Aygün, 2020: 34).

Resim 44: 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 34.

Kültür ve Miras Öğrenme Alanı

Bu öğrenme alanı; Osmanlı Devleti'nin siyasi bir güç olarak ortaya çıkış süreci, Osmanlı Devleti'nin fetih siyaseti, gaza ve cihat anlayışı, Avrupa'da meydana gelen coğrafi keşifler, reform vb. gelişmelerin Osmanlı Devletine etkisi, ıslahat hareketleriyle birlikte gerçekleşen toplumsal ve ekonomik değişim, Osmanlı kültür, sanat ve estetik anlayışı konularını kapsamaktadır. Ancak öğrenme alanı içerisinde günümüz dünya sorunları ve bu sorunların çözüm yollarına ilişkin herhangi bir veriye rastlanılmamıştır.

İnsanlar, Yerler ve Çevreler Öğrenme Alanı

Yerleşme ve yerleşmeyi etkileyen faktörler, Türkiye’de nüfus, nüfusun dağılımını etkileyen faktörler, Göçün nedenleri ve sonuçları, yerleşme ve seyahat özgürlüğü gibi konular öğrenme alanı içerisinde yer almaktadır. Türkiye nüfus başlıklı konuda ülkemizin nüfusu, nüfus artış hızı, nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı ele alınmıştır. Nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı konusunda ülkemizde meydana gelen yaşlı nüfus artışına dikkat çekilmiştir. Yaşlı nüfusun artışı, ülkemiz tarafından sorun olarak kabul edilmese bile günümüz dünyası için önemi bir sorun teşkil etmektedir. Çünkü dünya nüfusu yıl geçtikçe yaşlanmaktadır. Söz konusu bu yaşlanmanın devletlere ekonomik yükümlülüğü bulunmaktadır. Gerekli kaynaklar ayrıldığı ve erişim sağlanabildiği takdirde yaşlılıkla ilgili sorunlar bertaraf edilebilmektedir. Ancak ekonomik güçlüklerin yaşandığı ve sosyal hizmet altyapılarının olmadığı ülkelerde yaşlılık ciddi bir sorun anlamı taşımaktadır.

Ders kitabının 108. sayfasında ülkemizin yaşlı nüfusuna dair bilgiler aktarılmıştır. Ülkemizde sağlık alanındaki gelişmelere bağlı olarak yaşlı nüfusun arttığı belirtilmiştir.

“...Cumhuriyet’in ilanından günümüze kadar gelen süreçte sosyal, sağlık ve ekonomik alanlarda olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmeler kadın başına düşen çocuk sayısını ve çocuk ölümlerinin azalmasını sağlamıştır. Gelişmiş ülkelerde 20. yüzyılın sonlarına doğru nüfus artış hızı azalmıştır. Bu değişim hareketi, toplam nüfus içerisinde çalışan nüfus oranının azalmasına; yaşlı nüfus oranının ise artmasına sebebiyet vermiştir...” (Gültekin vd., 2020: 108).

Resim 45: 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 108.

Öğrenme alanı kapsamında işlenen bir diğer konuda göç hareketidir. Göçler, tarih boyunca dünyanın nüfus dağılımını değiştiren köklü olaylardır (Akdemir, 2018: 21). Dünya siyasi coğrafyasının en önemli sorunlarında biri olan göç konusu, neden ve sonuçları itibariyle küresel diğer sorunlarla bağlantılı bir meseledir. Öyle ki göç hareketi; doğal afetler, nüfus artışı, açlık, yoksulluk, işsizlik, savaş gibi günümüz dünyasının önemli sorunlarına bağlı olarak gerçekleşmektedir. Göç hareketinin sonunda ise çevre kirliliği, nüfus artışı, eğitim ve sağlık hizmetleri sorunları, dini ve kültürel çatışmalar, dilsel sorunlar, konut sorunu ve gecekondulaşma, trafik sorunu gibi diğer küresel sorunlar meydana gelebilmektedir. Neden ve

sonuçları itibariyle göç sorunu ders kitabının 112-117 sayfa aralığında ele alınmıştır. Öncelikle göç hareketinin oluşum nedenlerinin; zorunlu, gönüllü ve mübadele olmak üzere üç kısma ayrıldığı belirtilmiştir. Zorunlu göçlerin, doğal afetler (deprem, heyelan, kuraklık vs.), savaş gibi insan hayatını her anlamıyla zorlayan durumlarda gerçekleştiği aktarılmıştır. Zorunlu göçlere neden olan bu sorunlar görseller yardımıyla ifade edilmiştir. Konuyla ilgili ders kitabında yer alan görseller aşağıda yansıtılmıştır.

Resim 46, 47, 48 ve 49: 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 114-115.

Ders kitabında göç hareketi sorununun nedenleri belirtildikten sonra bu sorunun meydana getirdiği sonuçları aktarılmıştır. Sosyal, kültürel ve ekonomik anlamda çeşitli sonuçları barındıran göç hareketi, sonuçları itibariyle aynı zamanda günümüz dünyasının önemli sorunlarına işaret etmektedir. Bu sorunlar kitabın 116. sayfasında ifade edilmiştir.

“...Göç hareketi göç veren yerleri, göçe aktif olarak katılan bireyleri, göç alan yerleri farklı şekillerde etkilemektedir. Göç alan yerlerde yerleşim alanlarının büyümesiyle düzenli ya da düzensiz kentleşme problemi meydana gelebilmektedir. Bu durum özellikle çevre kirliliği, trafik sorunları, altyapı yetersizliği ve gecekondulaşma gibi olumsuzlukları beraberinde getirmektedir. Sağlık, eğitim ve belediyeçilik alanlarında yetersizlikler görülebilmektedir. Ayrıca göçe bağlı olarak gerçekleşen hızlı nüfus artışı şehirlerde işsizlik sorununun ortaya

çıkmasına neden olabilmektedir...” (Gültekin, Akpınar, Nohutçu, Özerdoğan & Aygün, 2020: 116). Günümüz dünya sorunları arasında gösterilen bu sorunlardan çevre kirliliği (hava ve su kirliliği), nüfus artışı ve trafik sorununa ait görseller aşağıda yansıtıldığı gibi ders kitabının 117. sayfasında aktarılmıştır.

Resim 50, 51, 52 ve 53: 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 117.

Öğrenme alanında son olarak yerleşme ve seyahat özgürlüğü konusu işlenmiştir. Bu konu içerisinde bağlantılı olarak mültecilik sorunu ele alınmıştır. Günümüz dünyanın en önemli sorunlarından biri olan mültecilik; savaş, siyasi istikrarsızlıklar, baskıcı rejimler ve ekonomik yetersizlik vb. gibi olumsuz durumların sonucunda birey veya grupların buldukları ülkeden başka bir ülkeye sığınmasıdır. Bu tür göç hareketleri son zamanlarda ülkemizin bulunduğu coğrafyada sıklıkla meydana gelmektedir. Ülkemiz mülteci sorunu karşısında örnek tavrı sergilemiş ve farklı ülkelere gelen bu mültecilere kucak açmıştır. Söz konusu bu olay ders kitabının 120. sayfasında ifade edilmiştir.

“...Son yıllarda farklı ülkelerde meydana gelen savaşlar insanları olumsuz etkilemektedir. Savaşlar neticesinde yaşanabilecek yer arayan insanlar farklı ülkelere göç etmektedir. Bu durum yeryüzünde milyonlarca mültecinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Yaşanan bu

mülteci sorunu karşında ülkemiz örnek bir tavır sergilemiştir. Ülkemiz; Suriye, Afganistan, Irak, Sudan gibi ülkelerden gelen pek çok mültecinin can güvenliğini sağlamış ve onlara her anlamda yardımcı olmuştur. Günümüzde ülkemiz milyonlarca mülteciyi misafir etmektedir...” (Gültekin, Akpınar, Nohutçu, Özerdoğan & Aygün, 2020: 120). Bu durumu yansıtan örnek bir görsel ders kitabında yer almaktadır.

Resim 54: 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 120.

Bilim, Teknoloji ve Toplum Öğrenme Alanı

Bu öğrenme alanı; yazının icadı ve tarihi süreç içerisinde ki gelişimi, bilginin korunması ve yaygınlaştırılması, Türk-İslam medeniyetinde yetişen bilim insanları, Orta Çağ Avrupası'nda yaşanan bilimsel gelişmeler, özgür düşünce ve bilim konularından oluşmaktadır. Ancak öğrenme alanı içerisinde günümüz dünya sorunları ve bu sorunların çözüm yollarına ilişkin herhangi bir yazılı veya görsel veriye rastlanılmamıştır.

Üretim, Dağıtım ve Tüketim Öğrenme Alanı

Üretim ve yönetimde toprağın önemi, üretim teknolojisindeki gelişmelerin sosyal ve ekonomik hayata etkisi, sivil toplum kuruluşlarının (vakıf) sosyal yaşamdaki rolleri, meslek edindirme ve meslek etiği kazandırmanın önemi (ahilik ve lonca teşkilatı), gelecekte önem kazanacak meslekler gibi konular öğrenme alanı içerisinde yer almaktadır. Üretim teknolojisinde ki gelişmelerin sosyal ve ekonomik hayata etkisi başlıklı konuda, Sanayi İnkılabıyla başlayan üretim teknolojisindeki gelişmelerin sosyal yaşam üzerindeki olumsuz etkileri ele alınmıştır. Üretim teknolojisinin şehirleşme sorununa ve şehirleşmeyle birlikte çevre

sorunlarına sebebiyet verdiği ifade edilmiştir. Söz konusu bu sorunlar kitabın 167. sayfasında yazılı ve görsel içeriklerle aktarılmıştır.

Resim 55: 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 167.

“...Üretim teknolojisinde ki gelişmelere bağlı olarak şehirleşme hızlanmış ve nüfus yoğunluğu belli noktalarda toplanmıştır. Hızla meydana gelen bu şehirleşme sonucuna çevre sorunları ortaya çıkmıştır...” (Gültekin, Akpınar, Nohutçu, Özerdoğan & Aygün, 2020: 167) ifadeleriyle teknolojik gelişmelerin başta insan olmak üzere canlı yaşamını olumsuz yönde etkileyen çevre sorunlarına neden olduğu belirtilmiştir. Çevre sorunlarına örnek olarak ise hava kirliliğini betimleyen yukarıdaki görsel (Resim 55) kullanılmıştır.

Etkin Vatandaşlık Öğrenme Alanı

Demokrasi ve temel ilkeleri, Atatürk’ün Türk demokrasisinin gelişimine katkıları, Türkiye Cumhuriyetinin temel nitelikleri, demokrasinin uygulanma süreçlerinde karşılaşılan sorunlar bu öğrenme alanının konularını oluşturmaktadır. Ülkemizin temel niteliklerinin anlatıldığı konuda, sosyal devlet anlayışı gereği ülkemizin ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan toplumda geri kalmış, dezavantajlı grupların genel refah seviyesine ulaşabilmesi için çaba gösterdiği vurgulanmıştır. Konuya örnek olarak yaşlılık konusu ele alınmıştır. 21. yüzyılın en önemli toplumsal sorunlarından biri olan yaşlılık; rol, statü, bağımsızlık, üretkenlik ve sağlık açısından pek çok sorunları barındıran insan yaşamının son evresidir. Yaşlılık dönemi ve sorunlarına ilişkin devletimizin sosyal devlet anlayışı gereği yaptığı örnek bir uygulama (YADES) ders kitabının 208. sayfasında belirtilmiştir.

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, yaşlıların desteklenmesi ve korunmasına ilişkin hizmetlerine devam ediyor. Başlatılan “Yaşlı Destek Programı” (YADES) projesi kapsamında yaşlıların günlük yaşam aktivitelerine yardımcı olunması amacıyla fiziksel, psikolojik ve sosyal destek hizmetleri verilecek. Yaşlıların yaşam ortamları iyileştirilecek. Ayrıca yaşlı ve yaşının bakımını üstlenen kişilerin ihtiyaç duyduğu psikolojik destek çalışmalarına ilişkin projeler desteklenecek (İnternet Haberi aktaran Gültekin vd., 2020: 208).

Resim 56: 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 208.

“Hâkimiyet Milletindir” başlıklı konuda demokrasinin uygulanma süreçlerinde karşılaşılan sorunlar aktarılmıştır. Bu sorunlardan biri hiç şüphesiz darbelerdir. Darbeler; demokrasiyi kesintiye uğratan, temel hak ve özgürlüklere sınırlamalar getiren olaylardır. Çağdaşlaşma ve demokrasi yolunda ilerleyen ülkemizde bu tür olaylar gerçekleşmiştir. 1960, 1971 ve 1980 darbeleri ülkemizde yaşanan darbelere örnek verilebilir. Son olarak 15 Temmuz 2016 tarihinde vatanımızın bölünmez bütünlüğünü bozmayı hedef alan bir terör örgütü darbe girişiminde bulunmuştur. Milletimiz bir ve beraber olarak bu darbe girişimini püskürtmüş ve demokrasi destanını yazmıştır. Bu konu ders kitabının 212 ve 213. sayfalarında işlenmiştir. Yaşanan bu terör olayı karşısında Türk milletinin ülkemizin birliğine, vatanımızın bölünmez bütünlüğüne ve milli egemenliğe nasıl sahip çıktığı, yazılı ve görsel unsurlarla (Resim 57) ders kitabında ifade edilmiştir.

Resim 57: 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 213.

Küresel Bağlantılar Öğrenme Alanı

Türkiye’de ve Dünya’da barış, ülkemizin üye olduğu uluslararası kuruluşlar, ülkemizin ilişkide olduğu ekonomik kuruluşlar, kültürlere yönelik gelişen kalıp yargılar ve küresel sorunlar öğrenme alanının konuları arasındadır. Görüldüğü üzere öğrenme alanı içerisinde hususi olarak küresel sorunlar konusu ele alınmıştır. Bu öğrenme alanı, ders kitapları ve öğrenme alanı içerisinde doğrudan küresel sorunları konu alan tek ünedir. Öyle ki bu durum ünite kapağında yer alan görselde açıkça belirtilmiştir. Ünitenin kapak kısmında küresel ısınma, iklim değişikliği, doğal afetler, nüfus artışı, göç gibi küresel sorunlara dair görseller bulunmaktadır. Ayrıca ünitenin kavramları kısmında açlık, doğal afetler (heyelan, erozyon, kuraklık) ayrımcılık-önyargı ve terörizm gibi günümüz dünya sorunlarının kavram olarak seçildiği görülmektedir.

Öncelikle ders kitabının 228-231 sayfa aralığında günümüz dünyasının önemli sorunlarından olan farklı kültürlere yönelik gelişen kalıp yargılar konusu aktarılmıştır. Kalıp yargının, insanları belli özelliklere göre sınıflandırma eğilimi olduğu ve bu eğilime neden olan insan özelliklerinin çoğunlukla gerçeği yansıtmadığı belirtilmiştir. Daha sonra en önemli kalıp yargı örneklerinden olan “İslamofobi” kavramı üzerinde durulmuştur. Günümüz dünyasının ırkçı bir söylemi olan ve müslüman bireylerin ayrılıkçı muamale görmesine sebep olan bu kavramın oluşumu ders kitabının 229. sayfasında aktarılmıştır.

“...İslamofobi, 11 Eylül 2011 tarihinde meydana gelen olaylar sonrasında terörle mücadele çerçevesinde aralarında müslümanların, sığınmacıların, göçmenlerin ve azınlıkların bulunduğu kişi ve gruplara karşı oluşturulmuştur. Bu gruplar kamu alanlarına erişim, toplumsal katılım, barınma, istihdam, eğitim gibi bazı alanlarda ırkçı ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Bu kapsamda İslam dünyasına mensup bireylerin maruz kaldıkları ırkçı ve ayrılıkçı genel muameleye “İslamofobi” denilmektedir...” (Gültekin vd., 2020: 229). Bu ifadelerle İslamofobi kalıp yargısının zaman içerisinde önyargıya dönüşerek dinsel sorunlara yol açtığı belirtilmiştir. Ayrıca yine aynı sayfada İslamofobi sorununun çözümü noktasında farkındalık oluşturacak bir internet haberi yer almaktadır.

İslam İşbirliği Teşkilatından İslamofobide Gerileme Açıklaması

İslam İşbirliği Teşkilatı tarafından yayımlanan raporda, İslamofobi konusunda fark edilebilir bir gerileme yaşandığı ve son 4 yıllık kıyaslandığında gerilemenin çok açık bir biçimde kendini belli ettiği ifade edildi. Raporda, Müslümanlara karşı nefret söylemlerini güçlendiren sert tutumun Müslümanları kucaklayan karşıt bir cephe oluşmasını sağladığı vurgulandı (aktaran Gültekin, Akpınar, Nohutçu, Özerdoğan & Aygün, 2020: 229).

Küresel bağlantılar öğrenme alanının 232-236 sayfa aralığında bulunan “Küresel Sorunlara Çözüm Üretiyorum” başlıklı konuda hususi olarak günümüz dünya sorunları ele alınmıştır. Öğretim programında yer alan “*Arkadaşlarıyla birlikte küresel sorunların çözümüne yönelik fikir önerileri geliştirir*” (MEB, 2018: 25) kazanımı doğrultusunda küresel ısınma ve iklim değişimi, doğal afetler, açlık, göç, terör gibi küresel sorunlar aktarılmıştır. Tüm insanlığı olumsuz etkileyen bu sorunlar karşısında bireylerin farkındalık kazanmaları ve çözüm yolları geliştirmeleri hedeflenmektedir. Öğrencilere bu doğrultuda çevre okuryazarlığı, problem çözme, empati, işbirliği gibi beceriler ile dayanışma, duyarlılık, sorumluluk gibi değerlerin kazandırılması önemli görülmektedir.

Sözü edilen konuya ders kitabının 232. sayfasında “*Dünyayı etkileyen sorunların neler olduğunu ve bu sorunların hayatınıza etkilerini tartışınız*” soru ifadesiyle dikkat çekilerek giriş yapılmış daha sonra “küresel sorun” kavramının tanımı yapılmıştır.

“...*Dünyanın coğrafi özellikleri insanoğlunun tarih sahnesine çıkışına kadar olan süreçte birkaç defa değişmiştir. Belirli dönemlerde dünyamızın doğal dengesinin bozulmasına bağlı olarak bazı sorunlar ortaya çıkmıştır. Yeryüzünde insan yaşamını etkileyen birtakım sorunlar yaşanmıştır. Tüm insanlığı ilgilendiren bu sorunlara “küresel sorun” denilmektedir...*” (Gültekin, Akpınar, Nohutçu, Özerdoğan & Aygün, 2020: 232) ifadeleriyle tanım yapıldıktan sonra günümüz dünyasını tehdit eden küresel ısınma, iklim değişikliği, doğal afetler, açlık, göç, terörizm gibi sorunlara ait bilgiler sunulmuştur. Bu sorunlardan öncelikle küresel ısınma sorunu ele alınmıştır. Küresel ısınma sorununun oluşumu, nedenleri ve sonuçları yazılı ve görsel unsurlarla (Resim 58) ifade edilmiştir.

Resim 58: 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 232.

İnsan etkinlikleri sonucu oluşan sera gazı emisyonları uzun vadede küresel ısınmaya ve sonuç olarak ise iklim değişikliğinde neden olmaktadır. İklim değişimi, iklimin ortalama durumunda ve değişkenliğinde uzun süre boyunca gerçekleşen değişikliklerdir. Başta insan olmak üzere tüm canlıların hayatını etkileyen ve dünyanın doğal dengesini bozan bu küresel sorunun oluşumu kitabın 232. sayfasında aktarılmıştır.

Resim 59: 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 232.

Küresel ısınma ve iklim değişikliği gibi günümüz dünyasının doğal sorunlarından biri de doğal afetlerdir. Doğal afetler, oluşumları doğa olaylarına dayanan felaketlerdir. Çok sayıda can ve mal kayıplarına neden olan bu felaketlere örnek olarak; deprem, sel, çığ, şiddetli fırtınalar (hortum vs.) kuraklık örnek verilebilmektedir. Ders kitabınının 233-234 sayfa aralığında yukarıda örnek olarak verilen afetlere dair bilgiler yer almaktadır. Örneğin kuraklık afeti yazılı ve görsel unsurlarıyla ders kitabında şu şekilde belirtilmiştir.

Resim 60: 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 233.

Ders kitabında aktarılan bir diğerk doğa afette depremdir. Yer hareketi olarak da bilinen deprem, geçmişte olduğu gibi gelecekte de olmaya devam edecek olan bir doğa afettir. Onun için bu doğa olayı hakkında bilinçli olunması ve korunmak için gerekli tedbirlerin alınması son derece önemlidir. Konu hakkında bir farkındalık oluşturulması için ders kitabının 234. sayfasında deprem afetine dair bilgi ve görsel bulunmaktadır.

Deprem

Yer kabuğu içindeki kırılmalar sebebiyle ani olarak ortaya çıkan titreşimin dalgalar halinde (S ve P) yeryüzünü sarsma olayına deprem denilmektedir. Diğerk bir ifadeyle deprem, yer katmanlarında oluşan şok dalgalarının neden olduğu doğa olayıdır. Bu doğa olayı çok sayıda can ve mal kaybı ile sonuçlanmaktadır. Onun için bilinçli ve tedbirli olmak gerekmektedir. Depremle ilgili konuları inceleyen bilim dalına “sismoloji” adı verilmektedir (Gültekin vd., 2020: 234).

Resim 61: 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 234.

Öğrenme alanı içerisinde günümüz dünyasının doğa sorunları aktarıldığı gibi beşeri sorunları da aktarılmıştır. Bu sorunlardan biri terörizmdir. Terör örgütleri, 21. yüzyılın en önemli tehdit unsuru olarak günümüzde varlığını can yakıcı bir şekilde göstermektedir. Demokratik devlet yönetimini tehdit eden ve devlet içerisinde istikrarsızlığa olan bu küresel sorunun amaç ve sonuçları ders kitabında ifade edilmiştir.

Terörizm

İnsanlara belli düşünce ve davranışları benimsetmek, yıldırım, korku salmak amacıyla yapılan tehdit etme ve zor kullanma eylemidir. Yüzyıllardan beri devletler ve toplumlar için en büyük tehlikelerden birisi olan terör faaliyetleri tüm dünyada can ve mal kayıplarına neden olmaktadır. Onun için devletler terörizmle mücadele etmek için çeşitli yollara başvurmuş ve her türlü tedbiri alma yoluna gitmiştir. Günümüzde terörizmle mücadelede uluslararası işbirliği şarttır (Gültekin vd., 2020: 234).

Resim 62: 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 234.

İnsanoğlunun tarih boyunca en büyük endişelerinden biri hiç şüphesiz açlık sorunudur. Açlık, yaşamın devam ettirilebilmesi için ihtiyaç duyulan besin maddelerine erişilememesi durumudur. Nüfus artışı, küresel iklim değişimi, gıda fiyatlarındaki artış gibi nedenlerden kaynaklanan bu sorun etkisini günümüzde de göstermektedir. Barış ve huzur içinde bir dünya ortaya koyabilmek için açlık sorununun halledilmesi gerekmektedir. Konuda bilinç oluşturulması adına ders kitabında bu sorun ele alınmıştır.

Açlık

Açlık, insanlığın başına gelebilecek en büyük sorunlardan birisidir. Özellikle kırsal yörelerde daha yoğun olarak gözlemlenen bu felaketin çözülmesi insanlık adına son derece önemlidir.

Açlık sorununun giderek derinleşmesinin ve bu konudaki endişelerin artmasının en önemli nedenleri; küresel iklim krizi, kuraklık ve bölgesel savaş/çatışmalardır (Gültekin vd., 2020: 234).

Resim 63: 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 234.

Öğrenme alanında son olarak küresel göç sorunu aktarılmıştır. Göç, tarih boyunca yeryüzü nüfus dağılışı haritasını köklü olarak değiştiren bir demografi olayıdır. Günümüz dünyanın nüfus artışı, açlık, yoksulluk, savaş, ırkçılık vb. gibi diğer sorunlarına bağlı olarak gelişen uluslararası göç hareketi, çözülmesi gereken öncelikli sorunlar arasındadır. Söz konusu soruna dair yazılı ve görsel bilgiler ders kitabında bulunmaktadır.

Göç

Siyasi, sosyal, ekonomik, dini ve diğer sebeplerden dolayı insan topluluklarının hayatlarının bir bölümünü veya tamamını geçirmek üzere bir yerden başka bir yere yerleşmek amacıyla yaptıkları zorunlu coğrafi yer değiştirme hareketidir (Gültekin vd., 2020: 232).

UNHCR (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği) 2017 verilerine göre dünyada yaklaşık 258 milyon kişi göçmen konumundadır.

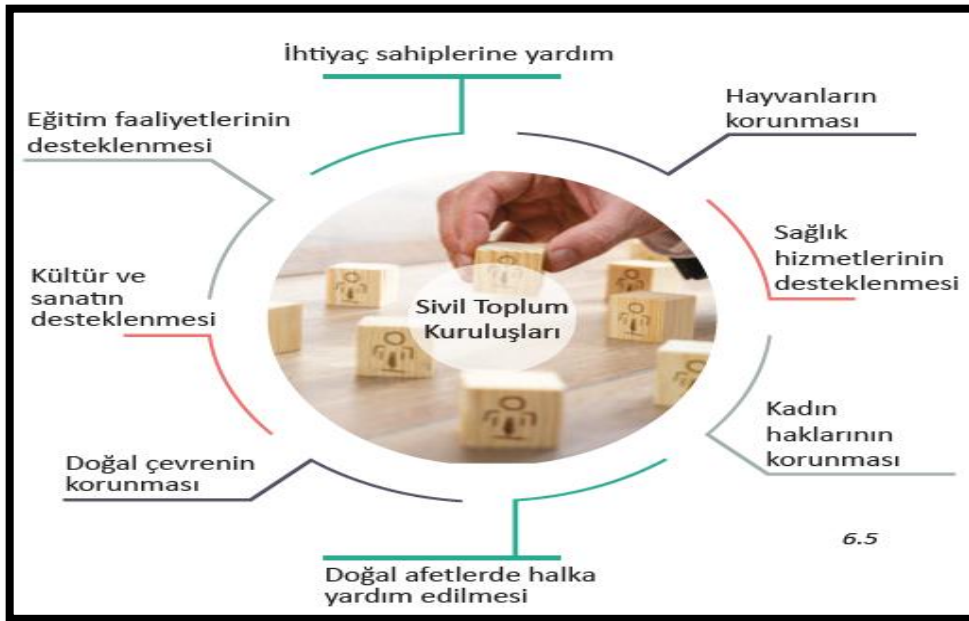
Resim 64: 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 234.

4.3. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Günümüz Dünya Sorunlarına Çözüm Noktasında Uğraş Veren Ulusal ve Uluslararası Kuruluşlar

Günümüz dünya sorunlarının olduğu kadar bu sorunların çözümüne katkı sağlayan kurum ve kuruluşların bilinmesi de önem taşımaktadır. Bilindiği üzere günümüzde ulusal ve uluslararası alanda birçok kurum ve kuruluş küresel iklim krizi, doğal afetler, doğal kaynakların sınırlılığı, açlık, yoksulluk, savaş, mültecilik vb. gibi sorunların çözümü noktasında uğraş vermektedir. Bu kurum ve kuruluşlara ders kitaplarında yer verilmesi, günümüz dünya sorunları karşısında bireylerde bir farkındalık oluşturulması açısından ehemmiyetlidir. Onun için çalışmanın bu kısmında sosyal bilgiler ders kitaplarının günümüz dünya sorunlarına çözüm arayan ve bu alanda uğraş veren kurum ve kuruluşlar bağlamında incelenmesinden elde edilen bulgulara yer verilecektir.

İncelenen ders kitapları arasında 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında söz konusu bu incelemeye dair bir bulgu elde edilememiştir. Ancak diğer sosyal bilgiler ders kitaplarında (5, 6, 7. sınıf) çalışmanın bu amacına hizmet edecek bulgulara rastlanılmıştır.

5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının 152. sayfasında ülkemizde bulunan ve günümüz dünya sorunları karşısında vatandaşlarımıza hizmet sağlayan sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerine dair bilgiler sunulmuştur. Sivil toplum kuruluşlarının doğal afetler, çevre sorunları, kadın hakları sorunu, yoksulluk, eğitim ve sağlık sorunları gibi tüm insanlığı ilgilendiren sorunlar karşısında uğraş verdiği şema üzerinde ifade edilmiştir.

Resim 65: 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 52.

5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanında sivil toplum kuruluşlarının faaliyet alanları belirtildikten sonra bu sivil toplum kuruluşlarına örnekler (TEMA, Darüşşafaka Eğitim Kurumları vs.) verilmiştir. Küresel bazı sorunlar ile hususi olarak ilgilenen ve bu sorunlar karşısında ülkemizde uğraş veren, hizmet sağlayan sivil toplum kuruluşlarına ait bilgiler kitabın 153. sayfasında yer almaktadır.

1992 yılında kurulmuş olan TEMA, ülkemizde erozyonla mücadele, ağaçlandırma ve doğal varlıkların korunması için çalışmalar yapmaktadır. Örneğin “Meşe Projesi” ile ülkemiz genelinde meşe ormanları oluşturularak erozyonun önlenmesi hedeflenmektedir (Evirgen, Özkan & Öztürk, 2020: 153).

Kelime anlamı “şefkat yuvası” olan Darüşşafaka, 1863 yılında yetim ve yoksul çocukların eğitim ve öğretimine destek olmak amacıyla kurulmuştur. Darüşşafaka, annesi veya babası olmayan, ekonomik durumu yetersiz, sınavla seçilmiş öğrencilere burs ve yatılı öğrenim vermektedir (Evirgen, Özkan & Öztürk, 2020: 153).

Günümüz dünyasında meydana gelen sorunların çözümü noktasında ülkemiz örnek ülkelerden biridir. Ülkemiz çeşitli kurum ve kuruluşlar ile hem ülkemizi hem de tüm dünyayı ilgilendiren sorunlara karşı mücadele etmektedir. Söz gelimi bu konu, 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının “Birey ve Toplum” ünitesinde ele alınmıştır. Ulusal ve küresel bazı sorunlar karşısında insanlara hizmet sunan sivil toplum kuruluşlarına (Türk Kızılayı, Darülaceze vs.) ait bilgiler sözü edilen ünitenin 37. sayfasında sunulmuştur.

1868 yılında “Hilal-i Ahmer” adıyla kurulmuş olan Kızılay, hiçbir ayırım gözetmeksizin olağanüstü dönemlerde, afetlerde korumasız kişilere ve ihtiyaç sahiplerine yardım sağlamayı amaç edinmiş bir kuruluştur (Yıldırım, Kaplan, Kuru & Yılmaz, 2020: 37).

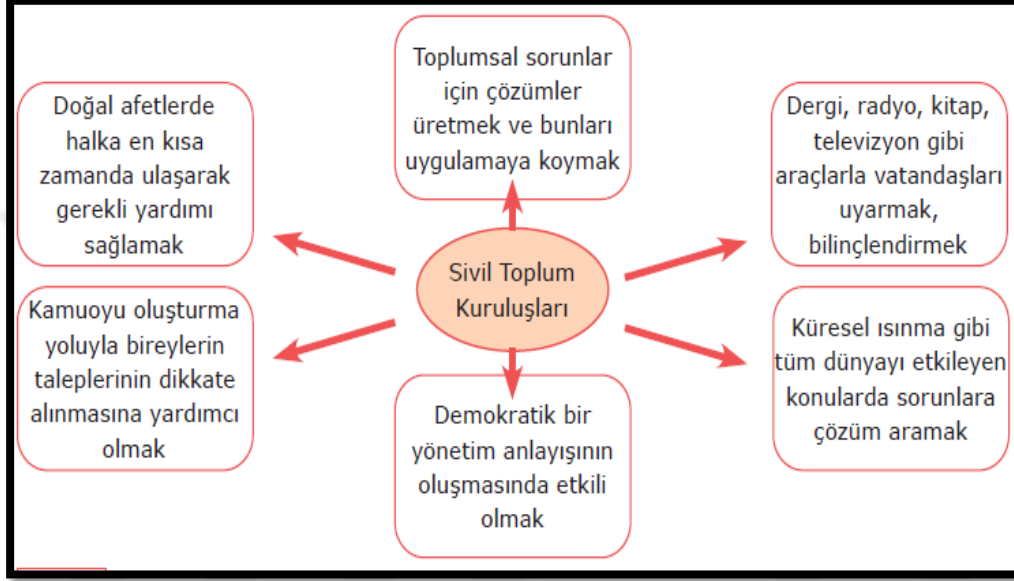

1895 yılında Sultan II. Abdülhamid Han tarafından kurulmuş olan Darülaceze; din, dil, ırk, cins ve mezhep ayrımı gözetmeksizin muhtaç kişilere hizmet veren (gıda, sağlık, barınma, bakım vs.) bir hayır kurumudur (Yıldırım, Kaplan, Kuru & Yılmaz, 2020: 37).

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı, ülkemizde sosyal yardım hizmetlerini en kapsamlı ve yaygın biçimde yürüten devlet kurumudur. Vakfın amacı, sosyal güvencesi olmayan vatandaşlara yardım sağlamaktır (Yıldırım, Kaplan, Kuru & Yılmaz, 2020: 37).

Sivil toplum kuruluşları; toplumsal sorunlara çözüm arayan ve toplumun refah seviyesini yükseltmeyi amaç edinen kuruluşlardır. Dernekler, vakıflar, sendikalar, meslek kuruluşları, kooperatifler sivil toplum kuruluşlarına örnek olarak verilebilmektedir. Sözü edilen bu kuruluşların kuruluş amaç ve hedefleri, 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının “Üretim, Dağıtım ve Tüketim” öğrenme alanında konu olmuştur. Sivil toplum kuruluşlarının, küresel ısınma gibi tüm dünyayı etkileyen sorunlara çözüm aramak ve doğal afetlerde halka kısa sürede yardım sağlamak gibi amaçlarının olduğu belirtilmiştir.

Aynı öğrenme alanında sivil toplum kuruluşlarından olan Kızılay’ın günümüz dünya sorunlarından biri olan doğal afet sorunu karşısında yapmış olduğu örnek bir faaliyet aktarılmıştır. Kızılay’ın sınır komşumuz olan Irak’ta meydana gelen deprem sonrası yapmış olduğu sosyal yardımlar, ders kitabının 172. sayfasında ifade edilmiştir.

Türk Kızılayından Derbendihan İlçesine Çadır Yardımı

Türk Kızılayı, Irak’ta meydana gelen depremin zarar verdiği Süleymaniye iline bağlı Derbendihan ilçesinde evleri yıkılan ve ağır hasar gören insanlara çadır yardımında bulundu.

Deprem sonrası bölgeye gelerek yardım dağıtan Türk Kızılayı’nın yardımsever çalışanları, Derbendihan ilçesine bağlı 15 köyde olmak üzere toplam 40 çadırı Iraklı vatandaşlara dağıttı. Daha sonra çadırların kurulumları yapıldı ve barınma imkânı sağlandı.

Türk Kızılayı Irak Depremi Ekip Başkanı, ailelerin çadırlara yerleşmeye başladığını ifade etti. Ayrıca Halepçe ilçesinde kurulan kız öğrenci yurdunda oluşturulan mutfakla birlikte 2 bin 500 kişinin yemek gereksinimi karşılandığını sözlerine ekledi (İnternet Haberi aktaran Gültekin, Akpınar, Nohutçu, Özerdoğan & Aygün 2020: 172)

Resim 66: 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 172.

İncelenen ders kitapları ve öğrenme alanları içerisinde günümüz dünya sorunları ve bu sorunların çözüm yollarına hususi olarak 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanında yer verilmiştir. Öğrenme alanında, küreselleşen dünyamızda görülen küresel ısınma, iklim değişikliği, doğal afetler, göç, açlık vb. gibi sorunlar ele alınmış, daha sonra bu sorunların çözümü noktasında uğraş veren uluslararası kuruluşlar aktarılmıştır. Sözü edilen “Türkiye’de Barış Dünyada Barış” başlıklı konuda küresel sorunlara çözüm arayan uluslararası kuruluşlara ait bilgiler (sy. 220-223) yer almaktadır.

Günümüzde tüm dünyada meydana gelen sorunlara karşı çözüm arayan uluslararası kuruluşların başında Birleşmiş Milletler gelmektedir. Birleşmiş Milletler bünyesinde bulundurduğu çok sayıda uzman komisyon ve birimle dünya sorunlarına çözüm aramaktadır. Bu birimlerden bazıları, ders kitabının 222. sayfasında aktarılmıştır.

Resim 67: 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2020: 222.

Günümüz dünya sorunlarına çözüm arayan Birleşmiş Milletler Teşkilatına bağlı kuruluşların haricinde bazı uluslararası kuruluşlarda bulunmaktadır. Ders kitabının 221 ve 222. sayfalarında bu kuruluşlara örnekler verilmiştir. Avrupa Konseyi, NATO, AGİT, Türk Konseyi, İslam İşbirliği Teşkilatı bu kuruluşlara örnektir. Küresel bazı sorunların çözümü noktasında uğraş veren bu uluslararası kuruluşlar hakkında bilgi verilmiştir. Örneğin, Avrupa Konseyi’nin kuruluş amacı ders kitabında şu şekilde ifade edilmiştir.

Avrupa Konseyi (1949) hukukun üstünlüğünü, insan haklarını ve demokrasinin temel ilkelerinin koruyup güçlendirmeyi amaç edinen bir uluslararası örgüttür. Örgüt bu amaç çerçevesinde yabancı düşmanlığı, ırkçılık, çevre sorunları vb. gibi küresel sorunlara çözüm aramaktadır (Gültekin, Akpınar, Nohutçu, Özerdoğan & Aygün 2020: 222).

4.4. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Ölçme ve Değerlendirme Bölümlerinden Günümüz Dünya Sorunlarına İlişkin Elde Edilen Bulgular

Bir dersin her konusunun bitiminde o konunun öğretilmesi için planlanmış olan hedef davranışların yoklanması gerekmektedir. Çünkü bu yolla konu içerisinde hangi kazanımların tam olarak edinilmiş olduğu, hangi kazanımların eksik kaldığı ve hangi kazanımların hiç edinilmediği öğrenilmiş olmaktadır. Onun için ders kitaplarının öğrenme alanlarının veya ünitelerinin son kısmında ölçme ve değerlendirme soruları yer almaktadır. Bu sorular bireylerin hedef davranışlarla ilgili olarak test edilmesine ve sınanmasına olanak tanımaktadır.

Sosyal bilgiler öğretimde diğer derslerde de olduğu gibi ölçme ve değerlendirme çalışmalarına önem verilmektedir. Bu önemi belirten cümle 2018 sosyal bilgiler öğretim programında şu şekilde ifade edilmektedir: “Eğitimde ölçme ve değerlendirme uygulamaları eğitimin ayrılmaz bir parçasıdır ve eğitim süreci boyunca yapılır” (MEB, 2018: 6).

Sosyal bilgiler ders kitaplarının öğrenme alanları/ünite son bölümünde ölçme ve değerlendirme soruları yer almaktadır. Çalışma kapsamında bu sorular günümüz dünya sorunları ve çözüm yollarını yansıtmaları açısından incelenmiştir. Sosyal bilgiler ders kitaplarının günümüz dünya sorunları açısından tam olarak değerlendirilmesi ve yorumlanabilmesi için kitapların ölçme ve değerlendirme bölümlerinin de incelenmesi önemli görülmektedir. Bu doğrultuda çalışma çerçevesinde kitapların ölçme ve değerlendirme bölümleri incelenmiş olup bulgular elde edilmiştir. Elde edilen bulgular aşağıda sınıf düzeyine göre ifade edilmiştir.

4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı

• İnsanlar, Yerler ve Çevreler Öğrenme Alanı Ç Bölümü 6. ve 7. Soru: (Tüysüz, 2019: 92).

I. Eğim fazladır.

II. Killi toprak yapısı vardır.

III. Yağış miktarı fazladır.

Heyelanın sık görüldüğü bir yerde yukarıdaki özelliklerden hangilerine rastlanır?

A) I ve II B) I ve III C) II ve III D) I, II ve III

I. Mobilyaları duvara sabitlemek

II. Deprem çantası hazırlamak

III. Binaları sağlam zeminler üzerine yapmak

IV. Acil servisten yardım istemek

Yukarıdakilerden hangisi **depremden** korunmaya yönelik önlemlerden biri değildir?

A) I B) II C) III D) IV

- Bilim, Teknoloji ve Toplum Öğrenme Alanı Ç Bölümü 6. Soru: (Tüysüz, 2019: 120).

Aşağıda **uzun süre bilgisayar başında oturan insanlarda ortaya çıkabilecek olumsuzluklar** verilmiştir. Bu olumsuzluklardan hangisi diğerlerinden farklı niteliktedir?

- A) Bel ve boyun tutulmaları
- B) Kan basıncında yükselme
- C) Baş ve göz ağrıları
- D) Sosyal ilişkiler kurmakta zorlanma

- Etkin Vatandaşlık Öğrenme Alanı Ç Bölümü 3. Soru: (Tüysüz, 2019: 172).

Aşağıdakilerden hangisi **çocuk haklarına** aykırı durumlardan biridir?

- A) Çalışmak isteyen çocuklara devlet tarafından iş bulunması
- B) Çocuklara zorunlu eğitim verilmesi
- C) Çocukların gerektiğinde ailelerinden alınarak devletin korumasına verilmesi
- D) Çocuklara onayları alınmadan aşı yapılması

5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı

- Birey ve Toplum Öğrenme Alanı C Bölümü 6. Soru: (Evirgen, Özkan & Öztürk, 2020: 33).

Dünyanın birçok yerinde çocuklar salgın hastalıklar ve kötü beslenme nedeniyle hayatını kaybetmektedir. Verilen bilgiye göre **çocuklar** hangi **haklarını** kullanamamışlardır?

- A) Yeterli beslenme-sağlık hizmetlerinden yararlanma
- B) Oyun oynama-yeterli beslenme
- C) Sağlık hizmetlerinden yararlanma-eğitim alma
- D) Düşüncelerini söyleme-oyun oynama

- İnsanlar, Yerler ve Çevreler Öğr. Alanı C Bölümü 6. Soru (Evirgen, Özkan & Öztürk, 2020: 91).

Bitki örtüsünün az, eğimin fazla olduğu yamaçlarda aşırı kar yağışı aşağıdaki **doğal afetlerden** hangisine neden olabilir?

- A) Çığ
- B) Deprem
- C) Erozyon
- D) Heyelan

6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı

- Birey ve Toplum Öğrenme Alanı D Bölümü 21. Soru: (Yıldırım vd., 2020: 45).

I. Dayanışma II. **Ayrımcılık** III. Anlayış IV. Çatışma
Yukarıdaki kavramlardan hangileri farklılıklara saygıyla ilgili değildir?

- A) Yalnız
- B) I - III
- C) II- IV
- D) I - III ve IV

- Bilim, Teknoloji ve Toplum Öğrenme Alanı D Bölümü 18. Soru: (Yıldırım vd., 2020: 157).

Korsan yayıncılığın önüne geçmek için etkin çözümler nelerdir?

- A) Korsan yayınlara karşı etkin bir yasa yapılması
- B) Korsan yayınlardan daha çok vergi alınması
- C) Korsan yayınlara karşı tüketicinin bilinçlendirilmesi
- D) Korsan yayınların toplanıp imha edilmesi

- Üretim, Dağıtım ve Tüketim Öğr. Alanı D Bölümü 21. ve 24. Soru: (Yıldırım, vd., 2020: 189).

Yenilenemeyen enerji kaynakları yandıklarında karbondioksit gazı açığa çıkarılır. Bu zararlı gazların atmosferde birikmesi **küresel ısınma ve asit yağmurları** dediğimiz olumsuz sonuçların ortaya çıkmasına neden olur. Bu olumsuz durumların yaşanmaması için çevre dostu alternatif enerji kaynaklarının kullanımı yaygınlaştırılmalıdır. Buna göre aşağıda verilen enerji kaynaklarından hangisi alternatif enerji kaynakları içinde yer alır?

- A) Doğal gaz B) Kömür C) Petrol D) Rüzgâr

Fabrika, araba ve evlerde petrol ile kömür gibi fosil yakıtların kullanılması atmosferdeki gaz oranlarının değişmesine neden olmaktadır. Bundan dolayı dünyada **iklim değişikliği** yaşanmaktadır. İklim değişikliği bu şekilde devam ederse birçok canlı türü buna uyum sağlayamayacak ve yok olacaktır.

Aşağıdakilerden hangisi bu sorunu çözmeye yönelik bir çalışma olamaz?

- A) Enerji tasarrufuna gitmek
B) Yenilenebilir enerji kullanımını artırmak
C) Fosil yakıtlar kullanmak
D) Fabrikalarda filtre kullanımını yaygınlaştırmak

7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı

- İnsanlar, Yerler ve Çevreler Öğrenme Alanı C Bölümü 4. Soru: (Gültekin, vd., 2020: 123).

Nüfus artışının hızlı olduğu yerlerde **işsizlik**, gecekondulaşma, altyapı hizmetlerinin yetersizliği, tarım ve yeşil alanların betonlaşması ve çevre kirliliği gibi sorunlar yaşanmaktadır. Buna göre ülkemizde aşağıdaki yerlerden hangisinde bu sorunlar daha az yaşanır.

- A) Ege kıyıları B) Marmara kıyıları C) Akdeniz kıyıları D) Anadolu'nun dağlık kesimleri

- Etkin Vatandaşlık Öğrenme Alanı D Bölümü Yazılı Sorusu: (Gültekin, vd., 2020: 217).

23 Ekim ve 9 Kasım 2011'de Van'da meydana gelen **depremlerde** yüzlerce insan hayatını kaybetti. Binaların yerle bir olduğu şehirde, devlet vakit kaybetmeden yaraları sarmaya başladı. Kamu kurumlarınca ve sivil toplum kuruluşlarının katkılarıyla insani yardımlar depremden hemen sonra bölgeye ulaştırıldı. Depremden 39 gün sonra kalıcı konutların temelinin atılmaya başlandığı deprem bölgesinde Çevre ve Şehircilik Bakanlığınca 23 bin konut inşa edildi. Yukarıdaki haberde Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin hangi niteliğine vurgu yapılmıştır?

- Küresel Bağlantılar Öğrenme Alanı C Bölümü 2. ve 5. Soru: (Gültekin, vd., 2020: 239).

Atmosferde biriken sera gazları atmosferin kimyasal özelliklerini etkilemektedir. Uzun vadede ise sera etkisi nedeniyle küresel ısınmaya ve sonuç olarak iklim değişikliğine neden olmaktadır. Aşağıdakilerden hangisi **iklim değişikliklerini** ortaya çıkaran sebeplerden biridir?

- A) Arazilerin doğru kullanımı.
B) Yeni ormanların oluşturulması.
C) Fosil yakıtların kullanılmaya başlanması.
D) Yok olmakta olan hayvan türlerinin koruma altına alınması

“Son ağaç kesildiğinde, son nehir kurduğunda, son balık tutulduğunda paranın yenilemeyeceğini göreceksiniz.”

Yukarıdaki Kızılderili atasözünde **küresel sorunların** hangi yönüne değinilmiştir?

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Sonuç

İlkokul 4. ve ortaokul 5, 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarının günümüz dünya sorunları ve bu sorunların çözüm yolları çerçevesinde incelenmesinin amaçlandığı bu çalışmada, konu perspektifi ve sınıf düzeyine göre farklı sonuçlar elde edilmiştir.

Araştırma kapsamında günümüz dünya sorunları doğal, beşeri ve güncel sorunlar olmak üzere 3 sınıfa ayrılmıştır. Bu sınıflama ölçütü baz alınarak ders kitapları üzerinde incelemelerin yapıldığı çalışma sonucunda ders kitaplarında en çok beşeri sorunlara ağırlık verildiği saptanmıştır. Niceliksel olarak çok fazla günümüz dünya sorununu kapsamı altına alan beşeri sorunlar, her sınıf düzeyinde konu ve kazanım olarak daha fazla işlenmiştir. Açlık, ayrımcılık, bilişim suçları, çocuk hakları sorunları, dilsel ve dinsel sorunlar, eğitim sorunu, enerji sorunu, göç ve mültecilik, ırkçılık, iletişim araçları zararları, insan hakları ihlalleri, işsizlik, nüfus artışı, ormanların tahrip edilmesi, salgın hastalıklar, terör ve yoksulluk gibi küresel sorunlar araştırma çerçevesinde beşeri sorunlar kategorisinde yer almaktadır. Bu sorunlardan işsizlik ve salgın hastalıklar sorunları hiçbir sosyal bilgiler ders kitabında yer almazken diğer beşeri sorunlar ise belirli sınıf düzeyine ait sosyal bilgiler ders kitaplarının ilgili bölümlerinde aktarılmaktadır. Günümüz dünyasının ayrımcılık, dilsel ve dinsel sorunlar, göç ve mültecilik, insan hakları ihlalleri gibi beşeri sorunları ise her sınıf düzeyinde ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştır.

Günümüz dünyasının beşeri sorunlarından olan cinsiyet sorunları, aşırı israf ve tüketim sorunu, şehirleşme ve yaşlılık sorunu çalışma çerçevesinde ayrı bir başlık olarak “güncel sorunlar” şeklinde değerlendirilmiştir. Bu kategori altında bahsedilen sorunlara dair bilgilere belirli sosyal bilgiler ders kitaplarının ilgili bölümlerinde ulaşılmıştır.

Çalışma kapsamında kategorileştirilen bir diğer alan ise doğal sorunlardır. Küresel ısınma ve iklim değişikliği, çevre sorunları, doğal afetler, doğal kaynakların sınırlılığı ve ozon tabakasının tahribatı gibi küresel sorunlar çalışma çerçevesinde doğal sorunlar olarak nitelendirilmektedir. İncelenen tüm sosyal bilgiler ders kitaplarında çevre sorunları ve doğal afetler doğal sorunlarının kapsamlı bir şekilde işlendiği görülmüştür. Fakat küresel dünyamızı tehdit eden en önemli sorunlardan biri olan ozon tabakasının tahribatı sorununa dair bilgilere incelenen hiçbir sosyal bilgiler ders kitabında rastlanılmamıştır.

Günümüz dünyasının küresel sorunları sosyal bilgiler ders kitaplarının ilgili bölümlerinde yazılı ve görsel unsurlarla işlenmiştir. Sorunların genel çerçevesi sebep-sonuç ilişkisi kurularak aktarılmıştır. Ayrıca kazanımlara uygun olarak güncel sorunlar gazete ve internet haberlerinden yararlanılarak ifade edilmiştir. Ders kitapları vasıtasıyla aktarılan güncel sorunlar problem çözme, eleştirel düşünme, araştırma, karar verme, empati ve çevre okuryazarlığı gibi beceriler ile sorumluluk, duyarlılık, yardımseverlik, dayanışma, özgürlük ve eşitlik gibi değerlerle ilişkilendirilerek sınıf ortamına taşınmıştır.

4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında tek bir öğrenme alanı (Kültür ve Miras) hariç diğer tüm öğrenme alanlarında günümüz dünya sorunları ve çözüm yollarına ait doğrudan veya dolaylı olarak bilgiler yer almaktadır. Örneğin kitabın ilk öğrenme alanı olan “Birey ve Toplum” öğrenme alanında mültecilik ve yoksulluk sorunlarına değinilmiştir. Mültecilik sorunu örnek bir olay içerisinde aktarılırken; yoksulluk sorunu ise gazete haberi vasıtasıyla sunulmuştur. Bu sorun alanlarına ait bilgiler görsellerle desteklenmiştir.

Kitabın ikinci öğrenme alanı olan “Kültür ve Miras” öğrenme alanında günümüz dünya sorunları ve çözüm yollarına ait herhangi bir bilgiye rastlanmazken, üçüncü öğrenme alanı olan “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” öğrenme alanında ünitenin doğası gereği doğal afetler sorunu ele alınmıştır. “Doğal Afetlere Hazır Olalım” başlığı altında deprem, sel, çığ, heyelan, fırtına afetlerinin oluşumu, sonuçları ve korunma yolları hakkında bilgi verilmiştir. Bilgi aktarımında konuşma metinlerinden yararlanılmıştır.

“Bilim, Teknoloji ve Toplum” öğrenme alanında teknolojinin zararları işlenirken dolaylı olarak teknolojinin şehir ve yabani hayat üzerinde ki olumsuz yansımaları üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda bu öğrenme alanında şehirleşme ve nesli tükenmekte olan hayvanlar sorunu aktarılmıştır. Diğer bir öğrenme alanı olan “Üretim, Tüketim ve Dağıtım” öğrenme alanında temel kaynak ve ihtiyaçlar konusuyla bağlantılı olarak açlık, yoksulluk, aşırı tüketim ve israf, içme suyu sorunu gibi küresel problemler anlatılmıştır. 4. sınıf öğrenme alanları içerisinde en çok günümüz dünya sorununa dair bilgiyi içeren bu öğrenme alanında bilgi aktarımında sıkça gazete ve internet haberleri kullanılmıştır.

4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında ağırlıklı olarak beşeri sorunlar işlenmiştir. Örnek vermek gerekirse; “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanında hiçbir doğal soruna rastlanmazken çocuk hakları sorunu ve terörizm gibi beşeri sorunlara yer verildiği görülmüştür. Çocuk hakları sorunu, Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin esas alınmasıyla; terörizm ise ülkemizde yaşanan darbe girişiminin örneklendirilmesiyle ifade edilmiştir.

Son olarak “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanında ise ayrımcılık ve içme suyu sorunu ele alınmıştır. Öğrenme alanının doğası gereği ülkeler arası işbirliği konusu aktarılırken ülkemizin içme suyu sorunu yaşayan Özbekistan’da bu sorunu çözme adına yaptığı faaliyetler anlatılmıştır. Ayrıca ünite sonunda ayrımcılık sorunu ele alınmış ve farklılıkların çatışma unsuru değil de bir ilerleme aracı olarak görülmesi gerektiğinin altı çizilmiştir.

4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında olduğu gibi 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının da günümüz dünya sorunları ve çözüm yolları açısından yeterli düzeyde bilgiye sahip olduğu kanısına varılmıştır. Söz gelimi ders kitabının birinci öğrenme alanı olan “Birey ve Toplum” ünitesinde kuraklık gibi bir doğal sorun ile çocuk hakları sorunu, mültecilik gibi beşeri sorunlara ait yazılı ve görsel verilere erişilmiştir. Kitapta işlenen kuraklık sorunu örnek bir olay örgüsü içinde aktarılmıştır. Daha sonra bu doğal sorun hakkında çözüm yolları bulunması için bireylerden beyin fırtınası yapılması istenmiştir. Söz konusu öğrenme alanında aktarılan bir diğer sorun olan çocuk hakları sorunu ise “Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve UNİCEF verilerine alıntılama yapılarak ifade edilmiştir. Ayrıca bu sorun alanı ile bağlantılı olarak mültecilik sorunu da ele alınmıştır.

“Kültür ve Miras” öğrenme alanında günümüz dünya sorunları ve çözüm yollarına ilişkin herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. Üçüncü öğrenme alanı olan “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” ünitesinde ise günümüz dünyasının doğal sorunlarına ait verilere erişilmiştir. Öyle ki bu öğrenme alanında doğal afetler ve çevre sorunları konularına değinilmiştir. Geçmişten günümüze başta insan olmak üzere tüm canlı hayatını olumsuz etkileyen sel, heyelan, çığ, deprem, orman yangınları gibi afetler; hava kirliliği, toprak kirliliği, su kirliliği, gürültü kirliliği gibi çevresel sorunlar hakkında bilgi sunulmuştur.

“Bilim, Teknoloji ve Toplum” öğrenme alanında ünitenin doğası gereği teknoloji ve kullanım alanları konuları anlatılmıştır. Teknolojinin olumlu yönlerine karşın olumsuz yansımalarına da değinilmiştir. Hayatımızı çepeçevre saran teknolojik ürünlerin kültür ve yaşam biçimiz üzerinde yaptığı değişimlerden bahsedilmiştir. Aynı zamanda bu öğrenme alanında teknolojik gelişimle birlikte ortaya çıkan bilişim suçları sorununa da yer ayrılmıştır.

Bir sonra ki öğrenme alanında (Üretim, Dağıtım ve Tüketim) aktarılan ekonomik faaliyetler konusu içerisinde ulaşım sorunları ele alınmıştır. Yeryüzü şekilleri, iklim ve çevresel koşulların ulaşım hatları ve araçları üzerinde ki olumsuz etkisi anlatılmıştır. Söz konusu sorun alanı genel ağ üzerinden elde edilen bir haber ile sunulmuştur. Ulaşım sorununun tüm dünyada çözülmesi gereken önemli bir problem olduğu kabul edilmiştir.

5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanında dolaylı olarak çocuk hakları sorunu aktarılmıştır. Temel haklar ve özgürlükler konusu başlığı altında sokakta yaşayan, kimsesiz çocukların barınma, eğitim, sağlık gibi birtakım haklara sahip olduğu ve bu hakların hiçbir surette engellenemez oluşu üzerinde durulmuştur. Aynı öğrenme alanında günümüzde görülen küresel sorunların çözümü noktasında hizmet veren sivil toplum kuruluşları hakkında bilgi verilmiştir. Tema Darüşşafaka vb. gibi sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleri grafik üzerinde anlatılmıştır.

“Küresel Bağlantılar” öğrenme alanında ise kültürel ve dilsel sorunlar üzerinde durulmuştur. Dünya üzerinde ki farklı toplumlarının birbirlerini tanınmasının ve kültürel etkileşimin önemli olduğunun altı çizilmiştir. Sözü edilen bu durum bambaşka kültür ve dile sahip iki çocuk arasında geçen örnek bir diyalogla (konuşma metinleri) aktarılmıştır.

Ana hatlarıyla 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının da günümüz dünya sorunları ve çözüm yolları bağlamında yeterli bilgilere sahip olduğu görülmüştür. Öyle ki sadece kitabın ilk ünitesinde dört farklı küresel soruna değinilmiştir. Söz konusu “Birey ve Toplum” öğrenme alanında dilsel sorunlar, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, deprem (doğal afet), yoksulluk gibi sorunlar ele alınmıştır. Sorunların aktarımında fotoğraf, resim, afiş gibi görsel verilerden ve metin, gazete haberi gibi yazılı unsurlardan yararlanılmıştır.

Tarihi konular içermesi nedeniyle “Kültür ve Miras” öğrenme alanında günümüz dünya sorunları ve çözüm yollarına ilişkin herhangi bir bilgiye ulaşılammıştır. Coğrafi konuların işlendiği “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” öğrenme alanında ise günümüz dünyasının en dinamik sorunu olan nüfus artışı sorununa yer verildiği görülmüştür. Hızla 8 milyara doğru yol alan dünya nüfusunun yeryüzünde ki dengesiz dağılışına dikkat çekilmiştir. Ayrıca bu ünite de kentsel ve kırsal yerleşmelerin sorunlarına da değinilmiştir.

Kitabın dördüncü öğrenme alanı “Bilim, Teknoloji ve Toplum” ünitesinde diğer sosyal bilgiler ders kitaplarında değinilmeyen bir soruna yer ayrılmıştır. Bu sorun ise korsan yayıncılıktır. Öğrenme alanında bu sorunun olumsuz sonuçları aktarılmış ve sorun hakkında toplumun bilinçlendirilmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır. Sorun aktarımında güncel haberlerden, afişlerden ve belgelerden faydalanılmıştır. Kitabın diğer bir öğrenme alanı olan “Üretim, Dağıtım ve Tüketim” ünitesinde ise dördüncü ünite den farklı olarak doğal sorunlara yer verilmiştir. Söz konusu bu öğrenme alanında tüm canlılar için gerekli olan su kaynağı ile yeryüzünün can damarları olarak bilinen orman varlığının yanlış ve bilinçsiz kullanılması sonucunda meydana gelen olumsuz durumlardan bahsedilmiştir.

“Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanında da ağırlık olarak beşeri sorunlar aktarılmıştır. Hak, özgürlük ve sorumluluk kavramlarının konu olarak işlendiği bu ünite kapsamında terör, kişilik hakları ihlalleri, kadına yönelik şiddet gibi beşeri sorunlar anlatılmıştır. Terör sorunu, ülkemizde gerçekleşen hain darbe girişiminin (15 Temmuz 2016) örneklendirilmesiyle ele alınırken; kişilik hakları ihlalleri ve kadına yönelik şiddet sorunları ise güncel haberler ve görsel unsurlardan yararlanılarak bireylere sunulmuştur.

Ülkemizin uluslararası alanda üstlendiği rolleri konu alan “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanında ülkemizin dış politika da yürüttüğü yardım faaliyetleri anlatılmıştır. Ülkemizin Suriye’de patlak veren iç savaş sonrası ülkemize sığınan mültecilere yaptığı yardımlar, ciddi yoksulluk sorunu yaşayan Afganistan’da yürüttüğü faaliyetler ve başta Afrika kıtası olmak dünya üzerinde ki beş kıtada gerçekleştirdiği eğitim destekleri öğrenme alanı içerisinde aktarılmıştır. Dolayısıyla bu öğrenme alanında konular ile bağlantılı olarak mültecilik, eğitim sorunu, yoksulluk gibi küresel sorunlar işlenmiştir.

Diğer sosyal bilgiler ders kitaplarında olduğu gibi 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının da günümüz dünya sorunları ve çözüm yolları açısından yeterli düzeyde bilgiyi içerdiği görülmüştür. Öyle ki “Kültür ve Miras” ile “Bilim, Teknoloji ve Toplum” öğrenme alanları hariç diğer tüm öğrenme alanlarında günümüz dünyasının çeşitli sorunları ele alınmıştır. Söz gelimi kitabın birinci öğrenme alanı olan “Birey ve Toplum” ünitesinde küresel bir sorun olan iletişim araçları zararları anlatılmıştır. Veri paylaşımına izin veren akıllı cihazların özel hayatımızla ilgili detaylı bir resim sunduğuna ve bu yüzden ciddi gizlilik ve güvenlik sorunlarına neden olabileceğine dikkat çekilmiştir.

“İnsanlar, Yerler ve Çevreler” öğrenme alanında sırasıyla yaşlılık, göç ve mültecilik sorunları aktarılmıştır. Bu öğrenme alanında göç sorununa geniş yer ayrılmış ve sorun alanı neden-sonuç ilişkisi içerisinde ifade edilmiştir. Beşeri bir sorun olan göç hareketinin deprem, kuraklık, heyelan gibi doğal nedenlerinin; hava kirliliği, su kirliliği, toprak kirliliği gibi doğal sonuçlarının olduğu yazılı ve görsel unsurlarla ifade edilmiştir.

Üretim teknolojisinde meydana gelen gelişmeleri konu alan “Üretim, Dağıtım ve Tüketim” öğrenme alanında ise günümüz dünya sorunlarından şehirleşme sorunu üzerinde durulmuştur. Şehirleşmenin ortaya çıkardığı hava kirliliği gibi çevresel sorunlar anlatılmıştır. Ayrıca ünite sonunda diğer öğrenme alanlarından farklı olarak günümüz dünya sorunları karşısında mücadele veren sivil toplum kuruluşları konu olarak işlenmiştir. TEMA, Kızılay, Yeşilay ve TEV gibi kuruluşlar hakkında bilgi verilmiştir.

Demokratik ve sosyal devlet niteliklerinin konu olarak işlendiği “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanında, ülkemizde sosyal devlet anlayışı gereği olarak yaşlılık sorunu karşısında yürütülen örnek bir uygulamadan bahsedilmiştir. Yine aynı öğrenme alanında ülkemizde demokrasi ve hukuka karşı düzenlenmiş olan hain darbe girişimi aktarılmıştır. Diğer sosyal bilgiler ders kitaplarında da konu olarak işlenen bu terörizm hareketinin örneklendirilmesiyle bireylere vatanseverlik değeri aşılarmaya çalışılmıştır.

Son öğrenme alanı olan “Küresel Bağlantılar” ünitesinde ise özel olarak günümüz dünya sorunlarına yer ayrıldığı görülmüştür. İncelenen tüm ders kitapları ve öğrenme alanlarından farklı olarak bu öğrenme alanında günümüz dünya sorunlarına doğrudan ve ayrıntılı olarak yer verilmiştir. Söz gelimi ünite kapsamı içerisinde küresel ısınma, iklim değışikliği, deprem, sel, kuraklık, çığ, hortum, açlık, ayrımcılık, göç ve terör gibi küresel sorunlar hakkında detaylı bilgiler verilmiştir. Sorunlara ait yazılı bilgiler görsel unsurlarla desteklenmiştir. Ayrıca ünite çerçevesinde bu küresel sorunlar karşısında çözümler üretmeye çalışan uluslararası kuruluşlar aktarılmıştır. Birleşmiş Milletler, NATO, İslam İşbirliği Teşkilatı, Türk Konseyi gibi kuruluşların faaliyetleri hakkında bilgi verilmiştir.

Sonuç olarak incelenen tüm sosyal bilgiler ders kitaplarının günümüz dünya sorunları ve çözüm yollarına ait yeterli bir bilgi donanımına sahip olduğu görülmüştür. Öğrenme alanları içerisinde konular ile doğrudan veya dolaylı bağlantılı olarak küresel sorunların işlendiği gözlenmiştir. Söz konusu bu sorunlara ait bilgi aktarımının sınıf düzeyine göre homojen bir dağılım gösterdiği saptanmıştır. Yani incelenen tüm sosyal bilgiler ders kitapları arasında küresel sorunların aktarımı açısından anlamlı bir farklılık görülemez. Ancak ünite bazında değerlendirildiğinde; “Birey ve Toplum” ile “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanlarında günümüz dünya sorunlarının daha detaylı olarak anlatıldığı görülmüştür. Ayrıca incelenen tüm sosyal bilgiler ders kitaplarında doğal ve güncel sorunlara nazaran beşeri sorunların ağırlıklı olarak işlendiği saptanmıştır.

5.2. Öneriler

- Günümüz dünya sorunlarının aktarımı ve bu sorunların çözüm yollarının öğretilmesi açısından sosyal bilgiler dersinin önemi büyüktür. Onun için sosyal bilgiler ders kitaplarının günümüz dünya sorunlarını ve çözüm yollarını en iyi şekilde yansıtmaları gerekmektedir. Aynı zamanda sosyal bilgiler ders kitapları, öğrencilere bu küresel sorunlar karşısında duyarlılık, sorumluluk, yardımseverlik vb. gibi değerleri empoze etmelidir. Bu hususların gelecek yıllar için hazırlanacak sosyal bilgiler ders kitaplarında dikkate alınması gerekmektedir. Dolayısıyla

sosyal bilgiler ders kitaplarını hazırlayan kamu ve özel sektör birimleri bu konuya ehemmiyet göstermelidir.

- İncelenen tüm ders kitaplarında işsizlik ve salgın hastalıklar gibi küresel sorunlara yer verilmediği görülmüştür. Onun için ileri ki yıllar için hazırlanacak sosyal bilgiler ders kitaplarında tüm küresel sorunlar göz önünde bulundurulmalıdır.

- Sosyal bilgiler ders kitapları, günümüz dünya sorunlarını yansıtan görsel unsurlarla (fotoğraf, resim, afiş, grafik, tablo vs.) daha fazla desteklenmelidir.

- Sosyal bilgiler ders kitaplarında günümüz dünya sorunlarına çözüm üretme noktasında tartışma yöntemlerini içeren etkinlik bölümlerine yer verilmelidir.

- Günümüz dünya sorunlarının aktarımında genellikle ülkemizde meydana gelen olayların örneklendirilmesi yapılmıştır. Gelecek yıllar için okutulması planlanan sosyal bilgiler ders kitaplarında farklı ülkelerde gerçekleşen doğal ve beşeri sorunlara daha fazla yer ayrılmalıdır. Farklı ülkelere ait gazete haberlerinden yararlanılmalıdır.

- Öğrencilerin küresel sorunlarla ilgili konularda duyarlılık kazanması için sosyal bilgiler öğretim programına bu doğrultuda daha fazla kazanımlar eklenmelidir.

- Sınıflarda günümüz dünya sorunlarını içeren yazılı ve görsel unsurlar bulunmalıdır. Sorunların ele alınıp tartışılacağı bir sınıf ortamı organize edilmelidir.

- Günümüz dünya sorunları ve çözüm yollarına yönelik sınıf içinde uygulamaya dönük etkinliklere ağırlık verilmelidir. Bu etkinliklerle öğrencilerin küresel sorunlara ilişkin duyarlılıklarının artırılması hedeflenmelidir.

- Yazılı ve görsel medya araçları vasıtasıyla günümüz dünya sorunlarına yönelik eğitimin toplumun tüm kesimlerinde yaygınlaştırılması sağlanmalıdır.

- Alanyazın incelediğin günümüz dünya sorunlarını konu edinen çalışmaların azlığı dikkat çekmektedir. Konu hakkında oluşan farkındalığın artırılması için günümüz dünya sorunlarını muhtevasına alan çalışmalar yapılmalıdır. Farklı araştırma yöntemlerinin esas alınmasıyla küresel sorunlarla ilgili daha fazla çalışma üretilmelidir.

KAYNAKÇA

- Akdemir, İ. O. (2018a). Küresel Beslenme, Açlık ve Yoksulluk. Hamza Akengin, İskender Dölek (Ed.), *Günümüz Dünya Sorunları* içinde (s. 103-142). Ankara: Pegem Akademi.
- Akdemir, İ. O. (2018b). Göç ve Göçlerle İlgili Sorunlar. Hamza Akengin, İskender Dölek (Ed.), *Günümüz Dünya Sorunları* içinde (s. 51-102). Ankara: Pegem Akademi.
- Akengin, H. (2013). Nüfus Artışı Sorunları. Hayriye Sayhan, Hayri Çamurcu (Ed.), *Günümüz Dünya Sorunları* içinde (s. 37-52). İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- Akengin, H. (2018). Nasıl Bir Dünyada Yaşıyoruz. Hamza Akengin, İskender Dölek (Ed.), *Günümüz Dünya Sorunları* içinde (s. 1-15). Ankara: Pegem Akademi.
- Alaca, E. (2017). Sosyal Bilgiler Ders Kitapları Üzerine Bir Değerlendirme. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 6(18), 759-785.
- Arıbaş, K. & Yıldırım, T. (2015). Irkçılık. Hakkı Yazıcı, Kenan Arıbaş (Ed.), *Günümüz Dünya Sorunları* (2. Baskı) içinde (s. 51-81). Ankara: Pegem Akademi.
- Aslan, R. (2020). Tarihten Günümüze Epidemiler, Pandemiler ve Covid-19. *Göller Yöresi Aylık Ekonomi ve Kültür Dergisi*, 8(85), 35-41.
- Atasoy, E. (2000). Göçler Coğrafyası. Cemalettin Şahin (Ed.), *Genel Beşeri ve Ekonomik Coğrafya* içinde (s. 69-93). Ankara: Gündüz Eğitim Yayıncılık.
- Avcı, S. (2003). Gelişimi ve Sorunları Açısından Türkiye’de Şehirleşme. *Sırrı Erinç Sempozyumu 2003-Coğrafya Bildiriler Kitabı*: 218-225. İstanbul.
- Avcı, G. & Gümüş, N. (2017). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Günümüz Dünya Sorunlarına Yönelik Tutumlarının İncelenmesi. *IJOPEC Publication*, 5(19), 485-505.
- Aydemir, M. (2017). Ortaokul Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Ortaokul Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında Yer alan Beceriler Açısından İncelenmesi. *Uluslararası Güncel Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 1-17.
- Bal, M.D. (2014). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğine Genel Bakış. *KASHED*, 1(1), 15-28.

- Barth, J. (1991). *Elementary and Junior High/Middle School Social Studies Curriculum*. Lanham, Md.: University Press of America.
- Barth, J. L. & Demirtaş, A. (1997). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretimi Kaynak Üniteler*. Ankara: YÖK/Dünya Bankası Milli Eğitimi Geliştirme Projesi.
- Baykal, H. & Baykal, T. (2008). Küreselleşen Dünya'da Çevre Sorunları. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 5(9), 1-17.
- Bilgen, N. (2013). Yoksulluk, Açlık, Aşırı Tüketim ve Aşırı Beslenme (Obezite). Hayriye Sayhan, Hayri Çamurcu (Ed.), *Günümüz Dünya Sorunları* içinde (s. 77-95). İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- Binbaşıoğlu, C. (1981). *Özel Öğretim Yöntemleri (4.Baskı)*. Ankara: Binbaşıoğlu Yayınevi.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Erkan Akgün, Ö., Karadeniz, Ş., Demirel, F. (2017). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri (23.Baskı)*. Ankara: Pegem Akademi.
- Ceritli, İ. (1995). Şehirleşmeye Bağlı Çevre Sorunlarını Oluşturan Temel Kaynaklar. *Ekoloji Çevre Dergisi*, 17, 15-21.
- Ceyhan, E. & Yiğit, B. (2005). *Konu Alanı Ders Kitabı İncelemesi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Creswell, J.W. (2017). *Araştırma Deseni: Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları* (S.B. Demir, Çev. Edt.). Ankara: Eğiten Kitap Yayıncılık.
- Çağlar, T., (2014). Yaşlılık ve Sosyal Hizmet: Yaşam Destek Merkezi Örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 25(2), 145-162.
- Çamur, D. & Vaizoğlu, S. (2007). Çevreye İlişkin Önemli Toplantı ve Belgeler. *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni*, 6(4), 297-306.
- Çelik, E. (Ed.). (2018). *Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Konu Anlatımı-2*. Ankara: Yediiklim Eğitim Bilgisayar Yayıncılık.
- Çetin, M. (2013). İnsan Hakları Belgeleri ve Mevcut Çelişkiler. *Journal of International Management, Educational and Economics Perspectives*, 1(1), 41-48.

- Çolak, K. & Çolak, G. B. (2018). Dünyada Eğitimle İlgili Sorunlar. Hamza Akengin, İskender Dölek (Ed.), *Günümüz Dünya Sorunları* içinde (s. 179-200). Ankara: Pegem Akademi.
- Demir, Y. & Atasoy, E. (2018). 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabının (2017) Değerlendirilmesi. *Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(2), 753-780.
- Demirel, Ö. (2015). *Kuramdan Uygulamaya Eğitimde Program Geliştirme*. Ankara: Pegem Akademi.
- Demirel, Ö. & Kiroğlu, K. (2019). Eğitim ve Ders Kitapları. Özcan Demirel, Kasım Kiroğlu (Ed.), *Ders Kitabı İncelemesi* (3. Baskı) içinde (s. 1-11). Ankara: Pegem Akademi.
- Demirkaya, H. (2013). Sosyal Bilgiler Öğretiminde Ders Kitabı. Ramazan Sever, Erol Koçoğlu (Ed.), *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Eğitim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı* içinde (s. 89-103). Ankara: Pegem Akademi.
- Demirkaya, H. (2016). Günümüz Dünya Sorunlarına Genel Bir Bakış. Fatih Aydın (Ed.), *Günümüz Dünya Sorunları* içinde (s. 1-14). Ankara: Pegem Akademi.
- Deniz, T. (2014). Uluslararası Göç Sorunu Perspektifinde Türkiye. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 18(1), 175-204.
- Doğanay, A. (2002). Sosyal Bilgiler ve Sosyal Bilgiler Öğretimi. Cemil Öztürk, Dursun Dilek (Ed.), *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi* içinde (s. 16-43). Ankara: Pegem Akademi.
- Dölek, İ. (2016). Türkiye’de Doğal Afetler. Hamza Akengin, İskender Dölek (Ed.), *Türkiye Fiziki Coğrafyası* içinde (s. 313-366). Ankara: Pegem Akademi.
- Dölek, İ. & Yazıcı, Ö. (2018). İklim Değişmeleri ve Küresel Isınma. Hamza Akengin, İskender Dölek (Ed.), *Günümüz Dünya Sorunları* içinde (s. 273-324). Ankara: Pegem Akademi.
- Durmuş, S. (2020). 8. Sınıf Öğrencilerinin Küresel Sorunlara Dair Sorumluluk ve Duyarlılıklarının Belirlenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Trabzon Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Trabzon.

- Ersoy, F. (2019). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının İsrar Algısı. *Sosyal Bilgilerde Yenilikçi Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 91-116.
- Ertürk, M. (2013). İşsizlik. Hayriye Sayhan, Hayri Çamurcu (Ed.), *Günümüz Dünya Sorunları* içinde (s. 53-75). İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- Evirgen, Ö. F., Özkan, J. & Öztürk, S. (2020). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 5 Ders Kitabı*. İstanbul: MEB Devlet Kitapları.
- Garipağaoğlu, N. (2011). *Türkiye Ortam Sorunları Coğrafyası (Hava-Su-Toprak Ekosistemleri Açısından)*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Gedik, H. D. & Görgülü, G. Z. (2015). Günümüz Dünya Sorunları ve Medya. Hakkı Yazıcı, Kenan Arıbaş (Ed.), *Günümüz Dünya Sorunları* (2. Baskı) içinde (s. 127-152). Ankara: Pegem Akademi.
- Gültekin, G., Aygün, S., Akpınar, M., Nohutçu, M. & Özerdoğan, P. (2020). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 7 Ders Kitabı*. İstanbul: MEB Devlet Kitapları.
- Güner, İ. (2000). Nüfus Coğrafyası. Cemalettin Şahin (Ed.), *Genel Beşeri ve Ekonomik Coğrafya* içinde (s. 1-68). Ankara: Gündüz Eğitim Yayıncılık.
- Gürbüz, H. & Kışoğlu, M. (2015). Güncel Çevre Sorunları. Hakkı Yazıcı, Kenan Arıbaş (Ed.), *Günümüz Dünya Sorunları* (2. Baskı) içinde (s. 153-190). Ankara: Pegem Akademi.
- Gürsu, E. (2020). *Koronavirüs Pandemisi ve Sars-CoV-2 Virüsüne Genel Bakış*. Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Harunoğulları, M. (2018). Enerji Menşeli Sorunlar. Hamza Akengin, İskender Dölek (Ed.), *Günümüz Dünya Sorunları* içinde (s. 373-418). Ankara: Pegem Akademi.
- Has, S., Baytar, İ. & Erginyürek, M. (2018). Dünyada Hak İhlalleri. Hamza Akengin, İskender Dölek (Ed.), *Günümüz Dünya Sorunları* içinde (s. 143-165). Ankara: Pegem Akademi.
- Işık, H. (2015). Yirminci Yüzyıldan Yirmibirinci Yüzyıla Enerji Sorunu. Hakkı Yazıcı, Kenan Arıbaş (Ed.), *Günümüz Dünya Sorunları* (2. Baskı) içinde (s. 105-125). Ankara: Pegem Akademi.

- İmat, F. (2013). Doğal Kaynaklar ve Sınırlılığı. Hayriye Sayhan, Hayri Çamurcu (Ed.), *Günümüz Dünya Sorunları* içinde (s. 163-229). İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- Kan, Ç. (2009). *Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Küresel Sorunlarla İlgili Tutumları ve Ders Programlarına Yönelik Görüşleri*. Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kanat, M.H., Karadağ, A. (2018). Yerleşmelere Bağlı Olarak Ortaya Çıkan Sorunlar. Hamza Akengin, İskender Dölek (Ed.), *Günümüz Dünya Sorunları* içinde (s. 229-256). Ankara: Pegem Akademi.
- Kara, H. (2015). Dünyada Yoksulluk ve Açlık Sorunu. Hakkı Yazıcı, Kenan Arıbaş (Ed.), *Günümüz Dünya Sorunları* (2. Baskı) içinde (s. 1-23). Ankara: Pegem Akademi.
- Karaca, İ.N. (2020). *Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Algılarına Göre Kitle İletişim Araçlarının Sosyal Bilgiler Öğretiminde Kullanımı*. Yüksek Lisans Tezi. İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.
- Karadağ, Y. & Acar, F. (2020). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Çevre Sorunlarına Yönelik Farkındalıklarının İncelenmesi. *Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, 4(1), 62-78.
- Karagözoğlu, N. (2007). *Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Değerlendirilmesi*. Doktora Tezi. Yozgat Bozok Üniversitesi, Eğitim Bilimler Enstitüsü, Yozgat.
- Karakuş, U. (2013). Enerji İhtiyacı ve Sorunu. Hayriye Sayhan, Hayri Çamurcu (Ed.), *Günümüz Dünya Sorunları* içinde (s. 231-251). İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- Kaya, E. (2000). Diller, Dinler, Irklar ve Kültürlerin Yeryüzüne Dağılışı. Cemalettin Şahin (Ed.), *Genel Beşeri ve Ekonomik Coğrafya* içinde (s. 95-107). Ankara: Gündüz Eğitim Yayıncılık.
- Kayalı, H. (2018). Çevre Sorunları. Hamza Akengin, İskender Dölek (Ed.), *Günümüz Dünya Sorunları* içinde (s. 257-272). Ankara: Pegem Akademi.
- Kılıçoğlu, G., Karakuş, U. ve Öztürk, T. (2012). Günümüz Dünya Sorunlarına Yönelik Tutum Ölçeği Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Turkish Studies - International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7(4), 2209-2224.

- Kılıçoğlu, G. (2015). Sosyal Bilgiler Tanımı, Dünyada ve Ülkemizde Gelişimi ve Önemi. Mustafa Safran (Ed.), *Sosyal Bilgiler Öğretimi* (4. Baskı) içinde (s. 3-16). Ankara: Pegem Akademi.
- Koç, E., Şenel, M. C. & Kaya, K. (2018). Dünyada ve Türkiye’de Sanayileşme II-Yapısal Sorunlar, İstihdam ve İşsizlik. *Mühendis ve Makine*, 59(691), 15-43.
- Koç, H. (2015). Hızlı Nüfus Artışı ve Olası Sonuçları. Hakkı Yazıcı, Kenan Arıbaş (Ed.), *Günümüz Dünya Sorunları* (2. Baskı) içinde (s. 25-49). Ankara: Pegem Akademi.
- Koç H. & Dumlu, G. (2020). Bireylerin Bazı Değişkenler Açısından Günümüz Dünya Sorunlarına İlişkin Tutumlarını Belirlemeye Yönelik Bir İnceleme. *Türkiye Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 1-16.
- Kurt, G. A. (2017). *6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabına Yönelik Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Algı ve Tutumlarının Belirlenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- MEB. (2005). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi 4,5,6, ve 7. Sınıflar Öğretim Programı ve Kılavuzu* (Taslak Basım). Ankara: MEB Yayınları.
- MEB. (2018). *İlkokul ve Ortaokul Sosyal Bilgiler Dersi 4,5,6 ve 7. Sınıflar Öğretim Programı ve Kılavuzu*. Ankara: MEB Yayınları.
- MERRIAM, S. B. (2013). *Nitel Araştırma Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber*. Selahattin Turan (Çev. Ed.). Ankara: Nobel Yayınları.
- MEB, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı (2019). *Ders Kitapları Hakkında Merak Edilenler*: <https://ttkb.meb.gov.tr> (08.02.2021 tarihinde erişilmiştir).
- Moffat, M. P. (1957). *Sosyal Bilgiler Öğretimi Orta Dereceli Okullarda Sosyal Bilgilerin Organizasyonu, Öğretimi ve Teftişi*. Nesrin Oran (Çev.). İstanbul: Maarif.
- Nalçacı, A. (2011). İlköğretim 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabının Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi (Erzurum Örneği). *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(2), 321-335.
- Oruç, S. (2015). Sosyal Bilgiler Ders Kitapları. M. Safran (Ed.). *Sosyal Bilgiler Öğretimi* (4. Baskı) içinde (s. 268-282). Ankara: Pegem Akademi.

- Öcal, T. (2013). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Çevre Sorunlarına Yönelik Tutumlarının Belirlenmesi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 27, 333-352.
- Öcal, A. & Yiğittir, S. (2007). İlköğretim Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi (Kırıkkale Örneği). *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(1), 51-61.
- Önal, H. & Kaya, N. (2006). Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının (4 ve 5. Sınıf) Değerlendirilmesi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16, 21-37.
- Özbek, O. (2009). *Gıda Krizi ve Açlık Geleceğimizi Tehdit Ediyor*. Ar-Ge Bülteni (Kasım 2009), İzmir.
- Özdemir, H. (2016). *Afetler Coğrafyası*. İstanbul Üniversitesi, Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, İstanbul.
- Özdemir, N. (2000). Madenler ve Enerji Kaynakları. Cemalettin Şahin (Ed.), *Genel Beşeri ve Ekonomik Coğrafya* içinde (s. 209-256). Ankara: Gündüz Eğitim Yayıncılık.
- Özdemir, N. (2013). Doğal Afetler. Cemalettin Şahin (Ed.), *Genel Fiziki Coğrafya* içinde (s. 217-251). Ankara: Gündüz Eğitim Yayıncılık.
- Özey, R. (2013). *Günümüz Dünya Sorunları* (6. Baskı). İstanbul: Aktif Yayınları.
- Özgen, N. (Ed.). (2012). *Günümüz Dünya Sorunları*. Ankara: Eğiten Kitap.
- Özgen, N. (2012). Öğretmen Adaylarının Çevre Sorunlarına Yönelik Tutumları: Türkiye Örneği. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 20(2), 403-422.
- Özmen, C. (2015). Dünyada ve Ülkemizde Sosyal Bilgiler. Cengiz Dönmez, Kubilay Yazıcı (Ed.), *Sosyal Bilgiler Öğretimi* içinde. Ankara: Pegem Akademi.
- Özmen, F. (2015). *Öğretmen Adaylarının Zihin Haritalarında Günümüz Dünya Sorunları*. Yüksek Lisans Tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Öztürk C., Keskin, S. Ç. & Otluoğlu, R. (2014). *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Edebi Ürünler ve Yazılı Materyaller* (6.Baskı). Ankara: Pegem Akademi.

- Öztürk, M & Çetin, B. I. (2009). *Dünyada ve Türkiye’de Yoksulluk ve Kadınlar*. İstanbul: Journal Of Yasar University.
- Öztürk, C. (2012). Sosyal Bilgiler: Toplumsal Yaşama Disiplinlerarası Bir Bakış. Cemil Öztürk (Ed.), *Sosyal Bilgiler Öğretimi (Demokratik Vatandaşlık Eğitimi)* (3. Baskı) içinde (s. 1-31). Ankara: Pegem Akademi.
- Palaz, T. (2017). *Sosyal Bilgiler Eğitiminde Küresel Sorunlar ve Öğretimi*. Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Parıldar, H. (2020). Tarihte Bulaşıcı Hastalık Salgınları. *Tepecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi Dergisi*, 30 (Ek sayı), 19-26.
- Safran, M. (2015). Sosyal Bilgiler Öğretimine Bakış. Bayram Tay, Adem Öcal (Ed.), *Özel Öğretim Yöntemleriyle Sosyal Bilgiler Öğretimi* (4. Baskı) içinde (1-18). Ankara: Pegem Akademi.
- Sayhan, H. & Çamurcu, H. (Ed.). (2013). *Günümüz Dünya Sorunları*. İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- Sönmezoğlu, F. & Bayır, Ö. E. (2012). Çevre Sorunlarına İlişkin Uluslararası Rejimler. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 47, 247-289.
- Sözcü, U. (2019). *Doğal Afetler ve Doğal Afet Okuryazarlığı*. Ankara: Pegem Akademi.
- Sözer, E. (1998). Sosyal Bilgiler Programının Amaçları, İlkeleri ve Temel Özellikleri. G. Can, Ş. Yaşar, E. Sözer (Ed.), *Sosyal Bilgiler Öğretimi* içinde (s. 15-39). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Sunal, C. S. & Haas, M. E. (2005). *Social Studies for the Elementary and Middle Grades*. U.S.A.: Pearson Education Inc.
- Şahin, C. & Doğanay, H. (2000). *Türkiye Coğrafyası (Fiziki, Beşeri, Ekonomik, Jeopolitik)*. Ankara: Gündüz Eğitim Yayıncılık.
- Şahin, H. (2004). Etkili Sosyal Bilgiler Ders Kitabının Nitelikleri. *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9, 365-375.

- Şeyihoğlu, A., Sever, R., Özmen, F. (2018). Sosyal Bilgiler ve Coğrafya Öğretmen Adaylarının Zihin Haritalarında Günümüz Dünya Sorunları. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 37, 1-15.
- Tay, B. (2017). 2005 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ile 2017 Sosyal Bilgiler Dersi Taslak Öğretim Programının Karşılaştırılması, *IV. Uluslararası Sosyal Bilgiler Eğitimi Sempozyumu (4-6 Mayıs 2017)*, 8(27), 461-487.
- Taşlı, İ. (2013). Sorunların Çözümünü Amaçlayan Ulusal ve Uluslararası Kuruluşlar. Hayriye Sayhan, Hayri Çamurcu (Ed.), *Günümüz Dünya Sorunları* içinde (s. 327-350). İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- Tekiner, İ. H., Mercan, N.N., Kahraman, A., Özel, M. (2021). Dünya ve Türkiye’de Gıda İsrafi ve Kaybına Genel Bir Bakış. *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 3(2), 123-128.
- Temel, H. Y. & Yapraklı, H. (2015). *Küreselleşen Dünyada İşsizlik*. Celal Bayar Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Manisa.
- Turan, İ. & Geçit, Y. (2018). Teknolojik Afetler. Hamza Akengin, İskender Dölek (Ed.), *Günümüz Dünya Sorunları* içinde (s. 359-371). Ankara: Pegem Akademi.
- Turan, İ. & İskender, C. (2018). Terör. Hamza Akengin, İskender Dölek (Ed.), *Günümüz Dünya Sorunları* içinde (s. 201-215). Ankara: Pegem Akademi.
- Turan, S. (2019). 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programının Disiplinlerarası Yapısının İncelenmesi, *Sosyal Bilgilerde Yenilikçi Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 166-190.
- Tümertekin, E. & Özgüç, N. (2006). *Beşeri Coğrafya İnsan, Kültür, Mekan*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2021). *İşgücü İstatistikleri (Ocak 2021)*: <https://data.tuik.gov.tr> (15.05.2021 tarihinde erişilmiştir).
- Tüysüz, S. (2019). *İlkokul Sosyal Bilgiler 4 Ders Kitabı*. Ankara: Tuna Matbaacılık.
- Vardar, S. (2013). Doğal ve Beşeri Felaketler. Hayriye Sayhan, Hayri Çamurcu (Ed.), *Günümüz Dünya Sorunları* içinde (s. 281-325). İstanbul: Lisans Yayıncılık.

- Yalçın, C. (2010). Türkiye’de Kentleşme Sorunları Üzerine Bir Tartışma. *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28(1), 225-245.
- Yazıcı, Ö. (2013). Ortaöğretim Öğrencilerinin Günümüz Dünya Sorunlarına Yönelik Tutumları. *Turkish Studies - International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(6), 807-823.
- Yerli, G. (2017). Yaşlılık Dönemi Özellikleri ve Yaşlılara Yönelik Sosyal Hizmetler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(52), 1278-1287.
- Yılar, B. M. & Tomal, N. (2018). Sosyal Bilgiler Dersi ve Yenilenen Ders Öğretim Programı. A. Uzunöz, V. Aktepe (Ed.), *Özel Öğretim Yöntemleri* içinde (s. 1-42). Ankara: Pegem Akademi.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yıldırım, C., Kaplan, F., Kuru, H. & Yılmaz, M. (2020). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 6 Ders Kitabı*. İzmir: MEB Devlet Kitapları.
- Yıldız, K., Sipahioğlu, Ş. & Yılmaz, M. (2000). *Çevre Bilimi*. Ankara: Gündüz Eğitim Yayıncılık.
- Yılmaz, C. & Akengin, H. (2018). Nüfus Sorunları. Hamza Akengin, İskender Dölek (Ed.), *Günümüz Dünya Sorunları* içinde (s. 17-50). Ankara: Pegem Akademi.
- Yılmaz, M. (2018). Irkçılık, Etnik Ayrım, Din ve Mezheplerle İlgili Sorunlar. Hamza Akengin, İskender Dölek (Ed.), *Günümüz Dünya Sorunları* içinde (s. 167-178). Ankara: Pegem Akademi.

İNTERNET ADRESLERİ

<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dunya-Nufus-Gunu-2021-37250> (Erişim Tarihi: 11.03.2021).

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bm-son-50-yilda-11-binden-fazla-dogal-afet-yasandi-2-milyon-kisi-oldu/2004518> (Erişim Tarihi: 25.03.2021).

<https://www.amerikaninsesi.com/amp/dogal-afetlerde-10-binden-fazla-kisi-yasamini-yitirdi/4757679> (Erişim Tarihi: 09.04.2021).

<https://www.unhcr.org/tr/unhcr-turkiye-istatistikleri> (Erişim Tarihi: 28.04.2021).

